HOWARD FAST

# CALVARUL LUI SACCO ȘI VANZETTI

EDITURA CONSILIULUI CENTRAL AL SINDICATELOR

**HOWARD FAST**
Laureat al Premiului Stalin pentru Pace

# Calvarul lui Sacco şi Vanzetti

O legendă din Noua Anglie

Traducere din limba engleză de D. MAZILU

Editura Consiliului Central al Sindicatelor
Bucureşti, 1954

————————————

Titlul original:
The Passion of Sacco and Vanzetti
— A New England Legend —
The Blue Heron Press, Inc., New York, 1953

————————————

Corectură [V1.0]: iulie 2021

————————————

## *ÎN LOC DE PREFAŢĂ*[1]

Deşi urmăreşte pas cu pas datele realităţii, ultima carte a lui Howard Fast, *„Calvarul lui Sacco şi Vanzetti”* este mai mult decât un roman istoric. Această „Legendă din Noua Anglie” – subtitlul aparţine autorului – închinată *„acelor bravi americani care astăzi ca şi altă dată, au înfruntat temniţa şi chiar moartea, dar nu au trădat principiile în care credeau, ţara pe care o iubeau, sau poporul de a cărui încredere se bucurau”*, este romanul luptei împotriva reacţiunii, a discriminării rasiale şi a urii între naţiuni, romanul Americii contemporane, pe drept cuvânt, un roman al luptei împotriva războiului.

Jurişti, istorici şi ziarişti au făcut la timpul lor o analiză minuţioasă a cazului Sacco şi Vanzetti. Nu lipsesc nici descrierile mai mult sau mai puţin complete, mai mult sau mai puţin obiective ale altor crime ale reacţiunii americane. Cu toate acestea, nimeni până astăzi nu a demascat cu atâta talent mobilurile şi pe autorii unor asasinate juridice, cum a fost cel al lui Sacco şi Vanzetti, al soţilor Rosenberg sau al tinerilor din Scottsborough, nimeni n-a pus atât de puternic în lumină forţele care se ridică împotriva acestor crime şi nimeni nu a înfăţişat într-un mod atât de convingător lupta dintre lagărul reacţiunii şi cel al progresului, în Statele Unite.

Sacco şi Vanzetti nu uciseseră, aşa cum pe nedrept au fost acuzaţi, pe casierul fabricii de încălţăminte din South Braintree. Nici în ziua crimei – 15 aprilie 1920 – nici în zilele precedente, ei nici nu se găseau măcar în oraş. Unul dintre adevăraţii vinovaţi, tâlharul Celestino Madeiros, a făcut de altfel mărturisiri complete care au confirmat nevinovăţia celor doi muncitori revoluţionari. În ciuda alibiurilor de netăgăduit, în ciuda limpezimii faptelor şi a mărturiilor zdrobitoare înfăţişate tribunalului de către Comitetul de apărare în care se aflau jurişti renumiţi, în ciuda protestelor sutelor de milioane de oameni din toate ţările şi a intervenţiilor unui mare număr de parlamente şi de conducători de state, Sacco şi Vanzetti au fost, cu toate acestea, executaţi. Aceasta este baza istorică, actul monstruosului arbitrar juridic, pe care şi-a clădit Howard Fast romanul său.

Acțiunea romanului se desfăşoară de-a lungul celor 18 ore dinaintea execuției lui Sacco şi Vanzetti, execuție care a avut loc în ziua de 22 august 1927, la miezul nopții. Întocmai ca sub raza unui reflector, autorul luminează rând pe rând diferite locuri ale tragediei: închisoarea din Boston, unde sunt întemnițați condamnații, cabinetul preşedintelui Statelor Unite, o mare piață din New York, locuința familiei lui Sacco unde un reporter în goană după senzațional a izbutit să pătrundă, salonul Ducelui, încăperea în care polițiştii torturează un negru etc. Rapiditatea acestor schimbări de decor, succesiunea lor neaşteptată şi sobrietatea deosebit de expresivă a descrierilor, toate acestea dau acţiunii o intensitate excepţională şi exprimă admirabil mânia crescândă a milioanelor de oameni cinstiți.

Cu excepţia lui Sacco, a lui Vanzetti şi a membrilor familiilor lor, toate personajele cărții rămân anonime. Cu toate acestea nu e deloc greu să pun un nume sub portretul dictatorului italian, pe care ni-l zugrăveşte Fast. Celelalte personaje ca: Preşedintele Statelor Unite, judecătorul Curții Supreme, guvernatorul statului Massachusetts, profesorul de drept penal, scriitorul etc. corespund, fără îndoială, unor oameni reali. Anonimatul a permis însă romancierului să zugrăvească, cu o deosebită forță, diferitele figuri ale înaltei societăți americane de astăzi – figuri atât de tipice, încât recunoşti în ele pe cei care au condamnat pe Tom Mooney, sau au asasinat pe soții Rosenberg, pentru că nu voiseră să-şi trădeze convingerile.

Denunțând pe cei răspunzători sau pe complicii asasinării lui Sacco şi Vanzetti, Fast evită cu grijă patosul, efectele oratorice şi epitetele inutile. Forța loviturii constă tocmai în finețea ironiei şi în folosirea ei judicioasă. În felul acesta, portretele câştigă în realism şi capătă o înaltă valoare artistică.

Iată, de pildă, pe dictatorul italian după şedința matinală de cultură fizică. În fața oglinzii care-i reflectă imaginea corpului aproape gol, personajul visează că este urmaşul Cezarilor, iar ilustrul psihiatru vienez cu care se întreține, ghicindu-i gândurile, încearcă să-i satisfacă orgoliul: da, fără îndoială el are tot atâtea drepturi să revendice divinizarea, nemurirea, ca August şi ceilalți împărați.

Între timp, „zeului” i se face masajul zilnic. Apoi îşi face un duş rece pentru a-şi relaxa muşchii. Soseşte o delegație de muncitori din oraşul natal al lui Vanzetti, care cere ca guvernul italian să intervină pentru salvarea vieții celor doi compatrioți nevinovați. Ducele urăşte „pe aceşti ticăloşi de roşii” şi doreşte din tot sufletul executarea lui Sacco şi Vanzetti, dar ca să-şi

câştige popularitatea, făgăduieşte să le ia apărarea. Îl costă doar atât de puţin: cu o zi înainte, printr-un intermediar el a primit, din partea ambasadorului Statelor Unite, toate asigurările că „această sursă de agitaţie va dispare curând”.

Guvernatorul statului Massachusetts – „un om care valorează 40 milioane de dolari”, – şi-a văzut predecesorul ales ca preşedinte al Statelor Unite şi visează la rându-i o carieră asemănătoare. El ar putea să împiedice execuţia, ar putea să-i graţieze pe condamnaţi. Dar el îi urăşte *„pe aceşti agitatori ticăloşi care nu sunt nici măcar în stare să vorbească corect englezeşte… pe aceşti oameni care şi-au închinat viaţa luptei pentru distrugerea minunatelor lucruri de care se bucură cei din lumea guvernatorului”*. Nevoit să primească Comitetul de apărare, pe soţia lui Sacco şi pe sora lui Vanzetti, el îi ascultă nepăsător, insensibil la dovezi, la rugăminţi, la lacrimi: Sacco şi Vanzetti trebuie să moară.

Ducele, Preşedintele Statelor Unite, judecătorul care i-a condamnat pe cei doi nevinovaţi la moarte, şeful Curţii Supreme, directorul închisorii, toţi aceşti domni din clasa conducătoare n-au decât o dorinţă: ca totul să se sfârşească mai repede. Şi cu toate că până în ultimul minut, în lumea întreagă se duce o luptă aprigă pentru salvarea celor doi condamnaţi, nimic nu e în stare să-i înduplece pe călăi. Atunci când condamnaţii, după ce şi-au înfrânt teama firească în faţa morţii, păşesc curajoşi spre locul supliciului, „mărimile” acestei lumi nu încetează să repete: să se sfârşească odată! Întocmai ca şi judecătorul care exclamă cu furie: *„Oamenii ăştia sunt bucuroşi să moară, caută moartea cu tot dinadinsul, numai ca să-şi atingă scopurile lor sinistre”*, ei îşi dau perfect de bine seama că execuţia celor doi muncitori nu este o execuţie obişnuită. Cu toată autoritatea lor, cu toate armele, banii, poliţia, presa de care dispun, cuprinşi de spaimă şi furioşi, ei vor ca totul să se termine odată în speranţa zadarnică că „poporul are darul să uite”.

*„Este absurdă o campanie de agitaţie pentru a readuce la viaţă doi morţi”*, îl asigură pe Duce, ministrul fascist al muncii. Dar Sacco şi Vanzetti, chiar morţi, continuă să lupte pentru un viitor al frăţiei între oameni. Acestea sunt şi ultimele cuvinte pe care Bartolomeo Vanzetti le aruncă în faţa judecătorului: *„Numele lui Sacco va trăi însă în inima plină de recunoştinţă a poporului, atunci când oasele dumneavoastră şi ale*

*domnului procuror demult vor fi putrezit în pământ, când numele dumneavoastră şi al domnului procuror, legile voastre, instituțiile şi falsul vostru dumnezeu nu vor fi decât o ceţoasă amintire a unui trecui blestemat, când oamenii erau în stare să se poarte ca fiarele cu semenii lor"*.

Scriitorul înfăţişează în chip emoţionant pe cei doi martiri şi familiile lor – soţia şi copiii lui Sacco, sora lui Vanzetti. O extraordinară căldură umană străbate scrisorile lui Sacco către fiul său Dante şi fiica sa Ines. Pe care el n-a văzut-o niciodată, pentru că s-a născut după întemniţarea sa. *„Să nu plângi fiul meu, să fii tare… Dar să nu uiţi niciodată Dante: ajută pe cei slabi care strigă după ajutor, ajută pe cei năpăstuiţi şi pe victime, căci aceştia îţi sunt cei mai buni prieteni; ei sunt tovarăşi care luptă şi care cad, aşa cum tatăl tău şi Bartolo au luptat şi au căzut nu demult, spre a cuceri bucuria libertăţii pentru toţi şi pentru muncitorii cei săraci. Da, Dante, ei pot astăzi să ne răstignească trupurile, după cum şi fac, dar nu pot distruge ideile noastre, care vor rămâne pentru tineretul de mâine"*.

Howard Fast înfăţişează, de asemenea, pe cei ce luptă pentru eliberarea lui Sacco şi Vanzetti. Aceştia sunt mai ales muncitori, dar şi alţi oameni cinstiţi aparţinând tuturor categoriilor sociale: un pastor din New York, care ia cuvântul cu prilejul unei manifestaţi spontane la Union Square, un scriitor celebru, un eminent profesor de drept penal, şi atâţia alţii – irlandezi, polonezi, italieni, chinezi şi negri, aceşti „paria" ai societăţii americane. Rasismului claselor conducătoare, care se împăunează cu originea lor anglo-saxonă „pur sânge", Fast îi opune solidaritatea muncitorilor de toate neamurile pentru eliberarea prizonierilor, atât a muncitorilor care iau cuvântul la mitingul de la New York cât şi a celor care luptă în toate ţările lumii, această solidaritate care înspăimântă şi îi înnebuneşte pe cei aflaţi la putere.

Raportul unui funcţionar al Departamentului de Stat cu privire la manifestaţiile de protest de la Paris, Lyon, Londra, Berlin, Frankfurt etc., îl lasă indiferent pe Preşedintele Statelor Unite. „*Strigătele milioanelor de muncitori încolonaţi, uriaşul ecou al paşilor ce răsunau pe străzile Moscovei, ale Pekinului, ale Calcuttei şi ale Bruxellesului, cererile delegaţilor acestor milioane de oameni, neînduplecata mânie a protestului lor – toate ajungeau doar ca un murmur nedesluşit."* Dar această falsă linişte nu poate ascunde spaima: *„Nu pot înţelege ce legătură au oamenii ăştia cu o asemenea chestiune"*, izbucneşte până la urmă Preşedintele.

Şovăielile, sau uneori chiar trădarea conducătorilor sindicali, slugi ale patronilor, nu frânează curajul clasei muncitoare americane. La 22 august 1927, sute de mii de oameni sosesc din toate colțurile Statelor Unite pentru a lua parte la mitingurile şi la manifestațiile de la Boston şi New York; mii de muncitori organizează pichete în fața administrațiilor publice. Muncitorii au înțeles cât se poate de bine de ce clasa conducătoare a înscena acest proces: *„Patronii tremură de frică, spune unul dintre ei. Nu de frica mea sau de a ta, deşi tare m-aş bucura, dacă ar şti de frica oricăruia dintre noi. Dar nu de mine sau de vreun altul dintre noi le e lor frică. Le-a intrat frica în oase, când au văzut ce fierbere, ce frământare şi ce zbucium e peste tot în lume. Le e groază de ce-a făcut poporul în Rusia… De aceea acum încearcă să-şi arate puterea”.*

Fast subliniază cu vigoare contribuția mişcării pentru salvarea lui Sacco şi Vanzetti la întărirea conştiinței politice şi la organizarea clasei muncitoare. Se simțea, ne spune el, un curant străbătând din om în om, curent din care aceştia sorbeau curaj şi încredere. Scriitorul a redat deosebit de bine acest fenomen în capitolul închinat acelui muncitor negru din Providence (Rhode-Island) care, sosit la Boston, ia parte la pichetele de manifestanți, rezistă provocărilor polițiste, îşi încurajează tovarăşii şi, în felul acesta, atrage atenția poliției, cate îl arestează în timpul unei busculade pusă la cale de ea. În închisoare, el este torturat cu sălbăticie pentru a-l sili să semneze o declarație ticluită la Ministerul Justiției, şi în care ar fi trebuit să denunțe pe aşa-zişii atentatori la viața judecătorului-ucigaş al lui Sacco şi Vanzetti. Negrul se împotriveşte. Păzitorii legii reîncep să-l tortureze. Îşi bat joc de el. *„Doar reprezentantul Ministerului de Justiție rămăsese serios şi încruntat; căci mai era treabă de făcut. Când totul fu gata, îi târâră pe negru într-o celulă şi-l aruncară pe un pat de fier”.*

Atunci când un om ştie pentru ce luptă, nimic nu-i poate slăbi curajul. Au sosit şi ultimele clipe. Sacco şi Vanzetti păşesc spre moarte. Povestirea electrocutării lor este de un zguduitor dramatism. Cei doi eroi mor, neînfricați, căci cauza pentru care şi-au dat viața este invincibilă. Încrederea în victorie rămâne întreagă. Mitralierele, bombele lacrimogene şi bastoanele de cauciuc, întreaga maşină polițistă şi administrativă pusă în mişcare pentru a asigura îndeplinirea acestei sinistre misiuni – executarea a doi muncitori nevinovați – n-a izbutit să le ucidă credința. *„În ce crezi dumneata?”* – îl întreabă pe un muncitor comunist, profesorul de drept penal, intelectualul cinstit, fără de partid, pe care vălmăşagul evenimentelor,

l-a atras în această bătălie. Şi comunistul îi răspunde: *„Cred în poporul muncitor al Americii”.*

Deşi se termină cu moartea eroilor săi, opera lui Howard Fast nu-i câtuşi de puţin pesimistă. Cercurile reacţionare din ţara unde se petrece acţiunea romanului continuă să creadă în posibilitatea unor provocări „legale”, de acelaşi soi. Dar Fast explică cât se poate de limpede, forţa care îi conduce: forţa aceasta este teama; şi teama este un rău sfetnic. A ucide pe cei care nu vor să-şi trădeze ideile lor, a întemniţa pe luptătorii înaintaţi, a înmulţi comisiile de anchetă etc., aceasta nu înseamnă puterea, ci dimpotrivă slăbiciunea unei clase sortită să părăsească scena istoriei. Teroarea poliţistă încearcă zadarnic să înspăimânte pe oamenii progresişti. Dar nici temniţele, nici şantajul atomic nu le pot clătina încrederea în viitor, care, tocmai ea, lipseşte cu desăvârşire clasei conducătoare din această ţară. Actualul secretar de stat John Foster Dulles a recunoscut el însuşi, în 1950, în cartea sa „War or Peace” (Război sau pace). „Noi am stabilit recordul mondial al tuturor timpurilor în ceea ce priveşte producţia de bunuri. Ceea ce ne lipseşte este doar o adevărată credinţă dinamică. Fără de ea celelalte nu ne sunt de mare ajutor”.

Este cu neputinţă să plămădeşti această credinţă cu ajutorul „Comicsurilor”, după cum este cu neputinţă s-o întăreşti cu ajutorul temniţelor, al proceselor josnice de soiul celui al lui Sacco şi Vanzetti, al soţilor Rosenberg, al conducătorilor comunişti sau al reprezentanţilor culturii progresiste.

Howard Fast a ştiut să ne arate cu măiestrie că adevărul se află de partea acelora cărora viitorul le aparţine.

A publica un asemenea roman în Statele Unite, astăzi, este un lucru destul de greu. Cu atât mai mult trebuie deci să reamintim aici, în încheiere, cuvintele lui Puşkin: *„Nu este numai opera unui mare scriitor, dar şi profesiunea de credinţă a unui om cinstit”.*

LEONID IAKOVLEV

ACELOR BRAVI AMERICANI CARE,
ASTĂZI CA ŞI ALTĂDATĂ,
AU ÎNFRUNTAT TEMNIȚA
ŞI CHIAR MOARTEA,
DAR NU AU TRĂDAT PRINCIPIILE
ÎN CARE CREDEAU,
ȚARA PE CARE O IUBEAU,
SAU POPORUL
DE A CĂRUI ÎNCREDERE SE BUCURAU.

## *PROLOG*

*La 15 aprilie 1920, în oraşul South Braintree, statul Massachusetts, s-a săvârşit o groaznică tâlhărie, plănuită cu grijă şi făptuită cu o rară cruzime. Un casier şi paznicul ce-l însoțea au fost ucişi de către bandiți şi jefuiți de o mare sumă de bani destinată plății salariilor.*

*Nu mult după aceea, fură arestați ca făptaşi ai crimei şi acuzați de tâlhărie cu omor – Nicola Sacco, muncitor la o fabrică de încălțăminte, şi Bartolomeo Vanzetti, fost muncitor brutar, în acel timp vânzător ambulant de peşte. Aduşi la Dedham, statul Massachusetts, spre a fi judecați pentru omor, fură găsiți vinovați de către juriu.*

*Conform legilor din statul Massachusetts, în asemenea procese incidentele şi pledoariile sunt susținute în fața judecătorului înainte de pronunțarea sentinței. În procesul Sacco şi Vanzetti, dezbaterea pledoariilor şi incidentelor a durat vreme de şapte ani. De-abia la 9 aprilie 1927 judecătorul prezident a pronunțat sentința prin care cei doi erau condamnați la moarte, ordonând totodată ca ea să fie adusă la îndeplinire în ziua de 10 iulie, a aceluiaşi an.*

*Totuşi, executarea sentinței a fost amânată din diferite motive, până la 22 august 1927.*

## *Capitolul 1*

La şase dimineaţa, ziua abia începe. De la această oră şi până la miezul nopţii, care pentru foarte mulţi înseamnă sfârşitul zilei, mai sunt încă optsprezece ore.

La şase dimineaţa, toate vietăţile încep să simtă ziua şi-i adulmecă mireasma. Peştii se răstoarnă cu burta în sus şi privesc lumina tulbure şi cenuşie care se revarsă peste ape. Păsările se avântă până-n înaltul cerului de unde zăresc geana roşiatică a răsăritului; pe deasupra pământului, praful se amestecă cu ceaţa dimineţii. Şi – din ceaţa aceasta – se înalţă, ca un castel medieval, clădirea octogonală a închisorii.

Pe zidurile temniţei, gardienii care stau de strajă privesc cu ochii lor reci şi inexpresivi revărsatul zorilor. În curând vor trâmbiţa cocoşii şi razele soarelui vor scălda din nou pământul. Gardianul e şi el un om ca toţi ceilalţi. Are şi el gânduri, şi el îşi făureşte visuri; în acelaşi timp, însă, îşi dă seama că o întreagă istorie a civilizaţiei, şuierul mereu şi mereu repetat al biciului de osândă îl desparte de oamenii obişnuiţi cum sunt eu, sau cum eşti dumneata. Şi într-adevăr se deosebeşte de noi, deoarece el trebuie să privegheze, cu puşca şi cu bâta, asupra celor mai sfinte speranţe şi asupra celor mai cutremurătoare spaime ale oamenilor.

Înlăuntrul închisorii, în Casa Morţii, la acea oră a dimineţii, un tâlhar se trezea. Şoaptele cele mai uşoare, zgomotele cele mai slabe şi susurul cel mai gingaş al firii dezmorţite de primele raze de lumină îl deşteptaseră. Se întinse pe pat şi căscă, dar simţi, pe măsură ce se trezea, cum îl cuprinde frica, cum i se strecoară în sânge şi în măduva oaselor.

Pe omul acesta îl cheamă Celestino Madeiros. Are douăzeci şi cinci de ani. Pare aproape un băiat şi nu-i deloc urât. Toţi acei crânceni ani de ură, violenţă şi suferinţă au lăsat pe chipul său urme mai slabe decât ar fi fost de aşteptat. Are nasul drept, gura mare cu buze cărnoase şi sprâncenele parcă trase cu linia. Ochii lui negri sunt năpădiţi de spaime şi strălucesc de dor.

E Madeiros, tâlharul. Încet, încet se trezeşte din ameţeala somnului şi, pe măsură ce mintea i se limpezeşte, îşi dă seama că a sosit ultima zi a vieţii lui pe pământ.

Gândul acesta îl face să se cutremure şi fiori reci îl cuprind. Deşi e vară şi-i cald, îşi trage pătura peste cap, încercând să-şi alunge tremurul şi

să-şi încălzească în vreun fel sufletul. Dar e zadarnic, căci fiorii îl scutură într-una. Şi aşa se trezeşte, încleştat în ghearele reci ale spaimei.

Madeiros încercă mai întâi să-şi recapete curajul, închipuindu-şi că-i departe de locul în care se afla. Închise ochii şi începu să-şi depene amintirile, doar-doar o ajunge să creadă cu adevărat că se află în altă parte, că nu-i un om în toată firea, de 25 de ani, ci iarăşi un băiețel din şcoala primară din New Bedford, statul Massachusetts. Gândi îndelung la vremea când fusese şcolar. Se revăzu stând liniştit în clasa unde învățătorul preda aritmetica, şi cu aritmetica se descurcase întotdeauna, căci se pricepea la socoteli. Dar, iată-l acum în altă clasă, unde învățătorul îi arată cum să silabisească cuvintele în limba aceea atât de complicată pe care tatăl şi mama lui i-o aleseseră atunci când hotărâseră să se stabilească în America, la New Bedford, statul Massachusetts. Cu asta nu se descurca defel, căci nu reuşea cu niciun chip să prindă înțelesul acelor cuvinte ciudate.

Gândul la hotărârea luată atunci de părinți, săi îl smulse din lumea şcolii şi-l readuse în temniță. Şi atunci îi blestemă că nu rămăseseră în Azore, acolo unde trăiseră atâtea generații cu neamul lor înainte ca ei să-şi adune puținul ce-l aveau şi să plece în America. Dar când îşi dădu seama că în asemenea împrejurări, în cea de pe urmă zi a vieții, îşi blestemă părinții, pe tatăl, şi pe mama lui dragă, care-l adusese pe lume, se târî jos din pat, căzu în genunchi şi începu să se roage.

Tâlharul se ruga pentru iertarea păcatelor lui, pentru iertarea nenumăratelor lui păcate. Băuse şi jucase cărți, trăise în desfrâu, furase şi ucisese. Îşi împreună mâinile, se aplecă înainte şi, sprijinindu-şi fruntea de pat, murmură cu fața în aşternut:

„Maică preacurată, iartă-mă pentru tot ce am făcut. Am săvârşit toate păcatele pe care le poate săvârşi un muritor, dar îți cer îndurare. În aceste nesfârşite zile şi luni în care m-am gândit la mine, la soarta mea, la tot ce-am făcut şi ce m-a adus aici, mi-am dat seama că nu s-au întâmplat toate numai din vina mea. Oare, eu am vrut să ajung un păcătos? Singurul lucru pe care totdeauna l-am cerut a fost îndurarea. Am aflat orice altceva, dar iertarea pe care mereu am căutat-o n-am găsit-o nicicând. Nu voiam ca răul să rămână de-a pururi rău. Am încercat să îndrept lucrurile, să fac ca răul să devină bine. Nimeni nu trebuie să pătimească din pricina mea. Mi-am mărturisit crima. Am arătat nevinovăția celorlalți doi, a cizmarului şi vânzătorului ambulant de peşte. Ce altceva aş mai putea face? Am cerut eu, oare, să mă nasc? Te-am rugat eu cumva să mă aduci pe lume? Dar iată-mă,

sunt aici, şi am făcut din viaţa mea ceea ce mi-a stat în putinţă. Iar acum s-a sfârşit. Nu cer decât îndurare”.

Aşa îşi încheie rugăciunea, dar chiar după ce sfârşi continuă să murmure, repetând întruna, ca şi cum ar fi rostit un descântec: „Sunt Celestino Madeiros. Sunt Celestino Madeiros”. După ce repetă vorbele astea de cel puţin douăzeci de ori, se cutremură deodată, îşi cuprinse faţa în mâini şi izbucni în plâns. Plângea încet, fără zgomot, căci ştia că-i devreme şi nu voia să trezească pe alţi întemniţaţi. Dar dacă cineva ar fi fost de faţă, să-l vadă şi să-l audă, desigur că s-ar fi înduioşat, căci prea zguduitoare era durerea care-l măcina pe sărmanul tâlhar când se gândea la el însuşi şi la sfârşitul de care se afla acum atât de aproape.

Fusese condamnat la moarte prin electrocutare şi la noapte sentinţa urma să fie executată. Trăise puţin – doar 25 de ani – şi mulţi dintre aceştia îi petrecuse în închisoare. Era de mirare totuşi câte rele putuse săvârşi într-o viaţă atât de scurtă.

În copilărie trăise aproape ca o fiară, cu ură, cu durere şi disperare în suflet. Crescuse în sărăcie, chinuit şi înrăit, pe străzi murdare şi dosnice, mai întâi în New Bedford, statul Massachusetts, apoi în Providence, statul Rhode Island. La şcoală merse puţină vreme. Toţi îl credeau mărginit şi copiii ceilalţi îşi băteau joc de el şi-l porecleau „Prostănacul”, „Cap sec” sau „Cap de lemn”. Adevărul era însă că micul Celestino avea vederea slabă şi ochii îl dureau dacă privea prea mult timp sau prea atent la ceva.

Aşa ajunse să fugă de şcoală şi să înveţe alte lucruri. La 12 ani prăda magaziile nepăzite şi la 14 ani camioanele. Când împlinise cincisprezece, ştia foarte bine să fie peşte şi se pricepea de minune să facă pe codoşul. Sorbea cu lăcomie acea „civilizaţie” de care îi era lui îngăduit să aibă parte şi-şi făcea veacul între tripou şi bordel. Când împlinise 17 ani, dăduse deja cinci lovituri serioase, folosindu-se de revolver. O jumătate de an mai târziu, ucise primul om.

Pe scurt, era un tâlhar. Cum de ajunsese Celestino Madeiros tâlhar? Era o poveste încurcată, pe care el însuşi n-ar fi putut-o înţelege şi explica, şi pe care nimeni n-avea interes s-o lămurească. S-a trezit deodată în cartiere rău famate şi pe străzi dosnice şi nici nu-şi închipuia că ar fi putut trăi şi în altă parte. Când a căzut prima oară în mâinile poliţiei, cei de acolo l-au bătut, căci văzuseră bine că au de-a face cu un tâlhar, şi pentru ei era de la sine înţeles că trebuie să-l bată. De atunci a făcut tot ce i-a stat în putinţă

să nu mai fie înhățat de poliție, şi pentru asta şi-a pus în joc toate forțele şi toată priceperea.

De câte ori a avut prilejul să găsească o muncă cinstită, a refuzat-o. Nu ştia să muncească, după cum nu ştia să trăiască altfel decât ca un tâlhar. Nu simțea pentru muncă decât teamă şi dispreț, oroare şi dezgust. De aceea de câte ori a găsit de lucru, a dat bir cu fugiții.

Odată ajuns aici, toate au mers de la sine. Tot ce se întâmpla cu el era urmarea firească a ticăloasei lui existențe. Nici nu se putea să nu ajungă la crimă.

Nu-i de mirare, deci că, la o lună după ce împlini optsprezece ani, oamenii aceia au venit la el, în Providence. Îl cunoşteau. Erau doi indivizi cu priviri aspre şi apucături rele şi i s-au adresat lui ştiind bine că Celestino Madeiros e unul de-ai lor. Au venit, i-au vorbit despre o lovitură pe care o puseseră la cale şi l-au întrebat dacă nu vrea şi el să ia parte.

Le-a răspuns că primeşte.

Trebuiau să se aleagă cu o groază de bani din lovitura asta. Dacă o să ia şi el parte, o să trăiască asemenea unui prinț, cu buzunarele doldora de bani. Şi atunci o să aibă tot ce vrea: stupefiante, băutură şi femei după pofta inimii.

Bine, s-a făcut!

A doua zi, la 15 aprilie 1920, Celestino Madeiros, tâlharul, s-a urcat într-o maşină împreună cu alți trei şi au pornit-o din Providence, statul Rhode Island, spre nord, către oraşul South Braintree din Massachusetts. Au ajuns acolo cu puțin înainte de ora trei după-amiază şi au oprit în fața unei fabrici de încălțăminte. Din fabrica aceea trebuiau să iasă doi oameni cu 15.766 dolari pentru plata muncitorilor şi ei ştiau asta de la complicii lor dinăuntru. Au aşteptat aşadar până când cei doi au ieşit în stradă, purtând banii în nişte cutii grele de metal. Toate astea se petreceau cu un minut sau două înainte de ora trei. Când cei care duceau banii au apărut, doi oameni au coborât din maşină, s-au îndreptat spre ei şi i-au împuşcat cu sânge rece, fără ca mai întâi să le ceară să predea casetele de metal şi fără să le dea posibilitatea să fugă. Ucigaşii au luat banii şi au sărit în maşina care a pornit cu viteză.

Pentru Madeiros a fost o treabă uşoară. N-a avut altceva de făcut decât să stea în maşină, cu mâna pe revolver. De data asta n-a trebuit să ucidă, fiindcă au ucis alții în locul lui. Iar când s-a împărțit prada, s-a ales cu aproape 3.000 de dolari.

Dacă-i adevărat că Celestino Madeiros nu se putea smulge din viața ticăloasă pe care o ducea, tot atât de adevărat e că mai curând sau mai târziu trebuia să ajungă pe scaunul electric. Chiar dacă scăpa o dată, a doua sau a treia oară trebuia să i se înfunde. Şi iată că acum, după şapte ani, când împlinise 25 de ani, Madeiros stătea în Casa Morții şi aştepta ora execuției.

Ca o tragică ironie a soartei, în aceeaşi zi încă doi oameni urmau să fie executați, ca făptaşi ai crimei din South Braintree, ai crimei la care Madeiros fusese de față şi la care luase parte.

Madeiros ştia asta şi îi cunoştea pe cei doi. Unul dintre ei era muncitor cizmar şi se numea Sacco. Celălalt era vânzător ambulant de peşte şi se numea Vanzetti. Amândoi erau simpli muncitori italieni. Madeiros nu era italian, ci portughez, dar nutrea multă simpatie pentru ei, şi în sufletul său chinuit de groază le păstra numai sentimente calde. În anii pe care-i petrecuse în închisoare se gândise îndelung la acei oameni condamnați pentru o crimă pe care n-o făptuiseră şi cu care nu avuseseră nimic de-a face. Doar Madeiros ştia mai bine decât oricine că nu ei, ci el luase parte la crimă, el îi ajutase pe ucigaşi. Acolo, în închisoare, se gândise la multe alte lucruri în afară de cele direct legate de crimă. Îi venea greu să gândească. N-avea nici cunoştințe, nici deprinderea de a pătrunde sau a generaliza experiența vieții; de aceea gândurile lui se scurgeau încet, greoi, ajungând rareori la o înțelegere clară sau la o concluzie logică. În timp ce altui om ca să chibzuiască asupra unui lucru i-ar fi trebuit câteva ore, lui Madeiros, de bună seamă i-ar fi trebuit multe săptămâni.

Totuşi ajunsese la o licărire de înțelegere a propriei lui situații, a vieții şi destinului său. Izbutise chiar să întrevadă câte ceva din forțele irezistibile care se înverşunaseră împotriva lui şi-l împinseseră pas eu pas către un sfârşit groaznic. Gândindu-se la toate câte se întâmplaseră, simțea un fel de milă atât pentru el cât şi pentru ceilalți. Câteodată plângea iar alteori se ruga. Şi deodată, în timpul unei rugăciuni, îşi dădu seama că e de datoria lui să nu lase pe cei doi oameni, pe Sacco şi pe Vanzetti, să moară pentru o crimă de care nu erau vinovați şi pe care el o făptuise. Şi cum înțelese asta, o linişte adâncă i se revărsă în suflet potolindu-i zbuciumul ce-l chinuise până atunci. După atâta vreme, îşi amintea limpede hotărârea şi bucuria ce-l cuprinsese atunci când a scris prima lui mărturisise şi încercase s-o trimită ziarului „Boston American”, pe care-l citea şi el câteodată. Numai că în loc să ajungă la ziar, mărturisirea ajunse la un oarecare Curtis, ajutor de şerif, care încercă să treacă sub tăcere toată povestea, aruncând hârtia la coş.

Dar Madeiros nici nu se gândea să tacă. Scrise o a doua mărturisire şi o dădu de data asta unui om de încredere. Aşa se făcu că cele mărturisite de el ajunseră în mâinile lui Nicola Sacco. După aceea, omul care dusese scrisoarea îi povestise cum Sacco citise, cum începuse să tremure din tot trupul şi cum, apoi, lacrimile porniseră să-i curgă şiroaie pe obraji. Când sărmanul şi înrăitul Madeiros auzi aceste lucruri, inima i se umplu de bucurie şi încă o dată fu cuprins de simțământul acela minunat de linişte şi pace.

De atunci, însă, trecuseră atâtea şi atâtea luni. Madeiros nu ştia tot ce s-a petrecut după ce făcuse mărturisirea. Ştia însă bine că nu izbutise să schimbe desfăşurarea dinainte hotărâtă a lucrurilor nici în ceea ce-l privea pe el, nici în ceea ce-i privea pe Sacco şi pe Vanzetti. Toți trei aveau să moară. El, Celestino Madeiros, ca să ispăşească toate crimele pe care le săvârşise, iar cizmarul şi vânzătorul ambulant de peşte pentru crime pe care niciodată nu le făptuiseră.

Tâlharul îşi sfârşi rugăciunile, se ridică în picioare şi se îndreptă spre ferestruica celulei pe unde pătrundea lumina proaspătă a zorilor. Prin ceața uşoară a dimineții nu putu să vadă decât o mică porțiune a zidurilor închisorii. Dar închipuirea lui zbură dincolo de ziduri şi deodată, chiar în acea clipă, se simți cuprins de o copleşitoare bucurie, la gândul că astăzi va fi liber, că sufletul său se va înălța către un alt loc de judecată, unde era aşteptat. Însă bucuria îi fu de scurtă durată şi dispăru aşa cum apăruse, iar tâlharul se întoarse iarăşi la patul său, chinuit de aceeaşi spaimă care, din nou, punea stăpânire pe el.

Ar fi vrut să se mai roage încă, dar nu mai putea afla rugăciuni potrivite, care să-i uşureze sufletul. Se aşeză pe pat, îşi îngropă fața în mâini şi, după scurt timp, începu iar să plângă. Iar lacrimile veneau mai lesne decât rugăciunile.

## *Capitolul 2*

Directorul închisorii se trezi dintr-un vis care-l tulbura adesea somnul. Era unul din acele vise ce reveneau întruna, ca semnele unei boli vechi, vise ciudate în care rolurile erau inversate. Se făcea că el, directorul, e întemnițat, iar unul dintre deținuți e director. Deşi, de cum se trezise văzuse lumina zilei, strălucirea soarelui şi petecul de cer albastru ce se zărea prin

fereastră, visul rămânea încă pentru el o realitate mai apropiată decât aceea pe care o avea în fața ochilor.

În vis protesta totdeauna în acelaşi fel. De fiecare dată era cuprins de aceeaşi spaimă, copleşit de acelaşi groaznic simțământ de neputință. De fiecare dată spunea:

— Bine, dar eu sunt directorul.

— N-are a face. Lasă prostiile!

— Văd că nu înțelegeți: eu sunt chiar directorul acestei închisori.

— Tu nu înțelegi. Ți-am mai spus doar că n-are a face şi te-am mai rugat să laşi prostiile, car văd că nu vrei deloc.

— Cine eşti dumneata?

— Asta nu te priveşte. Vezi-ți de treabă. Aici trebuie doar să fii liniştit şi să faci aşa cum ți se spune. Fără gălăgie, c-o pățeşti!

— După câte văd, dumneata habar n-ai cu cine vorbeşti. Bagă de seamă: vorbeşti cu directorul. Eu pot veni şi pleca de-aici oricând; pot ieşi când poftesc.

— Da' de unde! Nu numai că nu poți ieşi când pofteşti, dar nu poți să ieşi deloc.

— Ba pot!

— Astea-s aiureli de-ale tale. Te-ai scrântit la minte, ai început să ai delirul grandorii, da-ți scoatem noi gărgăunii din cap. Aici eşti la puşcărie şi faci aşa cum ți se ordonă. Tacă-ți fleanca, ascultă ordinele şi execută-le fără crâcnire, dacă vrei să-ți meargă bine.

În felul ăsta se desfăşura de obicei discuția. Oricât le explica, le arăta şi le dovedea în fel şi chip, niciodată nu credeau că el e directorul. Până la urmă rămânea tot pe-a lor. Odată în vis l-au întrebat:

— Cine naiba vrea, doreşte ori visează măcar să ajungă temnicer, gardian sau director de închisoare? Cine? Orice copil visează s-ajungă pompier, polițist, soldat, doctor, avocat, vizitiul unei trăsuri cu patru cai înaintaşi, dar nimeni pe lume n-a dorit vreodată s-ajungă temnicer sau chiar director de puşcărie.

Treaz de-a binelea, directorul se gândea acum cât de mult adevăr cuprindeau acele vorbe auzite-n vis. Câteodată începea să-i fie milă de el însuşi, şi atunci i se părea că toți cei ce lucrează într-o închisoare sunt oameni pe care numai o soartă vitregă îi aruncase, din întâmplare, acolo unde niciodată n-ar fi vrut să ajungă. Astăzi i-ar fi plăcut mai mult ca oricând să creadă aşa, cu toată convingerea. Se trezise cu un fel de gol

dureros în suflet, ca şi cum în timpul visului ar fi pierdut un lucru de preț pe care în niciun caz nu l-ar mai putea regăsi în ziua aceea. Încercă să se convingă că nu el hotărâse şi nu el dorise o zi ca cea de azi.

Gândul acesta îl mai linişti. Se sculă din pat, îşi vârî picioarele în papuci şi se duse să se spele şi să se radă ca să poată arăta aşa cum îi stă bine unui director de închisoare. Îşi clăti gura îndelung şi se pieptănă cu toată grija, spunându-şi mereu că în niciun caz el nu putea fi socotit vinovat. Dar deodată îşi dădu seama că oricine avea vreo legătură cu execuția de astăzi, cu siguranță că-şi spunea la fel. Fiecare căuta să se convingă că n-are nicio vină. În orice caz situația lui personală n-avea nimic deosebit, căci el nu era nici cea mai importantă, nici cea mai neînsemnată rotiță în tot angrenajul acesta. A fost director până azi şi desigur că va fi şi de azi înainte. Lucrurile se vor linişti. Doar oamenii uită atât de repede! Nu există lucru pe care oamenii să nu-l uite. Nu s-a născut încă îndrăgostitul care, cu timpul, să nu-şi uite iubita, oricât de sinceră şi de mare i-ar fi fost dragostea. Dintr-un fel de deformație profesională, directorul ajunsese oarecum un filosof şi ştia că toți directorii de închisoare sunt mai mult sau mai puțin înclinați spre filosofare. Era asemenea căpitanilor încărunțiți pe mare, cărora însăşi corabia pe care o comandă le dă o anumită demnitate ce-i deosebeşte de restul echipajului şi de călători.

„N-are niciun rost, – îşi spuse directorul, – să mă gândesc la aşa ceva. Ziua de azi trebuia să vină, tot aşa după cum trebuie şi să se sfârşească. Mie nu-mi rămâne decât să am grijă ca totul să se petreacă aşa cum se cuvine, în linişte şi fără vreo scrânteală”.

Îşi sfârşi toaleta şi hotărî ca încă înainte de micul dejun să dea o raită prin Casa Morții. Traversă curtea şi fu salutat de comandant şi încă de vreo doi gardieni care se şi apucaseră de treabă. În închisoarea unde stăpânea el, începuse activitatea obişnuită din fiecare dimineață. Uşile de metal se închideau şi se deschideau. Deținuții treceau pe lângă el împingând cărucioare încărcate cu rufe murdare. Zăngănit de căni şi castroane de tablă răzbătea prin gălăgia de la bucătărie şi de la magazia de pâine. Măturatul, frecatul şi spălatul coridoarelor cu apă şi leşie era în toi. La ora aceea, la şapte şi câteva minute, deținuții se duceau să-şi ia masa de dimineață. Directorul asculta cadența paşilor lor, tropăitul ritmic al celor cinci sute de oameni care mergeau în rând, răsunetul celor o mie de bocanci care loveau în pavajul de beton al coridorului. Ceva mai târziu zăngănitul cănilor şi al linguritelor ajunse până la el, de-a lungul coridoarelor şi pavilioanelor.

Auzul i se obişnuise cu toate zgomotele din puşcărie, căci ajunseseră demult să facă parte din însăşi viața lui. În sensul acesta, cel puțin visele lui erau cât se poate de adevărate, căci toată viața şi-o petrecea în temniță.

În sfârşit, ajunse la Casa Morții. Nu întâmplător hotărî să stea de vorbă mai întâi cu Vanzetti, căci cu el era totdeauna mai uşor de discutat. Se îndreptă deci spre celula lui Vanzetti, frecându-şi mâinile, aferat, vesel şi bine dispus, decis să nu ia deloc o mutră de îngropăciune, ci să facă totul simplu şi direct, fără multă tevatură.

Vanzetti şedea pe pat, complet îmbrăcat, şi când directorul intră, se ridică în picioare. Îşi dădură mâna în tăcere.

— Bună dimineața, Bartolomeo, – zise directorul. Văd că arăți bine şi asta mă bucură foarte mult. Zău!

— Probabil că arăt mai bine decât mă simt de fapt.

— Nici nu s-ar putea să te simți prea bine. Nimeni în locul tău n-ar putea să se simtă.

— Poate aveți dreptate, recunoscu Vanzetti. De altminteri nici nu cred că v-ați gândit prea mult când ați spus vorbele acestea, dar nu face nimic. Aveți totuşi dreptate. Foarte adesea se-ntâmplă să vorbeşti fără să te gândeşti prea mult la ce spui şi totuşi să rosteşti adevărul.

Directorul îl privi cu interes. Îşi dădea prea bine seama că dacă ar fi fost în locul lui Vanzetti, n-ar fi fost în stare să se poarte aşa. Ar fi fost speriat, înfricoşat la culme, s-ar fi sufocat, glasul i s-ar fi stins în gâtlej, o sudoare rece l-ar fi acoperit şi ar fi tremurat din toate încheieturile. Directorul se cunoştea şi nu se îndoia defel că aşa s-ar fi purtat. Dar Vanzetti nu se purta aşa. Vanzetti părea absolut calm. Ochii lui adânciți în orbite îl priveau pe director într-un fel foarte grăitor. Mustața mare dădea înfățişării lui un aer puțin batjocoritor, şi directorul avu impresia că figura aceea dură, osoasă şi melancolică nu era cu nimic schimbată.

— L-ați văzut pe Sacco în dimineața asta? întrebă Vanzetti.

— Nu încă. O să-l văd ceva mai târziu.

— Starea lui mă nelinişteşte. Greva foamei l-a slăbit foarte mult E bolnav. Sunt tare îngrijorat din pricina asta.

— Şi pe mine mă îngrijorează, spuse directorul.

— Da, desigur. Oricum, cred c-ar fi bine să-l vedeți şi să stați de vorbă cu el.

— Bine, mă duc. Ce doreşti să mai fac pentru dumneata?

Atunci Vanzetti surâse. Se uită deodată la director şi-i zâmbi, aşa cum un om în toată firea zâmbeşte unui copil.

— Vreți într-adevăr să ştiți ce-aş dori să faceți pentru mine? întrebă Vanzetti.

— În fine… ceva ce-aş putea să fac eu… Nu pot orice, dar aş face cu plăcere tot ce mi-e cu putință, Bartolomeo. Astăzi ai anumite drepturi speciale. Poți să mănânci ce vrei. Poți să-l vezi pe preot când pofteşti.

— Aş vrea să stau câtva timp împreună cu Sacco. Puteți aranja treaba asta? Am atât de multe să-i spun, lucruri care, nu-mi dau seama de ce, nu s-au spus niciodată. Dacă ați putea face să stau câtva timp cu el, câteva ore, v-aş fi foarte recunoscător.

— Cred că da. Am să-ncerc Dar să nu fii dezamăgit dacă nu s-o putea.

— Trebuie să-nțelegeți că nu cer asta pentru că aş fi mai tare sau mai curajos decât el. Poate că eu fac o astfel de impresie. Dar asta-i numai o aparență. În fond el e tot atât de tare şi de curajos ca şi mine.

— Amândoi sunteți foarte curajoşi şi de treabă, spuse directorul. Îmi pare nespus de rău că trebuie să se întâmple toate astea.

— Nu-i vina dumneavoastră. Dumneavoastră n-aveți nicio putere.

— Oricum, îmi pare rău şi regret din suflet, zise directorul. Aş vrea să fie altfel.

Directorul nu mai vru să vorbească. Nu mai găsea nimic de spus şi-şi dădea seama că asemenea discuții îl tulburau adânc. De aceea îl rugă pe Vanzetti să-l scuze, explicându-i că era o zi foarte grea pentru el, o zi în care avea de lucru mult mai mult ca de obicei. Vanzetti păru că înțelege.

Când directorul se aşeză la masă ca să-şi ia micul dejun – de obicei în asemenea ocazii mânca din belşug, dar în dimineața asta nu prea avea poftă – căpătă deodată convingerea că şi astăzi, ca de atâtea ori până acum, ultima oară chiar cu o săptămână mai înainte, execuția va fi animată. Deci nici Sacco, nici Vanzetti nu vor muri. După părerea lui, chiar dacă execuția urma să aibă loc, nu putea fi vorba decât de tâlhar, de Celestino Madeiros; şi oricât de dureroasă şi neplăcută ar fi fost treaba asta, ea nu era nici pe departe atât de zguduitoare, atât de cumplită ca istoria aceasta cu Sacco şi Vanzetti.

Spunându-şi toate astea, directorul se simți mult mai bine şi cu cât se gândea mai mult la o astfel de posibilitate, cu atât era mai convins că aşa va fi. Întreaga lui înfățişare se schimbă. Se înveseli şi zâmbi pentru prima oară

în dimineața aceea, spunându-i nevestei că, după părerea lui, execuția va fi amânată.

De câțiva ani încoace directorul nu mai încercase emoții deosebite. Era unul din acei oameni care nu-şi îngăduie să iasă din monotonia zilnică, deoarece viața nu le oferă emoții plăcute, iar bucuriile pe care le aşteaptă rareori se împlinesc. De aceea soția lui fu de-a dreptul surprinsă când îi auzi timbrul neobişnuit al vocii şi siguranța cu care-şi spunea părerea într-o astfel de problemă. Îi puse o întrebare foarte firească:

— De ce să se amâne?

Răspunsul care-i veni imediat pe buze îl făcu totuşi pe director să se oprească şi să cântărească fiecare cuvânt. Fusese gata să spună: „O să se amâne, deoarece e cum nu se poate mai limpede pentru oricine cunoaşte cât de cât acest caz, că cei doi oameni sunt nevinovați”.

Şovăi însă să rostească asemenea vorbe, chiar şi în fața nevesti-sii. Nu era defel dispus să-şi afirme în mod deschis astfel de opinii. De prea multe ori spusese că nici el şi nici un alt director de închisoare nu erau chemați să hotărască dacă cineva e vinovat sau nu. Se mulțumi prin urmare să amintească unele aspecte ale cazului Sacco şi Vanzetti, arătându-i nevestei că existau o serie de îndoieli asupra vinovăției acelor oameni.

— Cum o fi putând cineva supraviețui unei asemenea situații? se minună nevastă-sa. De şapte ani o țin întruna, ba execuție, ba amânare, ba execuție, ba amânare. Nu ştiu, zău, dacă n-ar fi mai bine pentru ei să se sfârşească odată. Eu n-aş putea trăi aşa.

— Cât timp trăieşte, omul tot speră, răspunse directorul.

— Nu mai înțeleg nimic, continuă soția. Toată lumea vorbeşte numai de bine despre oamenii ăştia.

— Sunt nişte oameni foarte simpatici. Ar trebui să cauți mult să mai găseşti alții ca ei. Nici eu nu pot să-mi explic. Sunt foarte plăcuți şi foarte simpatici, liniştiți şi politicoşi. Nimeni n-a auzit un cuvânt urât din gura lor. Şi nu sunt supărați pe mine. L-am întrebat pe Vanzetti. Mi-a explicat că şi el şi Sacco înțeleg că eu nu am nicio vină. Vanzetti crede că te iroseşti în zadar dacă nu-ți îndrepți mânia acolo unde trebuie.

— Ciudate lucruri! zise femeia.

— De ce-s ciudate? Asta-i realitatea. Sunt foarte simpatici.

— Bine, dar, începu nevastă-sa, se spune că anarhiştii…

— La drept vorbind niciunul dintre noi nu ştie mare lucru despre anarhişti, o întrerupse directorul. N-are nicio importanță dacă sunt anarhişti

sau nu. Eu nu ştiu mai nimic despre anarhişti, socialişti sau comunişti. Sacco şi Vanzetti pot fi toate trei laolaltă. Pot fi ticăloşi până-n măduva oaselor. Eu vreau să spun doar că nu observi nimic din toate astea când stai de vorbă cu ei. De câte ori discuți cu ei, pleci de-acolo spunându-ți că n-au putut în niciun caz, sub niciun motiv şi în nicio împrejurare, să omoare pe cineva. Oricum, nu un omor ca acela de care sunt acuzați. Un astfel de omor nu-l puteau săvârşi decât nişte ucigaşi de meserie, care trag în oameni ca în câini. Ăştia doi sunt cu totul altfel de oameni. Nu ştiu cum să spun, dar ei iubesc prea mult viața şi cu siguranță că n-ar putea ucide în felul ăsta. Dar bagă de seamă, vorbim numai între noi, ți-o spun aşa, în particular. Dacă nici eu nu-i cunosc pe criminali, atunci cine naiba-i cunoaşte?

— Există fel de fel de criminali, observă nevastă-sa.

— Ei vezi, şi tu spui asta. De altfel îți dau dreptate. Toți spun la fel. Te întrebi întruna cum de se pot întâmpla asemenea lucruri unui nevinovat. La drept vorbind, asta-i problema, nu?

— Cred că da, conveni femeia.

— Iacă, azi dimineață am fost şi l-am văzut pa Vanzetti. Era calm, netulburat ca şi cum astăzi ar fi o zi ca oricare alta.

În acel moment, discuția fu întreruptă de un gardian care anunță că Madeiros avea un acces de nervi şi-l întrebă pe director dacă îngăduie ca medicul să-i administreze o doză de morfină. Directorul se scuză față de soție, se şterse iute la gură şi plecă însoțit de gardian. Trecură pe la infirmerie şi-l luară pe medic, apoi toți trei porniră spre celula lui Madeiros. De departe auziră strigăte care, pe măsură ce se apropiau de celula tâlharului, răsunau din ce în ce mai puternic.

Madeiros era închis în Casa Morții, în imediata apropiere a celulelor lui Sacco şi Vanzetti. Ca să ajungă la el, directorul trebuia să treacă prin fața celor doi, dar acum nu se mai opri să privească prin vizitele celulelor morții ca să vadă ce fac întemnițații.

Madeiros zăcea pe podea, cu trupul scuturat de convulsii şi zbătându-se spasmodic. Suferea de epilepsie şi nu era primul acces pe care-l avusese în închisoare. Directorul încercă să-i vorbească, dar bolnavul nu-l putea auzi; răcnea întruna şi izbea cu pumnii în podeaua de piatră. Din gură i se scurgea salivă amestecată cu sânge. Văzându-l şi auzindu-i răcnetele, directorului aproape că-i veni rău.

— Lasă, lasă c-o să-ți treacă, încercă el să-i spună. Hai, linişteşte-te. Uite, stăm lângă tine şi o să-ți treacă. Fii calm, linişteşte-te.

— Degeaba vorbiţi cu el, spuse doctoral. Cel mai bun lucru pe care-l pot face e să-i administrez o doză de morfină. Îmi îngăduiţi?

— Da, fă-i, răspunse repede directorul. Ce mai aştepţi? Dă-i drumul.

Directorul şi gardianul îl ţinură pe Madeiros, în timp ce medicul îi făcu injecţia. Peste câteva clipe tânărul se linişti. Muşchii, până atunci încordaţi, se destinseră şi strigătele deveniră gemete, apoi sughiţuri, ca de plâns.

Directorul părăsi celula. Se simţea rău. Siguranţa pe care o avusese mai înainte, când se arătase convins că execuţia de astăzi va fi, ca şi în trecut, amânată, îi dispăru. Acum, dimpotrivă, era încredinţat că de data aceasta va trebui să meargă până la capăt. Era abia începutul unei zile groaznice. Nu era decât opt dimineaţa. N-ar fi putut spune cum avea să se descurce de-a lungul unei asemenea zile.

## *Capitolul 3*

E surprinzător cât de brusc s-a trezit interesul oamenilor pentru cazul Sacco şi Vanzetti şi cum, dintr-odată, au vrut să afle cine erau şi cum arătau ei. E de asemenea surprinzător cât de puţine lucruri se ştiau despre Sacco şi Vanzetti, înainte să fi sosit clipa când trebuiau să moară.

Anul 1927 era un an cu totul neobişnuit, un an al ştirilor răsunătoare; în presă, titlurile senzaţionale se perindau unul după altul, într-un ritm ameţitor. Se spunea că omenirea trăia în epoca cea mai fericită cu putinţă, şi Charles A. Lindberg zbura singur pentru prima dată peste Atlantic, aşa încât ziarul „Sun” din Baltimore putea proclama sus şi tare că „Lindberg a înnobilat rasa omenească”. Peaches Browning şi bătrâiorul ei soţ, Daddy Browning[2], au înnobilat de asemenea rasa omenească, apoi Chamberlain şi Levin[3] au zburat peste ocean, iar Jack Dempsey a boxat cu Sharkey înainte de a fi învins de Gene Tunney[4].

Sacco şi Vanzetti nu erau decât nişte comunişti, anarhişti ori socialişti sau, în orice caz, elemente periculoase de un soi sau altul, din care pricină foarte multe ziare, de-a lungul şi de-a latul ţării, n-au pomenit niciun cuvânt despre ei până când le-a sosit ceasul morţii. Chiar marile ziare din Boston, New York şi Philadelphia n-au vorbit decât cu totul în treacăt despre proces. Era atâta timp de când începuse.

— La urma urmei, – ar fi putut răspunde aceste ziare, – procesul Sacco Vanzetti a început în 1920 şi acum suntem în 1927.

Apropierea morții făcuse ca un muncitor cizmar şi un vânzător ambulant de peşte să capete un deosebit dar al vorbirii; chiar tăcerea lor era grăitoare. Foarte devreme, din primele ore ale dimineții de 22 august, duhoarea morții, zgomotul paşilor ei târşiți, umbra ei amenințătoare pluteau în aer. Era, într-adevăr, mai mult decât straniu că într-o lume în care sute şi mii de oameni mor fără ca nimeni să verse o lacrimă, moartea a doi agitatori şi a unui tâlhar de rând să facă atâta zarvă şi să capete o atât de covârşitoare însemnătate. Oricât de stranie părea, totuşi, aceasta era situația, şi lumea avea să-şi dea seama de ea.

Toate ziarele ştiau care avea să fie titlul lor senzațional de a doua zi, dar mai aveau nevoie şi de altceva în afară de titlu. Iată de ce, chiar în dimineața aceea, un reporter se duse la locuința familiei lui Sacco. Acolo se afla mama a doi copii, soția lui Sacco. Reporterul aflase că foarte multă lume se interesează de Vanzetti, dar că şi mai mulți se interesează de Nicola Sacco. Situația lui Sacco era mult mai înduioşătoare, şi numai un prost n-ar fi putut înțelege asta. Căci Sacco, la numai treizeci şi şase de ani, înfrunta lugubra amenințare a morții, fiind unul dintre acei puțini cărora le era dat să-şi cunoască mai dinainte clipa când vor părăsi lumea. Ziaristul fusese informat că milioanele de oameni simpli din Statele Unite socoteau că Nicola Sacco lasă după el o mare bogăție – familia lui.

Sacco avea soție şi doi copii. Numele soției sale era Roza. Pe băiat, în vârstă de aproape patrusprezece ani, îl chema Dante. Pe fetiță, care nu împlinise încă şapte ani, o chema Ines. Reporterul, căruia i se explicase că de aici se putea scoate o poveste de mare efect, fusese trimis să facă o vizită mamei copiilor lui Sacco, pentru a vedea ce face soția şi cum se poartă copiii celui condamnat.

Misiunea asta nu-i prea plăcea reporterului. Nici nu era de mirare căci de cremene de-ar fi fost şi încă nu s-ar fi putut gândi cu inimă uşoară la o asemenea sarcină. Dar n-avea încotro. Asta-i era meseria, aşa încât porni devreme, hotărât să scoată de aici ceva tare, o poveste pe care nimeni să n-o afle înaintea lui, şi bătu la locuința Rozei Sacco la orele opt dimineața.

Femeia veni la uşă, deschise şi-l întrebă ce doreşte. Reporterul o privi şi dintr-odată se schimbă la față.

„Dumnezeule, îşi spuse el. Ce frumoasă e! Una dintre cele mai frumoase femei pe care le-am văzut vreodată”.

Era foarte devreme. Se vedea că-i nepieptănată, că de-abia îşi strânsese în grabă părul şi nici urmă de fard nu i se zărea pe față. Poate nu era chiar

aşa de frumoasă cum i se părea reporterului. El însă se aşteptase la cu totul altceva. Fusese surprins de privirea deschisă a ochilor ei căprui, de deplina seninătate întipărită pe chipul ei îndurerat. Tristețea se revărsa din întreaga ei ființă ca dintr-o cupă prea plină. În dimineața aceea, în ochii şi în închipuirea reporterului, durerea femeii apărea egală cu marea ei frumusețe; iar lucrul acesta era atât de tulburător, încât el simți o nestăpânită dorință s-o rupă la fugă. Dar asta nu era decât spaima provocată de adevărul dezvăluit pe neaşteptate. Meseria lui n-avea nimic de-a face cu adevărul, dar trăia totuşi de pe urma ei. De aceea rămase pe loc, hotărât să-şi ducă misiunea până la capăt.

— Te rog să pleci, zise mama copiilor lui Sacco. N-am nimic de spus.

Încercă atunci să-i explice că nu putea pleca. Nu înțelege ea, oare, că e vorba de slujba lui şi că slujba lui e poate cea mai importantă din lume?

Femeia nu înțelegea. Îi spuse reporterului că cei doi copii dormeau încă. Vorbea cu greutate şi fiecare cuvânt trăda marea ei durere. Îl ruga să nu-i trezească pe copii.

— Nu vreau să-i trezesc, se apără ziaristul. Nici nu-mi trece prin gând să-i trezesc. N-aş putea să intru pentru un moment?

Ea oftă, ridică din umeri, încuviință din cap şi-l lăsă să păşească înăuntru.

Primul lucru pe care îl văzu în casă fu cei doi copii adormiți. De-abia pe urmă îşi dădu seama că nu-i vedea decât pe ei. Reporterul era foarte tânăr şi e greu de crezut că ar fi fost deosebit de sensibil față de copiii unui cizmar italian. Doar era yankeu, feciorul unor yankei cu frica lui dumnezeu. Nu numai el se născuse la Boston, dar şi bunicul lui se născuse în Boston, iar străbunicul lui se născuse în Plymouth, statul Massachusetts şi stră-străbunicul lui se născuse la Salem, tot în Massachusetts.

Cu toate acestea, acum vedea pentru prima oară cum doarme o fetiță. E ceva unic în asta; nu există pe lume nimic asemănător. O fetiță care n-a împlinit încă şapte ani este, în somn, un fel de prototip al tuturor viselor despre îngeri pe care şi le-au făurit oamenii. Fetița stătea culcată, cu părul negru împrăştiat pe pernă, cu brațele în lături. Pe chipul ei senin se oglindea întreaga-i nevinovăție. Niciun vis rău nu părea s-o tulbure în dimineața aceea. Încă de multă vreme avusese vise rele şi poate că le visase pe toate. Visase un scaun electric; îl visase în felul ei copilăresc.

Vedea în vis un scaun, cu o mare cunună de becuri electrice deasupra, încât totul strălucea şi scânteia în lumină, iar pe scaunul acela şedea tatăl ei,

Nicola Sacco. Această plăsmuire a minții ei de copil era rodul tuturor chinuitoarelor ciocniri cu nedesluşita şi înfricoşătoarea imagine care i se strecura în suflet, iscată de cele două cuvinte – scaun electric – ascultate pe furiş, auzite din întâmplare sau de la alți copii care i le spuneau în batjocură. Desigur însă că niciodată nu ajunsese să se întrebe ce fel de principii morale stau la baza unei rânduiri care obligă o fetiță să se întrebe ce e un scaun electric.

Cuvintele „greva foamei” erau tot atât de grele pentru ea şi îi dădeau alte închipuiri. Visa că îi e cu mult mai foame decât îi fusese, vreodată, când era trează. O dată, când, într-un astfel de vis urât simțise o foame cumplită, s-a trezit plângând. În noaptea aceea mama nu se afla lângă ea şi fratele ei, Dante, a luat-o în brațe, a legănat-o şi a liniştit-o încercând să-i explice că în realitate lucrurile nu se petreceau chiar aşa cum le visa ea.

— Ştii, îi spuse el, am primit de la tata o scrisoare în care vorbeşte despre asta.

Apoi i-a promis să-i citească scrisoarea a doua zi şi, bineînțeles că i-a citit-o. Ea stătea cu picioarele strânse, cu genunchii prinşi în cercul brațelor, în timp ce frate-său citea cuvintele pe care tatăl le scrisese. Şi a citit aşa:

*„Dragul meu fiu şi tovarăş,*

*încă de când te-am văzut ultima dată, am dorit să-ți scriu rândurile de față, dar greva foamei care s-a prelungit şi gândul că poate n-am să fiu în stare să mă explic, m-au făcut s-o amân atâta timp.*

*Deunăzi am sfârşit greva foamei şi imediat m-am gândit la tine şi la scrisoarea pe care voiam să ți-o trimit, dar mi-am dat seama că nu aveam destulă putere şi că n-aş fi putut s-o termin. Totuşi vreau s-o termin înainte de a fi dus din nou în Casa Morții, căci sunt convins că de îndată ce Curtea va refuza revizuirea procesului, ne vor duce iarăşi acolo. Şi dacă nu va interveni nimic, de vineri până luni, atunci la 22 august, imediat după miezul nopții, ne vor electrocuta. De aceea iată – îți scriu cu sufletul deschis, cu aceeaşi dragoste ca şi ieri.*

*Dacă deunăzi am încheiat greva foamei, am făcut-o pentru că nu mai rămăsese licărire de viață în mine. Căci am protestat prin greva foamei ieri şi protestez astăzi, dar pentru viață, nu pentru moarte.*

*Să nu plângi, fiul meu, ci să fii tare, să fii tare ca s-o poți sprijini pe mama ta. Iar când vei vrea s-o faci să mai uite durerea şi descurajarea care-i apasă sufletul, fă aşa cum aveam şi eu obiceiul să fac: pleacă cu ea*

*departe de oraş, adunaţi flori de câmp, odihniţi-vă la umbra copacilor, ascultaţi susurul armonios al râului şi sorbiţi linişte a profundă a naturii; sunt sigur că toate astea îi vor face ei multă plăcere, iar ţie îţi vor prilejui o mare bucurie. Dar să nu uiţi niciodată, Dante: ajută pe cei slabi care strigă după ajutor, ajută pe cei năpăstuiţi şi pe victime, căci aceştia-ţi sunt cei mai buni prieteni; ei sunt tovarăşi care luptă şi cad aşa cum tatăl tău şi Bartolo au luptat şi au căzut nu demult, spre a cuceri bucuria libertăţii pentru toţi – şi pentru muncitorii cei săraci. În această luptă a vieţii vei afla cea mai mare dragoste, cea mai trainică iubire.*

*M-am gândit mult la tine cât am zăcut în Casa Morţii, ascultând cântecele şi glasurile limpezi şi gingaşe ale copiilor care se jucau. Acolo, numai la un pas de zidul ce ascundea agonia a trei suflete înmormântate, clocotea în acele voci viaţa şi întreaga bucurie a libertăţii. Îmi amintesc aşa de des de tine şi de sora ta Ines şi aş vrea să vă pot vedea în fiece clipă. E însă mai bine să nu veniţi în Casa Morţii ca să fiţi feriţi de oribila imagine a trei oameni care zac în agonie, aşteptând să fie electrocutaţi, căci nu-mi pot da seama ce efect ar avea asupra unor fiinţe de vârsta voastră. Dar, pe de altă parte, dacă n-aţi fi atât de impresionabili, această groaznică amintire v-ar fi de mare ajutor mai târziu, când aţi putea s-o folosiţi pentru a arăta lumii ruşinea de care s-a acoperit această ţară printr-o crimă atât de sângeroasă şi o persecuţie atât de nedreaptă. Da, Dante, ei pot astăzi să ne răstignească trupurile, după cum şi fac, dar nu pot distruge ideile noastre care vor rămâne pentru tineretul de mâine.*

*Dante, te rog încă o dată să iubeşti şi să sprijini în aceste zile triste pe mama şi pe cei dragi. Sunt sigur că datorită inimii tale viteze, delicateţei şi bunătăţii tale, au să sufere mai puţin. Şi cred de asemenea că n-ai să uiţi să mă iubeşti puţin şi pe mine care – o, copilul meu! – mă gândesc atât de mult şi atât de des la tine.*

*Salutări frăţeşti tuturor celor dragi, multă dragoste şi multe sărutări pentru Ines şi pentru mama. Te îmbrăţişează fierbinte*

*Tatăl şi tovarăşul tău.*

*P.S. Bartolo îţi trimite cele mai calde salutări. Sper că mama te va ajuta să înţelegi scrisoarea asta pe care – dacă m-aş fi simţit bine – aş fi scris-o mult mai frumos şi mai simplu. Dar sunt atât de slăbit!”*

Cu toate că fetița nu înțelesese tot ce se spunea în scrisoare şi, ca s-o cruțe, fratele ei sărise anumite pasaje, rămăseseră totuşi destule lucruri care s-o tulbure. Încercă atunci să găsească unele cuvinte pe care să le trimită tatălui, din partea ei.

Abia începuse să se potolească vârtejul gândurilor care o frământau când primi o scrisoare, adresată chiar ei, cu aceste cuvinte:

*„Scumpa mea Ines”.*

Şi apoi tatăl începu să-i vorbească. Fiecare cuvânt din acea scrisoare era o vorbă a tatălui ei. Şi vorbele lui erau acestea:

*„Aş vrea atât de mult să pricepi cele ce-ți voi spune şi aş vrea să-ți pot scrie cât mai simplu, căci ard de dorința de a te face să-nțelegi toată dragostea fierbinte pe care tatăl tău ți-o poartă în inima lui, fiindcă te iubesc atât de mult, micuța mea scumpă.*

*E într-adevăr foarte greu să te fac să înțelegi, la vârsta ta fragedă, dar totuşi am să mă străduiesc din toate puterile mele să te ajut să-ți dai seama ce neprețuită comoară eşti tu pentru sufletul tatălui tău. Şi chiar dacă acum nu voi reuşi, ştiu că ai să păstrezi scrisoarea, ai s-o reciteşti în anii ce vor veni şi ai să încerci în acele clipe aceeaşi copleşitoare emoție pe care o simte tatăl tău scriindu-ți aceste rânduri.*

*Cea mai mare bucurie şi cel mai prețios dar pe care l-am avut în viața mea de luptă a fost că am putut trăi împreună cu tine, cu fratele tău Dante şi cu mama voastră în aceeaşi căsuță, să vă ascult vorbele pornite din inimă şi să cunosc mângâierea dragostei voastre. Să stau vara împreună cu voi în cuibul nostru, la umbra stejarului, şi să vă învăț câte ceva despre viață, să scrieți şi să citiți, să mă uit la voi cum alergați pe pajiştea verde, râzând, strigând şi cântând, culegând flori de câmp, cum fugiți de la un pom la altul, sfârşind goana voastră zburdalnică în brațele mamei.*

*Ştiu că ai suflet bun şi desigur că o iubeşti pe mama, pe Dante şi pe toți cei dragi – şi sunt sigur că mă iubeşti şi pe mine puțin, căci eu te iubesc aşa de mult, negrăit de mult. Tu nu ştii, Ines, cât mă gândesc la tine, în fiecare zi. Eşti în inima mea, mereu în fața ochilor mei, în fiece colț al acestei mohorâte celule, pe cer, în orice loc către care mi se îndreaptă privirea.*

*Deocamdată transmite calde salutări tuturor prietenilor şi tovarăşilor şi mai ales celor dragi ai noştri. Multe sărutări mamei şi fratelui tău.*

*Primeşte cele mai dragi sărutări şi îmbrăţişări din partea celui care te iubeşte într-atât, încât e mereu cu gândul la tine.*

*Tuturor, călduroase salutări din partea lui Bartolo.*

*Tatăl tău."*

În timp ce tatăl îi vorbea, ea închise ochii şi încercă să-i vadă chipul, mişcarea buzelor şi lumina aceea care-i licărea în priviri atunci când îl văzuse la închisoare.

Asta a fost cândva. După calendarul oamenilor mari erau de-atunci doar câteva zile, dar după felul cum trecuse timpul pentru această fetiţă, după cum socotea ea scurgerea vremii, era de-atunci mult, foarte mult timp. Şi acum, în această dimineaţă, ea dormea liniştită cu visurile şi amintirile ei, plăcute ori dureroase.

— Pleacă, te rog, stărui mama pe lângă reporter.

Tânărul privi încă o dată la cei doi copii şi pe urmă plecă. N-ar fi fost în stare să mai rămână nicio clipă. Plecă şi-o luă de-a lungul străzii încercând să ticluiască în minte, din cele ce văzuse, o poveste aşa cum îi trebuia lui. Era tulburat şi neliniştit de multe, de foarte multe din lucrurile pe care le aflase cu totul pe neaşteptate şi care în mare măsură depăşeau puterea lui de înţelegere.

Niciodată până atunci nu simţise nevoia să priceapă ce forţe pot determina pe un vânzător ambulant de peşte şi pe un muncitor cizmar să devină anarhişti, comunişti sau ceva de felul acesta Asemenea oameni îi erau cu totul străini şi abia ajungeau la periferiile lumii în care trăia el. Ei porneau pe un anumit drum şi acel drum putea duce doar la moarte, la violenţă, la ocnă, la inaniţie sau la scaunul electric; un astfel de sfârşit era în mod special rezervat unor oameni ca ei. Dar asta nu făcea parte din lumea lui şi nu-i tulbura în niciun fel conştiinţa.

Şi iată că deodată acest lucru devine o frântură din lumea lui şi o problemă de conştiinţă. Cândva se plimbase cu o fată şi-şi aducea aminte cum se lăudase ca un copil, vorbindu-i despre bogata experienţă pe care o dobândeşte un ziarist. Ceea ce trăise în dimineaţa asta era, fără îndoială, una din acele experienţe la care se gândise atunci. Dar ar mai putea, oare, vorbi în clipa de faţă despre toată povestea asta în felul copilăresc în care se maimuţărise cândva, se întreba el. Desigur, dacă ar putea vorbi aşa, atunci ar scorni într-adevăr o poveste ca aceea pe care trebuia s-o scrie acum.

Şi ce fel de poveste ar fi? Îşi dădu seama în mod vag şi oarecum tragic că pe chipurile frumoase şi senine ale celor doi copii adormiţi era înscrisă o poveste mai presus decât toate cele pe care le aflase sau le aşternuse vreodată pe hârtie.

Ştia, din ceea ce învăţase în şcoală, că „Dante" era numele unui poet italian, deşi niciodată nu-l citise. Se mira însă cum de ajunsese cizmarul italian să pună fetiţei numele de Ines. Nedumeririle îi fură alungate de gândul că desigur fetiţa se născuse, trăise şi crescuse – atât cât trăise şi crescuse – în timpul celor şapte ani pe care Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti îi petrecuseră în închisoare. Gândul acesta îl zgudui pe tânărul ziarist, şi mai mult decât oricare altă întâmplare din acea dimineaţă, îl făcu să se cutremure.

Era acum alt om şi niciodată n-avea să mai fie cel care fusese înainte. O dureroasă transformare începuse. Se apropiase prea mult de moarte – şi deci prea mult de viaţă – iar asta îi răpise tinereţea.

## *Capitolul 4*

La ora nouă fără zece minute, în dimineaţa zilei de 22 august, profesorul, care era în acelaşi timp şi un avocat foarte cunoscut, traversa peluza din faţa Facultăţii de drept unde trebuia să ţină a şasea şi ultima prelegere din cursul de vară. De altfel era prima dată când ţinea prelegeri în cursul verii. În tot timpul acestor obositoare săptămâni fusese în grea cumpănă, împins pe de o parte de dorinţa de a petrece o adevărată vacanţă la munte sau la mare, dar pe de altă parte simţindu-se mulţumit că în cele din urmă îi fusese dat să rămână aici în Boston ca să fie de faţă şi să urmărească ultimele faze ale procesului Sacco şi Vanzetti.

Numai rareori îşi îngăduia să recunoască faţă de el, măcar faţă de el, cât de mult însemna acest proces în viaţa lui; asta fiindcă i se părea destul de primejdios să recunoască aşa ceva numai faţă de sine însuşi. Iar când, forţat de cine ştie ce împrejurări, trebuia să admită că procesul Sacco-Vanzetti era menit să aibă un rol crucial în existenţa sa, ura împotriva anumitor forţe care unelteau în umbră devenea aproape de nestăpânit. Lucrul acesta îl tulbura poate mai mult decât orice, căci încă din tinereţe luptase cu perseverenţă şi hotărâre împotriva mâniei oarbe şi nestăpânite, în orice împrejurare s-ar fi arătat ea.

Totuşi, în această dimineaţă liniştită şi deosebit de tragică, mânia aceea – deşi stăpânită încă – era asemenea unui resort de oţel, gata să izbucnească din nou din adâncurile fiinţei sale. Chiar cu o seară mai înainte, aflase că preşedintele universităţii unde îşi ţinea cursurile şi care prezida şi un comitet consultativ însărcinat de Guvernator să se ocupe de cazul Sacco şi Vanzetti, se exprimase într-un mod foarte neplăcut cu privire la atitudinea lui faţă de acest proces.

Cu această ocazie, preşedintele universităţii vorbi despre profesor numindu-l „evreul acela” şi continuase afirmând că indignarea cu care evreii luau apărarea „celor doi comunişti italieni” se dovedea a fi mai mult decât suspectă.

Nu era nimic nou ori deosebit de revelator în faptul că preşedintele universităţii nu-i iubea pe evrei. Încă de când fusese numit la universitate, profesorul avusese prilejul să vadă foarte limpede că preşedintele nu-i putea suferi pe evrei. Trebuie însă adăugat că el nutrea aceeaşi antipatie pentru mai toate minorităţile din Statele Unite şi dacă ura lui împotriva evrei lor se manifesta mai des şi mai violent, explicaţia era că accesul în universitate putea fi oprit evreilor cu mult mai multă greutate decât altora.

Traversând repede scuarul, profesorul era la fel de conştient de toate acestea ca şi de propria lui înfăţişare şi tocmai faptul că era conştient de aceasta îl întărâta şi-i ascuţea la maximum sensibilitatea. Preşedintele universităţii şi profesorul de drept penal nu aveau nimic comun. Profesorul nu era yankeu, nu era nici măcar născut în Statele Unite; n-avea ochi albaştri şi nici înfăţişare aristocratică. Vorbea cu o urmă de accent străin. Ochii lui negri, mici şi pătrunzători, se ascundeau după nişte ochelari cu lentile groase, iar capul îi atârna parcă nu îndeajuns de bine prins pe umeri. Chiar dacă ar fi izbutit să-şi alunge conştiinţa propriei lui înfăţişări, viaţa la Boston, în acel an, 1927, nu i-ar fi îngăduit aşa ceva.

— Foarte bine, îşi zicea el în această dimineaţă pe când traversa scuarul. Voi continua să fiu evreu. Dar evreul acesta va face acum un act de curaj sau un act prostesc, îşi va ţine ultima prelegere în încheierea cursului, iar subiectul prelegerii va fi procesul Sacco şi Vanzetti.

Era hotărârea pe care-o luase cu o seară mai înainte, hotărâre care-l întărise, dar îi şi aţâţase mânia. Toţi cei ce aveau vreo legătură cu universitatea ştiau că articolul atât de profund, strălucit şi zguduitor, pe care profesorul îl scrisese în apărarea lui Sacco şi Vanzetti, era dezaprobat cu înverşunare de către preşedintele universităţii. În afară de faptul că acesta

socotea acțiunea profesorului ca o greşeală, devenise evident pentru el, că făcând un asemenea pas, profesorul de drept penal lua nu numai în particular, ci acum chiar şi în mod public, o poziție potrivnică aceleia pe care se situase el. Preşedintele universității nu putea înțelege situația, decât într-un singur fel. Vedea pe cei doi agitatori care-şi aşteptau complet dezarmați moartea, şi totuşi aveau puterea să ridice în sprijinul lor jumătate din omenire. Această putere misterioasă îl înspăimânta. N-ar fi putut în niciun caz înțelege că profesorul de drept penal, care devenise acum atât de supărător, nu le atribuia nicidecum celor doi agitatori o asemenea putere, ci-i privea doar ca pe doi oameni îngrozitor de părăsiți care-şi aşteptau sfârşitul.

Când profesorul intră în acea dimineață în clădirea Facultății de drept, dădu peste trei reporteri care-l aşteptau, şi-l întrebară imediat dacă era întemeiat zvonul după care ultima sa prelegere din ciclul Williams avea să fie dedicată cazului Sacco şi Vanzetti.

— Aşa este, le răspunse el pe un ton sec.

— N-ați vrea cumva, domnule profesor, să ne spuneți câteva cuvinte despre această prelegere şi despre avizul comitetului consultativ special?

Era vorba despre acel comitet prezidat de preşedintele universității şi însărcinat de guvernator să cerceteze, ca un ultim for, cazul Sacco şi Vanzetti.

— Nu am nimic de declarat, răspunse profesorul. Dacă doriți să ascultați prelegerea, puteți pofti în sala de cursuri. Nu vă opresc să veniți, dar n-am nicio declarație de făcut.

Era o invitație mărinimoasă, aşa că reporterii îl urmară. Sala aproape se umpluse: vreo trei sute de studenți veniseră să asculte prelegerea, lucru cu totul neobişnuit pentru cursurile de vară. Prelegerile lui erau aşteptate cu nerăbdare, căci tocmai ironia fină şi tăioasă care-l făcuse atât de temut şi urât de unii, trezise admirația altora.

„În orice caz”, gândi el pe când îşi lua locul pe podium, „studenții nu mă detestă”.

Se aplecă puțin deasupra pupitrului vorbitorului şi-şi plimbă privirile pe fețele încordate ale tinerilor. Sala în care se aflau era de tip vechi, clădită în formă de amfiteatru. Profesorul stătea ca în fundul unei gropi imense, iar de jur-împrejurul lui se înălțau, până sus, şirurile de studenți stând în băncile vechi cu cărțile în față, gata să ia note, mulți dintre ei cu bărbia sprijinită în palmă, privindu-l cu ochi vii şi pătrunzători.

Se gândi atunci că, orice s-ar spune, niciodată nu căzuse în greşeala de a deveni plicticos şi chiar dacă avea o deosebită pricepere de a-şi face singur rău, aproape de a se distruge treptat, o făcuse cel puțin stârnind de fiecare dată un suflu de viață.

Probabil că preşedintele universității, care ştiuse totdeauna să evite cu atâta grijă emoțiile, găsea că acest lucru e tot atât de supărător ca şi celelalte calități ale profesorului. Dar aceasta nu mai avea acum nicio importanță, căci după ce meditase asupra cazului Sacco şi Vanzetti, ca şi asupra poziției sale, față de acest caz, profesorul ajunsese la câteva concluzii deosebit de importante.

De la bun început avusese de rezolvat problema luării unei atitudini, indiferent care: fie de a susține că cei doi erau vinovați, fie de a susține că nu erau vinovați, ori, în fine, de a conveni că în cursul procesului avuseseră loc unele incidente regretabile. Luni întregi se luptase cu aceste chinuitoare, tulburătoare întrebări: să ia sau nu o atitudine? să înfrunte sau nu primejdia de a fi socotit ca având legături cu roşii sau chiar de a fi considerat el însuşi un roşu? În cele din urmă, din această încleştare şi cercetare a sufletului său ieşise hotărârea de a face, în măsura în care-i era posibil, o cât mai temeinică cercetare a faptelor.

Îşi aducea bine aminte de momentul când ajunsese la această concluzie şi luase în această privință hotărârea inițială, fiindcă prima concluzie cuprindea de fapt în ea tot ceea ce avea să urmeze după aceea. Făcuse cercetări serioase şi amănunțite. Ar fi putut să se ocupe de cazul Sacco şi Vanzetti doar în treacăt, dar ajunsese la hotărârea de a analiza cât mai serios această problemă, iar de aici urmase în chip firesc necesitatea de a afla răspuns la o altă întrebare dificilă: „Sunt aceşti oameni vinovați, sau nu sunt?”

Din clipa în care a găsit răspunsul la această întrebare, pasul următor a venit aproape de la sine. Însă de teama consecințelor ce decurgeau în mod fatal de-aici, a trăit într-o continuă teamă zile şi săptămâni de-a rândul. Luptase din greu pentru tot ce izbutise să realizeze până atunci în profesia sa, cu atât mai mult, cu cât în cursul acestei lupte i se pusese problema să-şi cucerească o nouă patrie, să se integreze unui alt popor, să-şi însuşească o limbă nouă, să biruie din nou ruşinea şi dispretul. Şi izbutise să facă toate acestea.

Luase această hotărâre fiind deplin conştient că riscă să piardă tot ce realizase şi desăvârşise până atunci. Îşi spusese însă pe dată în mod deschis:

„E înfiorător să duci o viață clădită pe minciună. Aş putea trăi, fireşte, ca o întruchipare a minciunii, dar asta m-ar face nefericit. Poate aş fi ajuns cu timpul într-o înaltă funcție judecătorească, sau un avocat foarte bine situat. Acum nu mai pot şti ce-mi rezervă viitorul, dar e sigur că voi fi mai puțin nefericit”.

Şi atunci se aşezase la birou, şi scrisese acel articol despre cazul Sacco şi Vanzetti.

Toate aceste amintiri i se perindau acum prin minte, în vreme ce privea figurile tinerilor şi, căutând să-şi adune gândurile, îşi pregătea notele ca să poată începe prelegerea. Se uită la ceasul de deasupra uşii şi văzu că-i exact nouă şi un minut. Îşi drese glasul, aplecă puțin capul şi bătu cu creionul în pupitru.

— Începem deci, se adresă el auditoriului, ultima noastră prelegere asupra teoriei probelor judiciare. În ultimele săptămâni ne-am ocupat cu o serie de cazuri faimoase – uneori chiar infamante, din analele judiciare. Toate cazurile despre care am vorbit până acum aparțin trecutului. Astăzi, însă, vreau să mă ocup de un caz din zilele noastre. Faptul că ne aflăm în ziua de 22 august, conferă atât prelegerii noastre cât şi cazului de care ne vom ocupa o importanță excepțională: este ziua hotărâtă de Guvernatorul acestui stat pentru execuția lui Sacco şi a lui Vanzetti, cei doi agitatori italieni care-şi aşteaptă sfârşitul la închisoare, în Casa Morții. Faptul că, tocmai acum, cu câteva ore înainte de executarea sentinței, punem în discuție temeinicia dovezilor pe baza cărora aceşti doi oameni au fost condamnați la moarte, poate fi socotit de unii ca un lucru lipsit de tact şi cu totul nepermis. Totuşi nu am luat hotărârea de a trata acest subiect fără o matură chibzuință şi nu o socotesc nici lipsită de tact, nici nepermisă. Un studiu istoric trebuie să se ocupe deopotrivă de ceea ce a murit ca şi de ceea ce trăieşte. Şi un bun jurist este numai acela care participă în mod conştient la mersul înainte al istoriei. Mi se pare de asemenea cum nu se poate mai potrivit ca în încheierea unui ciclu de prelegeri menite să reînvie memoria lui Roger Williams[5] să se pună în discuție o asemenea problemă. Adeseori folosim un nume fără să ne gândim îndeajuns ce a însemnat el în trecut şi de unde-i vine faima. Dar amintirea lui Roger Williams a dăinuit şi va dăinui atâta vreme cât va exista această țară, tocmai pentru că el şi-a închinat viața luptei împotriva oricărei îngrădiri a libertății de conştiință a oamenilor, fie de către biserică, fie de către stat. De aici decurge o anumită răspundere

pentru cine ia parte la un ciclu de prelegeri ce poartă numele lui Williams. Libertatea de conştiinţă nu este o vorbă goală. Este o concepţie activă de viaţă pentru care trebuie să lupţi neobosit şi fără de preget. Şi grele riscuri îl aşteaptă pe acela care se angajează în lupta pentru apărarea demnităţii umane; totuşi, răsplata întrece nemăsurat de mult toate riscurile. Ziua de astăzi nu-i o zi ca oricare alta. Este o zi deosebită de toate câte le-am trăit eu până acum. Ea e sortită să rămână de-a pururi în amintirea oamenilor ca ziua în care toţi cei ce iubesc dreptatea şi cred sincer în inviolabilitatea libertăţii de conştiinţă, au primit o cruntă lovitură. Din aceste motive, ceea ce am a vă spune astăzi capătă o importanţă deosebită.

Profesorul se uită iarăşi în sală, plimbându-şi privirea de pe un chip pe altul. Putea citi pe mai toate feţele conştiinţa gravităţii momentului – conştiinţă trezită de cuvintele pe care el le rostise. Izbutise însă în acelaşi timp, să-şi ofere lui însuşi un sprijin. Era cuprins acum de o supremă încordare şi simţea năduşeala năvălind prin toţi porii fiinţei sale. Ştia din experienţă că înainte de a-şi încheia prelegerea avea să fie leoarcă de sudoare, obosit, sfârşit. Începu să vorbească din nou, de data asta rar, ezitând aproape:

— Aş vrea să încep prin a reaminti unele fapte citate în cursul procesului. Fără îndoială că nu putem proceda, în puţinul timp ce-l avem la dispoziţie, la o recapitulare completă, dar sunt sigur că nu duceţi lipsă de informaţii în această privinţă.

Ne-am propus să examinăm faptele în lumina uzanţelor de rigoare şi a anumitor principii conducătoare în materie de probe. E ceea ce vom încerca să facem.

După cum ştiţi, evenimentele care au dus la execuţia ce ar urma să aibă loc la noapte, îşi au obârşia în cele întâmplate cu mai bine de şapte ani în urmă, la 15 aprilie 1920, în oraşul South Braintree, statul Massachusetts. În acea zi, un casier numit Parmenter şi Berardelfi, paznicul care-l însoţea, au fost împuşcaţi de doi necunoscuţi. Casierul şi paznicul aveau asupra lor două cutii de metal conţinând suma de 15.776,51 de dolari, ce urmau să fie folosiţi pentru plata salariilor muncitorilor de la fabrica de încălţăminte Slater şi Morill. În momentul crimei, victimele treceau pe strada principală spre a duce banii de la birouri la fabrică. Şi chiar în clipa în care se prăbuşeau la pământ, doborâte de gloanţe, un automobil în care se aflau alţi doi oameni a oprit la locul crimei. Cei doi ucigaşi au aruncat banii în maşină, apoi au sărit înăuntrul ei şi au pornit cu toată viteza. După două

zile, automobilul folosit cu ocazia crimei a fost descoperit părăsit într-o pădure, în apropiere de South Braintree. Poliția a mai descoperit în acel loc urmele unei maşini mai mici care părea să fi plecat de acolo, ceea ce dovedea că un alt automobil îi aşteptase pe criminali şi-i dusese în altă parte, unde se credeau în siguranță.

Din întâmplare, poliția cerceta în acelaşi timp o crimă similară comisă în oraşul Bridgewater, nu departe de South Braintree. Cele două crime aveau ca element comun faptul că, atât într-un caz cât şi în celălalt se folosise un automobil, iar cei care începuseră cercetările ajunseră la concluzia că făptuitorii ambelor nelegiuiri erau italieni.

Prin urmare, situația se prezintă astfel: poliția dispune de anumite indicii cu privire la făptaşii crimei, şi anume bănuieşte pe un italian, care ar poseda un automobil. Cum pe de altă parte, după una dintre crime – adică după aceea comisă la Bridgewater – automobilul se îndreptase către Cochesett, poliția ia dedus, printr-un raționament nu lipsit de logică, că italianul care era şi posesorul automobilului trebuie să locuiască în acel oraş.

Ajungând aici trebuie să remarc faptul că o astfel de presupunere ar putea fi valabilă pentru orice oraş industrial din Noua Anglie, de vreme ce nu există în această regiune niciun oraş industrial care să nu aibă o numeroasă populație de origine italiană, şi de vreme ce pare cât se poate de firesc ca cel puțin unul dintre aceşti italieni să aibă automobil. Totuşi lucrul acesta n-a tulburat defel poliția care a şi descoperit în Cochesett un italian cu numele de Boda, proprietar de automobil.

Lăsând la o parte o serie de amănunte, firul ne duce la garajul unui anume Johnson, unde a fost găsit automobilul lui Boda, adus acolo pentru reparații. Poliția a pus imediat acest garaj sub observație, aşteptând să vadă cine va veni să ia maşina. În noaptea de cinci mai, cam la trei săptămâni după prima crimă, Boda şi alți trei italieni veniră într-adevăr să ia automobilul.

Este cazul acum să spunem câteva cuvinte despre cadrul şi împrejurările în care s-au petrecut aceste evenimente, precum şi despre felul în care era privit la acea vreme orice italian ce trecea drept „radical”. Spun „radical” deoarece mi se pare că această noțiune dă o justă caracterizare, atât lui Sacco cât şi lui Vanzetti, indiferent dacă-i socotim anarhişti sau socialişti. Oricum, erau oameni cu vederi „radicale”, şi în acea vreme, în primăvara lui 1920, viața unui „radical” nu era deloc uşoară. Procurorul

general Palmer începuse să ia unele măsuri pentru deportarea în masă a „roşiilor”. Măsurile folosite împotriva „radicalilor” de origine străină erau deosebit de sălbatice – adesea atât de sălbatice, încât astăzi ne vine greu să credem că aşa s-au petrecut într-adevăr lucrurile. Un exemplu cât se poate de grăitor în această privință este cazul tipografului italian Salsedo, care, în primăvara lui 1920, învinuit că ar fi „radical”, a fost închis într-unul din birourile Ministerului de Justiție aflat la etajul al patrusprezecelea al clădirii de pe Park Row, din New York. Italianul Boda, proprietarul automobilului, şi tovarăşii săi erau prieteni cu tipograful Salsedo. Când au aflat deci, în ziua de patru mai, că trupul zdrobit al lui Salsedo a fost găsit pe trotuarul din fața clădirii de pe Park Row, după ce căzuse în stradă – fie datorită unui accident, fie că fusese aruncat de la etajul al patrusprezecelea – şi-au dat seama că asupra lor planează o mare primejdie. Aveau o serie de publicații radicale pe care au crezut că e bine să le ascundă. De asemenea s-au gândit la câțiva prieteni pe care-i socoteau în primejdie şi voiau să-i prevină. Şi pentru un lucru şi pentru celălalt, maşina lui Boda era foarte utilă, aşa că el şi cei trei prieteni veniră la garaj să vadă dacă maşina era gata. Primind răspunsul că încă nu era gata, s-au dus şi, bineînțeles că imediat după ce au plecat, doamna Johnson, soția proprietarului garajului, a anunțat poliția.

Sacco şi Vanzetti, care împreună cu un al treilea italian îl însoțiseră pe Boda, s-au suit într-o maşină de piață, după ce au părăsit garajul. În acel moment s-a apropiat de ei un ofițer de poliție care i-a arestat, chiar în maşină. Era evident că cei doi nu bănuiau deloc pentru ce sunt arestați. Nu s-au opus în niciun fel şi l-au urmat pe polițist calmi şi liniştiți.

Iată, schițată în câteva cuvinte, situația care stă la originea unei serii de evenimente ce s-au desfăşurat, aşa cum ştim, vreme de şapte ani şi au adus în cele din urmă pe cei doi nefericiți acolo unde se află astăzi.

Până acum am căutat să vă expun împrejurările în care a fost comisă crima. Dar chiar crima cea mai simplă în aparență devine deosebit de complicată în momentul în care este examinată din punct de vedere juridic. Totuşi, problema de care vreau să mă ocup priveşte mai puțin crima în sine cât caracterul probelor luate în considerație în cercetarea cazului. Sunt încredințat că ați şi observat că problema probelor pare aici foarte simplă. Ea constă în a dovedi că Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti sunt doi dintre cei patru indivizi care se aflau în momentul crimei, fie în stradă, fie în maşină. Dar, înainte de a trece la amănuntele probelor, trebuie arătat că la vremea când au fost arestați, Sacco şi Vanzetti vorbeau foarte prost

englezeşte. Niciunul dintre ei nu putea pe atunci să se exprime clar în limba engleză, nici să înțeleagă ce i se spunea pe englezeşte, mai ales când li se vorbea repede. Alta este situația după cei şapte ani care au trecut de la acea dată. În timpul cât au stat în închisoare, amândoi s-au străduit să învețe limba engleză şi au ajuns s-o stăpânească în bună măsură. Este clar însă că pe vremea aceea, de foarte multe ori au înțeles greşit întrebările care li s-au pus, iar răspunsurile pe care le-au dat au fost adesea prost înțelese. Interpretul folosit şi-a permis chiar anumite lucruri care dau naştere la serioase îndoieli în privința onestității sale. Procesul lui Sacco şi Vanzetti a început după un an şi ceva de la arestarea lor şi a durat şapte săptămâni. La 14 iunie 1921, ambii au fost declarați vinovați de crimă cu premeditare

Am spus mai înainte că obiectul principal al probelor în cauză era identificarea lui Sacco şi Vanzetti ca fiind doi dintre cei patru membri ai bandei de asasini. În cursul procesului au fost audiați cincizeci şi nouă de martori ai acuzării, propuşi de către procurorul statului Massachusetts. Unii dintre aceşti martori au declarat în depozițiile lor că i-au văzut pe Sacco şi Vanzetti la South Braintree în dimineața crimei şi l-au identificat pe Sacco drept unul dintre ucigaşi, iar pe Vanzetti ca pe unul dintre cei doi rămaşi în maşină. Pe de altă parte, însă, martori ai apărării au furnizat acuzaților un alibi. Mărturii date sub prestare de jurământ arătau că la 15 aprilie Sacco se afla la Boston interesându-se ce formalități trebuiau îndeplinite, spre a putea scoate un paşaport pentru Italia. Aceste mărturii erau întărite de depoziția unui funcționar al consulatului italian, care a arătat că Sacco se prezentase la consulatul italian din Boston, la ora 2 şi un sfert, în după-amiaza zilei în care s-a petrecut crima. Martori ai lui Vanzetti au arătat că la 15 aprilie, în ziua crimei, acesta îşi vedea de meseria lui de vânzător ambulant de peşte – aflându-se în momentul crimei la o distanță apreciabilă de South Braintree. Cu alte cuvinte, un lung şir de martori a stabilit, prin depoziții date sub prestare de jurământ, că ar fi fost cu totul şi cu totul imposibil ca Sacco şi Vanzetti să fi luat parte la crimă.

În lumina acestor fapte s-ar putea deci crede, că problema vinovăției sau nevinovăției lui Sacco şi Vanzetti nu s-ar mai putea pune, sau n-ar mai putea fi pusă la îndoială, în mintea unui om cu judecată. Totuşi lucrurile nu stau aşa în această privință şi nu toată lumea pare a fi într-atât de chibzuită. Au existat şi numeroşi martori care au declarat, tot sub jurământ că Sacco şi Vanzetti ar fi luat parte la crimă. Astfel, ne găsim în fața unor probe cu totul contradictorii.

Nu vreau şi nu-mi stă în putinţă, în timpul pe care-l am la îndemână, să examinez fiecare depoziţie sau caracteristicile fiecărui martor în parte. Aş dori în schimb să precizez câteva considerente de ordin general în ce priveşte încrederea care poate fi acordată mărturiilor depuse de persoane interesate în cauză sau orbite de prejudecăţi.

Unul dintre martori, de pildă, a dat dovadă de un extraordinar spirit de observaţie şi de o memorie cu totul excepţională. Merită să repetăm aici depoziţia lui, ea fiind tipică pentru felul în care s-a putut ajunge la identificarea lui Sacco şi Vanzetti cu făptaşii crimei. De fapt e vorba de martora Mary E. Splaine. La scurt timp după comiterea crimei, agenţia particulară de detectivi „Pinkerton" a prezentat lui Mary Splaine o colecţie cu fotografii a unor criminali notorii, iar Miss Splaine a ales fotografia unui anume Tony Palmisiano, indicând că acesta ar fi banditul pe care l-a zărit în maşină. Cu toate acestea, patrusprezece luni mai târziu, ea a identificat pe Nicola Sacco drept persoana zărită în automobil.

Împrejurările în care martora a putut observa desfăşurarea crimei sunt şi ele interesante. Miss Splaine lucra într-un birou la al doilea etaj al unei clădiri de pe strada unde s-a petrecut crima. Când au răsunat împuşcăturile, miss Splaine şi-a lăsat lucrul şi a alergat la fereastră. Vă puteţi închipui cât de emoţionată era în acele momente. Când a ajuns la fereastră, maşina criminalilor şi pornise, aşa încât n-a mai putut arunca decât o privire fugară asupra ei. Şi totuşi, la patrusprezece luni după această ochire de o clipă, iată cum îşi dovedeşte, în calitate de martoră, prodigioasă-i memorie. Citez din stenograma procesului.

Întrebare: *„Poţi descrie domnilor juraţi pe omul acela?"*

La care miss Splaine răspunde: *„Da, domnule preşedinte. Era un bărbat puţin mai înalt decât mine, şi nu era prea gras. Părea voinic şi energic. Am observat mai cu seamă mâna lui stângă. Era o mână mare, puternică, aşa că probabil şi umărul…"*

Întrebare: *„Aşadar, cum ţinea mâna, de ai putut s-o vezi?"*

Răspuns: *„Era mâna stângă, da – şi se sprijinea de spătarul banchetei din faţă, ştiţi… bancheta din faţă a maşinii. Şi era îmbrăcat cu ceva gri, o cămaşă gri, cred… aşa un gri, cum poartă marinarii – şi obrazul avea trăsături regulate. De acolo de unde mă aflam mi s-a părut că faţa-i era prelungă, da, cam prelungă, dar avea o frunte lată. Purta părul dat pe spate – păr lung, să zicem cam de zece centimetri, sprâncenele-i erau negre, cărbune, dar faţa palidă, de-o paloare ciudată, bătând în verde."*

Iată cum a fost în stare să descrie martora ce a întrezărit într-o ochire de o clipă, cu patrusprezece luni mai înainte. Şi, odată cu reconstituirea acelui moment, l-a identificat pe Nicola Sacco, declarând că ar fi omul pe care-l zărise atunci. S-ar putea spune că, în mod normal, asemenea amintiri – date fiind împrejurările anterioare şi deci o identificare făcută pe o asemenea bază – apar nu numai drept inadmisibile, dar şi că simpla luare în considerare a acestora în cadrul unui proces constituie, într-o anumită măsură, un lucru monstruos. Pe drept cuvânt, monstruos e ceea ce apare şi mai vizibil din depoziția unui oarecare Lewis Pelser. Ca şi miss Splaine, la început Pelser n-a putut identifica nici pe Sacco nici pe Vanzetti, dar întocmai ca miss Splaine a dat dovadă subit de o memorie cu totul remarcabilă. Când Sacco şi Vanzetti au fost arestați, Pelser – care fusese adus de poliție ca să-i vadă – a declarat că nu-i recunoaşte ca fiind criminalii. Imediat după aceasta, însă, acelaşi Pelser, care lucra într-o fabrică de încălțăminte, ale cărei interese erau strâns legate de firma Slater şi Morill, în speță firma prădată, a fost pe neaşteptate dat afară şi s-a văzut deodată fără lucru. Numai la câteva săptămâni după aceea i-a revenit şi memoria. A fost imediat reangajat la aceeaşi fabrică şi iată că, deodată, a putut să recunoască pe Sacco şi Vanzetti ca făptaşi ai crimei.

Pelser n-a fost singurul. În repetate rânduri darea afară din slujbă s-a dovedit a avea drept urmare o imediată împrospătare a memoriei. Au fost şi cazuri când neputându-se recurge la concediere, procurorul şi cei care colaborau cu el, arătându-se deosebit de zeloşi, în dorința lor arzătoare de a aduce pe vinovați în fața judecății, au folosit toate metodele de intimidare, directe sau ocolite. Adeseori aceste procedee au fost folosite atât de fățiş, încât se pot dovedi chiar pe baza stenogramei procesului.

Cu mare amărăciune mă văd pus în situația de a fi nevoit să formulez asemenea acuzații, spre a ajunge la concluzii ca acelea la care am ajuns, dar ele sunt de neocolit în cazul Sacco şi Vanzetti. Execuția ce urmează să aibă loc la noapte este urmarea firească a acestui proces din cale afară de necrutător. Şi există oameni care cred cu toată convingerea că nu-i admisibil ca Sacco şi Vanzetti să rămână în viață. Afirm acest lucru cu toată gravitatea şi fără nicio ezitare.

Este important de reținut faptul că acea crimă de la South Braintree a fost comisă într-o epocă stranie şi, până la un anumit punct, îngrozitoare a istoriei țării noastre. Odioasele arestări în masă ordonate de procurorul general Palmer răscoliseră pasiunile oamenilor de-a lungul şi de-a latul

Americii. Peste tot, în fiecare colţ, pe fiecare alee întunecoasă, în orice fabrică şi mai ales în acelea unde muncitorii începuseră să murmure spunând că nu-şi pot hrăni şi nu-şi pot îmbrăca familiile cu salariile pe care le primesc, se vorbea pretutindeni numai de „roşii”, de „bolşevici”. Oricât de ciudat sau, mai bine zis, oricât de puţin ciudat vi s-ar părea, în aceste împrejurări se iviseră deodată fel de fel de diavoli bărboşi, care, înarmaţi cu bombe, se ascundeau în dosul fiecărui tufiş, iar mai toate ziarele arătau pe ocolite sau chiar de-a dreptul că toţi aceşti agitatori şi bolşevici erau americani de origine străină. Milioane şi milioane de oameni ajunseseră astfel să creadă că radicalii ameninţă însăşi libertatea şi independenţa ţării. Într-o atmosferă de teroare se comite cu sânge rece o crimă deosebit de brutală, aici, în Massachusetts şi presupunerea demnă de crezare că autorii ei ar fi italieni nu face decât să întărească anumite prejudecăţi care se înstăpâniseră şi până atunci.

În atari condiţii sunt aduşi Sacco şi Vanzetti în faţa juriului, ca acuzaţi. Nu vorbesc englezeşte. Sunt înspăimântaţi, hărţuiţi, îmbrăcaţi sărăcăcios. Unul după altul martorii sunt chemaţi în faţa instanţei şi întrebaţi dacă găsesc vreo asemănare între cei doi şi indivizii care au luat parte la săvârşirea crimei comisă surprinzător de repede cu un an în urmă şi care îi impresiona pe toţi atât de puternic. Şi, unul după altul, martorii îi recunosc pe Sacco şi Vanzetti.

Dar, domnilor, ce valoare au toate aceste probe din punct de vedere juridic? În dreptul nostru anglo-saxon, cu care atât de mulţi dintre noi ne mândrim, există un principiu ce stabileşte că nimeni nu poate fi găsit vinovat şi condamnat pentru omor, punându-i-se astfel viaţa în primejdie, decât dacă împotriva lui există probe depuse de martori oculari. Chiar dacă au existat condamnări bazate pe probe stabilite prin deducţii, principiul rămâne valabil şi gravitatea, extrema gravitate a suprimării unor vieţi prin puterea legii, cere cu necesitate respectarea acestor principii. Sacco şi Vanzetti au fost condamnaţi pe baza depoziţiilor unor martori oculari. Dificultatea constă însă, domnilor, în aceea că, datorită împrejurărilor pe care le-am arătat, nu stătea în putinţa martorilor ce pretindeau că văzuseră cu ochii lor desfăşurarea crimei să spună adevărul şi că mult mai demne de crezare sunt depoziţiile acelor martori oculari care au arătat că Sacco şi Vanzetti se aflau, în momentul comiterii crimei, la multe mile depărtare de locul unde ea s-a comis.

Dar mai mult decât atât: există chiar şi o probă indirectă a nevinovăției acuzaților, indirectă dar cu neputință de a fi înlăturată.

Am ajuns deci la acea probă indirectă. În momentul în care Sacco şi Vanzetti au fost arestați, asupra primului s-a găsit un revolver. Acest revolver a servit drept probă în proces, şi căpitanul Proctor, un foarte cunoscut expert în problemele de balistică, a fost chemat să-i examineze şi să spună dacă vreunul din gloanțele găsite în trupurile victimelor fusese tras din revolverul aflat asupra lui Sacco. Un expert în materie poate stabili cu precizie aşa ceva, iar căpitanul Proctor era socotit ca atare. Examinând revolverul el ajunge la concluzia că gloanțele ucigaşe nu puteau fi trase cu arma ce-i aparținea lui Sacco, armă care fusese găsită asupra acestuia. Totuşi, procurorul pare să fi discutat problema cu căpitanul Proctor şi, pentru a nu risca să-şi vadă acuzarea destrămată, a reuşit să-l convingă pe expert ca la întrebarea: „După părerea dumneavoastră, al treilea glonte a fost tras din revolverul Colt adus în instanță (revolverul lui Sacco)?” – să-i răspundă, într-un mod destul de straniu: „După părerea mea este posibil ca să fi fost tras cu acest revolver”.

Iată, domnilor, un răspuns al cărui ecou va răsuna îndelung în paginile istoriei. Ce înseamnă „este posibil” în cazul de față? Desigur, jurații au înțeles că expertul a identificat revolverul lui Sacco cu arma ucigaşă. Aşa ar fi înțeles oricare dintre noi. Şi cu toate acestea cuvintele expertului nu voiau să spună defel aşa ceva. Aici avem de-a face cu rezultatul înțelegerii dintre procuror şi expert, căci mai târziu acelaşi expert, într-o altă depoziție, spune următoarele:

„În cazul când mi s-ar fi pus întrebarea clară: dacă am găsit sau nu indicii, care să arate că acel glonț a fost tras chiar din revolverul lui Sacco, aş fi dat şi atunci, aşa cum o spun fără niciun fel de ezitare astăzi, un răspuns negativ.”

S-ar părea, domnilor, că o astfel de dovadă – care răstoarnă complet o declarație anterioară ia expertului în problemele balistice – adică depoziția expertului citat în cursul dezbaterilor unuia din apelurile făcute de Sacco şi Vanzetti, e de natură să determine o revizuire a procesului. Dar nu acesta este cazul. Am vorbit înainte despre probe întemeiate pe mărturiile unor oameni care pretind că au văzut faptele cu ochii lor. Am examinat apoi forța probantă a unor dovezi, care, trecând dincolo de limitele posibilului şi ale probabilului, nesocotesc chiar fapte cert stabilite; căci prea adesea unii văd cu ochii lor numai ceea ce vor să vadă, după cum un om slab rosteşte cu

gura lui cuvintele pe care un procuror venal şi un judecător nedrept îi cer să le rostească.

Aici, în Statele Unite, în Massachusetts ca şi în South Braintree, se crease în 1920 o situație, datorită căreia multă lume dorea să vadă oameni ca Sacco şi Vanzetti, figurând într-un proces, sub acuzare de omor, meritând aşadar pedeapsa cu moartea. Nu erau oare cei doi nişte „roşii”, deci duşmani ai tuturor lucrurilor cinstite? Nu erau ei radicali, deci gândind altfel decât ceilalți cetățeni cinstiți şi respectabili? Nu luptau ei oare împotriva capitalismului care pare sortit – fără nicio îndoială – să fie singurul mod de viață hărăzit de dumnezeu Statelor Unite? Nu erau ei împotriva războiului, tocmai în vremea când noi abia terminasem un război pe care l-am purtat pentru apărarea democrației – un război împotriva căruia nu se poate ridica niciun cetățean onest şi respectabil? Nu vorbeau ei oare în derâdere de sistemul economic bazat pe profit şi oare nu suntem noi sortiți de dumnezeu şi prin constituție să păstrăm de-a pururi întreprinderea bazată pe profituri, pe neistovita dorință a unuia de-a avea mai mulți bani decât (altul, chiar de-ar fi să-i scoată din sudoarea vecinului?

Domnilor, poate că e o nesocotință din partea mea să formulez astfel de întrebări, dar o fac pentru ca dumneavoastră să fiți şi mai buni cunoscători ai modului în care se exercită justiția noastră. Sunt pe deplin conştient de întreaga gravitate a spuselor mele. Dar niciun om nu înfruntă viața până ce nu-şi pune faptele de acord cu înseşi cerințele vieții. Şi aceasta se cere privită cu toată seriozitatea mai cu seamă în cazul Sacco şi Vanzetti, având în vedere că înainte de sfârşitul acestei zile, ei vor fi siliți să plătească cu viața pentru ideile în care au crezut – în niciun caz pentru crimele pe care le-ar fi săvârşit.

Probele, domnilor, pot sluji sau pot ascunde adevărul, după cum am arătat în oarecare măsură şi voi arăta încă mai concret…

Profesorul mai vorbi încă vreo douăzeci de minute, dar când sfârşi, îşi dădu seama că mai rămăsese de spus un lucru foarte important. Ar fi vrut să mai spună că în fața unui tribunal stăpânit şi condus de oameni ca preşedintele universității, ca guvernatorul statului, judecătorul preşedinte şi alții ca ei, doi oameni ca Sacco şi Vanzetti nu puteau afla dreptate. Ştia însă că dacă ar fi rostit asemenea cuvinte, şi-ar fi închis toate căile în viitor.

Prelegerea se sfârşise, dar rămase țintuit pe loc de gândurile care îl frământau. Simțea acea slăbiciune specifică şi atât de ciudată care-l

cuprindea de câte ori ținea o prelegere mai lungă şi nu mai dorea, ca totdeauna în astfel de situații, decât să fie singur. Studenții se strânseră însă în jurul lui; câțiva îi mulțumiră. Iar alții cereau cu insistență lămuriri asupra anumitor lucruri spuse în prelegere. Unul dintre ei dădu glas sentimentelor ce-l stăpâneau.

— Domnule profesor, dar nu se poate, nu vor fi executați în noaptea asta. Ce putem face? Trebuie să facem ceva.

— Mi-e teamă că nu putem face nimic, răspunse profesorul.

— Doar nu vreți să spuneți, domnule profesor, că legile sunt o bătaie de joc, că tribunalele nu-s bune la nimic şi că nu există dreptate?

Profesorul tresări. Privi pe studentul care-i pusese această întrebare. Era un tânăr roşcovan, cu ochii luminoşi şi, deodată, profesorul deveni şi mai întunecat, mai încruntat şi speriat. „Da, e şi timpul să te-nspăimânți”, gândi el abătut.

— Asta ați vrut să spuneți, domnule profesor? stărui studentul.

— Dacă aş fi vrut să afirm asta, se auzi el spunând, atunci şi viața mea şi viața voastră n-ar mai avea vreun sens.

— Cu toate astea ceea ce spuneți dovedeşte nedreptatea. Cum poate exista dreptate dacă toate forțele legii făuresc nedreptatea?

— Da, desigur, dar asta ar forma subiectul unei alte prelegeri, nu-i aşa?

Se uită la ceas, se scuză şi plecă iute, dându-i în lături pe ziariştii care-l apucau de hainele umede de năduşeală, lăsând astfel în urmă-i întrebările lor curioase.

## *Capitolul 5*

Către sfârşitul micului dejun, la o doua ceaşcă de cafea, preşedintele universității privi atent portretul lui Ralph Waldo Emerson[6], închise puțin ochii şi râgâi. Râgâi cu demnitate, dacă nu cu eleganță. Se scobi în nas în acelaşi fel, în felul acela pe care cineva din secția engleză îl caracterizase drept „aristocratica neruşinare a îngâmfării”, ceea ce era pe de o parte un aforism, dar pe de alta o îndrăzneală puțin obişnuită.

Preşedintele universității făcea unele lucruri care altuia i-ar fi adus imediat faima de bătrân decrepit, dar pe el snobismul arogant şi nemărginit îl ferea de un asemenea renume.

Asistentul care stătea în fața lui tocmai îşi încheia istorisirea.

— Chiar acum, acum cinci minute? întrebă preşedintele, nevenindu-i să creadă. Asta întrece orice limită. Ascultă-mă pe mine, ovreiul a izbucnit ca un vulcan, nu s-a mai putut stăpâni. Dar oare n-o să ne răfuim noi cu el niciodată? Şi din nou îşi aruncă ochii – despre care cineva spusese că sunt pătrunzători – către portretul lui Emerson. Să ştii că eu când spun „ovreiul", nu mă gândesc numai la unul, ci la toți, aşa, în general, explică preşedintele. Vrei să mai spui o dată ce-a zis – vorbele acelea despre setea de sânge?

— N-aş putea susține că a folosit chiar aceste cuvinte…

În acel moment, intră decanul Facultății de Drept. Simți imediat că atmosfera e încărcată şi luă o mutră serioasă şi îngrijorată. Îşi alese un loc cât mai comod în vasta şi plăcuta sufragerie mobilată în stil Chippendale, cu pereții încărcați de tapete lucrate de mână, păşi pe covorul prețios, cu colorit discret, lucrat în secolul al XVIII-lea, şi se aşeză chiar dedesubtul portretului lui Henry Thoreau[7], punându-şi calm mâinile deasupra pântecului enorm.

— E pe drum, vine încoace, domnule preşedinte, spuse decanul, încercând să zâmbească aşa încât să arate în acelaşi timp şi regret şi hotărâre.

Dar preşedintele nu-i dădu nicio atenție, absorbit cu totul de discuția cu asistentul cel tânăr.

— Nu, cum nu? Aşa ai spus.

— Desigur, domnule preşedinte. Vreau însă să fiu foarte exact.

— Asta-i o atitudine cât se poate de lăudabilă, pe care din nefericire nu mulți o au, spuse preşedintele.

— Dorind însă să fiu cât mai exact, mă văd pus în situația de a nu putea garanta că voi izbuti să reproduc întocmai vorbele sale. A lăsat să se înțeleagă că există anumite persoane care ocupă situații dintre cele mai înalte şi care, fiind însetate de sânge, cam aşa a insinuat, doresc neapărat moartea celor doi italieni, Sacco şi Vanzetti.

— Ha, ha! Vasăzică, chiar aşa. Setoşi de sânge

— Cel puțin aşa reieşea, domnule preşedinte.

— Ai auzit? întrebă preşedintele, de data asta pe decanul Facultății de Drept, care dădu repede din cap. Chiar dacă nu s-a exprimat aşa, a lăsat totuşi să se înțeleagă acest lucru. Şi dumneata nu l-ai oprit?

— Mi-era peste putință, răspunse decanul. Când am pătruns eu în sală, vorbea de vreo cincisprezece minute. Imediat mi-am dat seama, şi cred că nu am greşit, că orice încercare de a-l opri ar fi avut efecte mult mai grave

decât tot ce ar fi putut el să spună. S-a plasat pe o poziție foarte tare, dacă mă pot exprima astfel, şi nu putem neglija acest lucru. E şiret. Asta-i o trăsătură a lui…

— Nu numai a lui, ci a tuturor evreilor. Toți se țin doar de şiretlicuri. Numai că mie poziția lui nu mi se pare chiar aşa de tare. A calomniat oameni onorabili şi trebuie să dea socoteală. Eu sunt om bătrân, domnule decan.

— Mulți tineri ar dori să aibă tăria şi energia dumneavoastră.

— Poate. Cu toate astea, trebuie să mă menajez. Energia pe care o consum acum n-o mai pot recâştiga. Când ai trecut de şaptezeci de ani, moartea-ți dă mereu târcoale şi totuşi eu nu mă cruț şi nu m-am cruțat. Când am fost chemat să fac ceva pentru binele public, am fost la datoriei. Nu i-am acuzat niciodată pentru că sunt italieni. Am eu ceva împotriva latinilor? Poate s-o găsi vreunul să spună că sunt pornit împotriva evreilor, dar nu-i adevărat, nu! strigă el. Strămoşii mei au creat pe acest pământ o rasă de oameni cu ochi albaştri, puternici, frumoşi şi zdraveni. Pe-atunci nu existau nume ca Sacco şi Vanzetti, însă Lodge şi Cabot şi Bruce, Winthrop, Butler, Proctor şi Emerson erau pretutindeni. Dar dacă privim acum în jurul nostru, unde mai întâlnim oameni din aceştia? Şi totuşi când s-a făcut apel la mine n-am şovăit nicio clipă. Când şeful statului mi-a cerut să ajut la cercetarea şi elucidarea acestui caz, care a făcut ca numele țării noastre să fie rostit cu scârbă peste tot, n-am refuzat. Am pornit la treabă. Am cercetat faptele. Am ales grâul de neghină. Am…

Şirul vorbelor îi fu întrerupt de intrarea profesorului de drept penal şi în clipa aceea cei doi oameni care erau de față – decanul Facultății de Drept şi asistentul, – avură impresia că noul venit păşea într-un loc unde oamenii mai înțelepți ori chiar îngerii n-ar fi îndrăznit să calce. Stângaci, privind puțin cruciş prin lentilele groase ale ochelarilor, profesorul înaintă tăcut în încăpere şi apoi se adresă preşedintelui universității, întrebându-l fățiş:

— Ați dorit să mă vedeți?

Preşedintele îşi dădu seama că tremură puțin. „Vârsta – îşi spuse el. Nu prea sunt deprins să mă înfurii”. Apoi zise hotărât:

— Am auzit că în prelegerea de astăzi ați spus unele lucruri pe care un om cu judecată ar trebui să le regrete.

— Ați fost foarte prompt informat, răspunse profesorul calm, dar nu văd de ce aş regreta. Şi nici nu cred c-aş fi un om fără judecată.

— Mai gândiți-vă, domnule profesor.

— M-am gândit îndelung şi serios, răspunse profesorul. Nici nu mai ştiu câte ore am petrecut cugetând asupra acestor probleme. Am ajuns la concluzia că ceea ce se cere spus, trebuie spus.

În ciuda grijii cu care rostea cuvintele, profesorul vorbea totuşi cu un vizibil accent străin. Unele întorsături de frază purtau pecetea unei stângăcii vădind influența altei limbi şi de câte ori folosea un cuvânt terminat în „ing", în ciuda sforțărilor lui, pronunța *ink.* Preşedintele universității îşi dădea bine seama de asta şi în plus supărarea îl făcea să fie şi mai nervos ca de obicei. De câteva zile încerca un sentiment de adâncă mulțumire, născut din senzația de putere şi importanța pe care i-o dădea, lui şi celorlalți membri ai comitetului consultativ, hotărârea pe care o luaseră. Dar el nu şi-ar fi exprimat niciodată această satisfacție atât de brutal şi vulgar cum o făcuse preşedintele tribunalului, spunând: „În fine, le-am dat acelor ticăloşi de anarhişti ceea ce meritau" – deşi n-ar fi putut tăgădui că simțea la fel ca judecătorul. În dimineața aceea, însă, satisfacția lui scăzuse, iar când mai auzi şi despre prelegerea profesorului de drept penal, pe care el o credea cu totul nesocotită şi agresivă, orice urmă de mulțumire dispăruse.

Nu înțelegea deloc de ce credeau ceilalți că profesorul se afla pe o poziție tare. Se gândeau cumva la faptul că şi alți cetățeni onorabili, câțiva chiar de seama lui, de aici, din Boston, păreau să fie de aceeaşi părere cu profesorul? Se puteau gândi oare la asta?

— Sunteți foarte sigur de dumneavoastră, domnule profesor, spuse el aspru.

— Da. Da, aşa e.

— Şi asta v-a îndrituit şi v-a îndemnat să acuzați oamenii că doresc cu orice preț moartea celor doi condamnați?

— Sunt oameni care doresc aşa ceva – câțiva oameni cu situații înalte. Asta se ştie. Nu regret c-am spus-o.

— Şi eu fac parte dintre aceia?

— Vă rog?

— Mă acuzați şi pe mine de aşa ceva?

— Nu, nu am pomenit niciodată numele dumneavoastră, spuse profesorul. Dar vă acuzați singur, domnule preşedinte. Dumneavoastră v-ați simțit poate jignit, însă oamenii aceia, la noapte vor muri. De câte ori ați murit până acum, domnule preşedinte?

— Ați devenit cu totul insuportabil.

— Adevărat? Oare şi avocatul lor a fost insuportabil? El a fost şi mai îndârjit decât mine. I-am citit o singură dată pledoaria, dar n-am uitat-o. V-aduceți aminte cum a încheiat? „Dacă nu puteți acorda acestor oameni o judecată dreaptă, atunci grațiați-i! În numele a tot ce e sfânt, grațiați-i! Creştinii au creat un dumnezeu milostiv. Sunteți acum asemeni unui dumnezeu şi aveți în puterea voastră viața sau moartea lor”. Nu-i aşa c-a rostit aceste, sau cam aceste cuvinte? Ieri de-abia. Vreți cumva să uit că ați preferat să deveniți călău?

Furia preşedintelui se topi dintr-odată şi în aceeaşi clipă fu cuprins de spaimă. Lungul şir de străbuni parcă-l învăluiau acum ca un sărăcăcios lințoliu de gheață. Urechile-i țiuiau, ca şi cum omul acela, avocatul lui Sacco şi Vanzetti, despre care îi amintise profesorul de drept penal, ar fi apărut iarăşi înaintea lui.

— Stați jos, îi spusese el acum câteva zile, când avocatul venise să facă o ultimă încercare şi stătuse în fața sa întocmai cum stătea acum şi evreul acesta.

— De ce stați în picioare şi vă tot plimbați?

— Nu pot pleda stând jos, răspunsese avocatul.

— Nu pot pleda stând jos şi acum e ca şi când aş pleda. Dacă nu puteți acorda oamenilor acelora o nouă judecată, deşi vi s-au prezentat atâtea dovezi, atunci trebuie să-i grațiați. Nu sunt ei de vină că în statul Massachusetts împarte dreptatea un judecător, care vorbeşte despre oamenii pe care e chemat să-i judece ca despre nişte „anarhişti ticăloşi”. Afirmă că le va veni de hac, spune deschis că „de data asta li s-a-nfundat”, se laudă cu ce le-a făcut şi mai ales cu ce-o să le facă. Nu Sacco şi Vanzetti şi l-au ales drept judecător şi nu ei sunt vinovați dacă în statul Massachusetts oameni de soiul ăsta ajung judecători. Dacă Suprema Curte a acestei țări n-are putința să infirme ceea ce a spus un judecător, dat fiind că rolul ei este de a apăra puterea cu care judecătorul e învestit, atunci singurul lucru pe care statul trebuie să-l facă e să ierte pe cei doi condamnați, oricât de umilitor ar fi un asemenea lucru şi oricât de înjositor e pentru oricare cetățean să admită că e posibil ca oamenii să fie tratați aşa cum au fost tratați aceştia. Trebuie să îndurăm o astfel de înjosire, să-i facem fată, n-avem încotro. Orice încercare de a ocoli adevărul, de a-l ascunde, de a muşamaliza totul, de a face din alb negru, nu va fi de niciun folos. Cazul Sacco şi Vanzetti e cunoscut de toți oamenii, din toate colțurile lumii. Dezbaterile procesului au

fost traduse în toate limbile europene. În Franța sau Germania sunt tot atât de bine cunoscute ca şi la noi. Iată unde am ajuns. Chiar cei mai experimentați jurişti din Massachusetts, care respectă încă justiția, se văd puşi într-o situație fără ieşire. Suntem nevoiți, fie să găsim o explicație pe care nimeni, nici măcar noi înşine, n-o vom putea crede, fie să admitem că acest proces a fost o greşeală, o profundă eroare judiciară, că a fost condus în mod necinstit şi că tot timpul a existat o îndreptățită îndoială, mult întărită de atunci încoace, asupra corectitudinii tribunalului, că în sfârşit instanțele noastre judiciare s-au arătat a nu fi în stare să îndrepte greşeala şi din această pricină guvernatorul trebuie să-i grațieze, indiferent dacă dumneavoastră, cei din comitetul consultativ, îi socotiți vinovați sau nu, indiferent dacă peste un număr de ani probele împotriva lor vor fi întărite sau spulberate. Vremea îndoielii a trecut şi statul ar fi avut tot timpul să-şi spună cuvântul. Toate aceste argumente au fost demult invocate. Dar justiția şi-a spus cuvântul şi iată situația în care ne aflăm acum. Şi eu am terminat cu procesul. Am făcut tot ce mi-a stat în putință. M-am străduit din răsputeri ani şi ani în şir, încercând să stabilesc o dreptate evidentă totuşi. Faptul că n-am izbutit m-a dezamăgit, dar nu poate să-mi provoace vreo umbră de regret. Eu am făcut ce-am putut şi vă rog acum pe dumneavoastră să faceți ce vă stă în putință pentru a împiedica un lucru care altminteri va lăsa o pată de neşters asupra țării noastre.

— Nu vreți să stați jos? fu tot ce putu găsi de spus preşedintele universității, când avocatul termină de vorbit.

Abia dacă auzise, fără să înțeleagă mai nimic, cuvintele pe care şi le amintea atât de dureros acum. Şi, după ce terminase de vorbit, avocatul lui Sacco şi Vanzetti rămăsese acolo în picioare, privindu-l tot aşa cum îl privea acum profesorul de drept penal.

Preşedintele universității îşi chinuia mintea să afle şi să spună nişte cuvinte pe care nu izbutea să le pronunțe, nişte cuvinte cam ca acestea: *„Mă voi vedea nevoit să vă cer demisia”*. Dar nu le putea rosti.

Doar un gând i se zbătea sub frunte: „Singur! Sunt singur!” îşi zise el.

— Sunteți un om bătrân, spuse profesorul de drept penal cu amărăciune. Sunteți bătrân şi totuşi iubiți moartea. Bătrânule, eşti un călău!

— Cum îndrăzneşti să-mi vorbeşti aşa!

Asistentul privea şi asculta îngrozit; dar decanul Facultății de Drept strigă:

— Ai înnebunit?

— A nu, defel. Dar de ce am fost chemat aici?

Bătrânul preşedinte al universității, unul dintre înalții aristocrați ai unei națiuni despre care se spune că nu are aristocrație, reciti dintr-odată întreg documentul pe care-l semnase şi-l semnă din nou în închipuire, cu mâna-i slabă şi tremurătoare, în vreme ce ochii parcă-i alergau iarăşi pe rândurile dictate de el însuşi.

*„Alibiul lui Vanzetti e fără îndoială neconvingător. După părerea comitetului, din întrebările puse în cursul interogării unuia dintre martori – e vorba de Rosen – a reieşit că martorul e nesincer. Un alt martor, doamna Brini a furnizat lui Vanzetti un alibi în ceea ce priveşte crima de la Bridgewater, iar alți doi martori par a nu fi fost siguri cu privire la data când s-au petrecut faptele. În aceste împrejurări, indiferent dacă Vanzetti a fost împreună cu Sacco ori a rămas în maşina bandiților, sau a fost într-adevăr în South Braintree în ziua crimei, este în afară de orice îndoială că e vinovat, căci dacă s-ar fi aflat în South Braintree pentru alt motiv decât cel al comiterii crimei, n-ar fi avut pentru ce afirma sub prestare de jurământ că în tot cursul zilei s-a aflat la Plymouth.*

*Patru persoane au mărturisit însă că l-au văzut în South Braintree: Dolbeare, care declară că l-a zărit dimineața, într-o maşină, pe strada principală; Levangie, care afirmă că la văzut de asemenea în maşină, pe când trecea peste linia ferată, după comiterea crimei – greşind însă atunci când susține că acuzatul se afla la volan – şi Austin T. Reed, care declară că Vanzetti l-a înjurat din maşină la bariera din Matfield. În fine, cel de-al patrulea martor este Faulkner. Acesta arată că a avut o scurtă convorbire cu Vanzetti într-un vagon pentru fumători al trenului Plymouth – South Braintree în dimineața zilei când a avut loc crima şi că l-a văzut coborând acolo.*

*Mărturia lui Faulkner are însă două puncte slabe:*

*Mai întâi că după spusele sale era vorba de un vagon jumătate pentru fumători şi jumătate pentru bagaje, iar trenul respectiv n-a avut un astfel de vagon. Descrierea interiorului vagonului făcută de martor arată însă că e vorba de un vagon numai pentru fumători.*

*În al doilea rând, în acea dimineață nu s-a vândut nici în Plymouth, nici în vreo altă stație din apropiere, un bilet pentru acest vagon, după cum niciun abonament sau bilet special n-a fost întrebuințat pe ruta respectivă.*

*Dar asta nu înseamnă că era imposibil de întreprins o astfel de călătorie. De altfel nimeni dintre cei care au călătorit în acel vagon nu declară să fi văzut atunci pe Vanzetti sau pe cineva care să-i semene. Trebuie însă amintit că figura lui Vanzetti e mult mai puțin comună şi mult mai uşor de reținut decât cea a lui Sacco, iar cele de mai sus se pot explica numai prin aceea că în mod intenționat Vanzetti s-a ținut cât mai ferit.*

*În concluzie, suntem de părere că şi vinovăția lui Vanzetti poate fi stabilită fără niciun fel de îndoială.*

*S-a afirmat că o astfel de crimă nu putea fi comisă decât de criminali de meserie şi că prin urmare ar trebui ca cercetările să se îndrepte către cele mai cunoscute bande de gangsteri. Comitetul socoteşte însă că atât crima de care ne ocupăm cât şi cea din Bridgewater, nu par a fi comise de criminali de profesie, ci de oameni nepricepuți în asemenea fărădelegi."*

Acestea au fost concluziile preşedintelui universității, după ce comitetul consultativ a cercetat cazul. Şi el le-a semnat exact aşa cum se semnează o sentință de moarte. Dar dacă atunci a jucat cu atâta siguranță rolul de călău, de ce oare e atât de înspăimântat acum?

— De ce am fost chemat aici? întrebă încă o dată profesorul de drept penal. Ca să fiu admonestai? Ca să mi se ceară demisia? Nu-mi dau demisia. Ca să fiu batjocorit pentru că sunt evreu? Nu voi permite cu niciun preț acest lucru.

— Ai întrecut orice limită, domnule profesor. Ieşi afară, zbieră preşedintele.

— Eşti om bătrân, dar Sacco n-are decât treizeci şi şase de ani, iar Vanzetti n-are încă patruzeci. Eşti plin de porniri ucigaşe, bătrânule, şi de ură.

După aceste cuvinte, profesorul de drept penal se întoarse brusc şi ieşi.

În urma lui încăperea rămase împietrită, încremenită în tăcere. Singurul semn de viață era tremurul bătrânului care avea renume, avere, stimă şi o situație înaltă şi ajunsese acum o ruină, înspăimântat şi terorizat de spectrul morții.

Dar nici profesorul de drept penal nu câştigase o victorie. Îşi îngăduise să spună ce avea pe inimă fiindcă se afla pe o poziție tare, ocrotit de un fel de armură a dreptății, dar cât de multe mai avea încă de spus şi de făcut! Înțelegea el oare destul de limpede din ce pricină trebuiau să moară cei doi? Sau era vorba aici de un lucru pe care el însuşi se temea să-l înțeleagă?

## *Capitolul 6*

Către orele unsprezece dimineață, la închisoarea din Charlestown începură să sosească întăriri. Cine vedea o asemenea desfăşurare de forțe avea impresia că se pornise un mic război şi trupele se grăbeau să-l întâmpine pe inamic. Erau oameni înarmați suiți în camioane, motociclete cu ataşele pline de alți oameni înarmați cu pistoale mitraliere şi, în fine, un reflector în stare să-şi trimită razele prin ceață sau întuneric până la o distanță de cel puțin trei mile. În urletul sirenelor, convoiul se năpusti pe şosea şi opri în fața închisorii. Directorul, care fusese avertizat din timp că n-ar fi exclus să aibă loc cine ştie ce tulburări şi că prin urmare aveau să-i sosească foarte curând întăriri, ieşise în întâmpinarea lor şi-i privea cu neîncredere.

Când şeful poliției statului îl chemase prima oară şi-l anunțase că, pe baza ordinelor primite din partea guvernatorului, urma să-i trimită forțe suplimentare de întărire, directorul îi răspunsese cam arțăgos şi plictisit.

— Ce fel de tulburări? vru el să afle.

Dar nimeni nu i-a spus despre ce fel de tulburări era vorba. Nici n-aveau cum să ştie. Bănuiau numai că se pregătesc tulburări şi deci trebuiau să fie gata să le facă față.

— Bine, dacă aşa credeți, îmi închipui c-aveți motive temeinice, răspunsese directorul, gândindu-se că într-adevăr ziua aceea avea să fie o zi foarte zbuciumată, dar nu din pricinile la care probabil se refereau ceilalți.

„La ce s-or fi gândind? se minuna el. Le e cumva teamă c-o să vină o armată să dărâme zidurile închisorii şi să-i scoată pe cei doi anarhişti?”

În sinea lui, directorul se simțea oarecum nedreptățit în toată istoria asta cu Sacco şi Vanzetti. Ajunsese să creadă că el izbutise să-i cunoască pe cei doi condamnați într-o măsură cu mult mai mare decât oricine. Şi ştia foarte bine ce oameni paşnici şi liniştiți erau cei doi nefericiți. Doar nicăieri nu poți afla asemenea lucruri mai bine decât în închisoare.

Ieşi afară să discute cu ofițerul de poliție care comanda detaşamentul acela cu aspect semimilitar. Cu un aer destul de acru îi spuse doar că are toată libertatea să-şi împartă forțele cum crede de cuviință şi să-şi plaseze oamenii unde vrea.

— La ce fel de tulburări vă aşteptați? îl întrebă ofițerul de poliție.

— Eu nu m-aştept la niciun fel de tulburări, se răsti directorul. În niciun caz nu la acelea la care vă gândiţi voi.

Apoi se întoarse în birou, lăsându-l pe ofiţerul de poliţie să spună ajutorului său:

— Ce dracu l-a apucat şi pe ăsta? Ai zice că-i vine să ne spânzure.

Directorul reveni în birou încruntat şi întunecat ca o zi de toamnă. Mai mulţi inşi care-l aşteptau în anticameră, vrând să discute cu el despre diferite treburi, se răzgândiră şi hotărâră să amâne până când directorul şi-o mai recăpăta buna dispoziţie. Numai electricianul nu putea face la fel, fiindcă el, ca şi directorul, nu avea de ales timpul la care să-şi îndeplinească sarcina şi trebuia neapărat să discute cu şeful său, indiferent dacă mutra acestuia era acră sau binevoitoare. De aceea intră după director în birou şi-i atrase în mod respectuos atenţia că era ceasul unsprezece şi un sfert şi el încă nu verificase instalaţia electrică.

— Ei şi ce aştepţi, de ce nu verifici? întrebă directorul.

— Fiindcă mi s-a spus să mă prezint la dumneavoastră şi să vă anunţ înainte de a verifica instalaţia, răspunse electricianul cu oarecare teamă.

De-abia acum îşi aminti directorul că într-adevăr dăduse asemenea dispoziţii. Le dăduse doar aşa, într-un acces de bunătate sufletească. Era întotdeauna cât se poate de dureros pentru întemniţaţi să vadă luminile pălind treptat, stingându-se aproape şi apoi strălucind iar cu toată puterea. De câte ori se întâmpla aşa, toţi ştiau, în întreaga închisoare, că se trecea curentul prin scaunul electric, că avea loc deci un fel de repetiţie a curmării vieţii. Nefiind cu totul lipsit de sensibilitate, directorul îşi dădea seama că fiecare întemniţat lua parte într-o oarecare măsură la chinurile celor trei oameni sortiţi morţii şi aştepta momentul execuţiei cu spaimă sau cel puţin cu nelinişte. Închisoarea face din toţi cei pe care-i striveşte între zidurile sale o singură fiinţă, vie, şi când o parte a acestei fiinţe moare, o fracţiune din fiecare individ încetează de a mai trăi. Cine n-a fost niciodată întemniţat, n-a lucrat într-o închisoare sau n-a vizitat-o măcar, s-ar putea să nu înţeleagă acest lucru, să nu-i vină a crede că până şi cei mai înrăiţi criminali încearcă o atât de adâncă simpatie pentru cei condamnaţi la moarte. Directorul ştia însă că această unitate în suferinţă e o realitate. Nu-i plăcea să provoace în mod gratuit suferinţe sutelor de întemniţaţi şi-şi dădea totodată foarte bine seama de chinul pe care acea repetiţie l-ar fi stârnit în sufletul lui Sacco, al lui Vanzetti şi al lui Madeiros. De vreme ce aceştia

aveau să moară de atâtea ori înainte de sfârşitul zilei, i se părea o cruzime fără rost să-l mai supună şi la o astfel de tortură.

Directorul împărtăşi electricianului câteva din gândurile sale. Electricianul fu de aceeaşi părere, dar îi spuse că n-are încotro.

— Vedeți dumneavoastră, domnule director, zise electricianul, nu poți fi niciodată sigur că circuitul şi siguranțele rezistă la curentul pe care trebuie să-l treci prin scaunul electric. Fie vorba între noi, domnule director, să ştiți că ăsta-i cel mai drăcesc fel de a omorî un om la care s-a gândit cineva vreodată şi nu mă dumiresc deloc cum dracu i-a dat cuiva în gând aşa ceva. Mi se pare un lucru curat fără nicio socoteală s-aşezi un om pe scaun şi să bagi curent electric în el. Dac-or fi crezând că nu-i dureros, apăi îs nebuni. Ajunge să vezi o dată cu ochii tăi ca să ştii cât de nedureros e! Ascultați-mă pe mine, dacă aş avea cumva de ales între asta şi spânzurătoare, aş alege spânzurătoarea. Aş vrea mai degrabă să fiu împuşcat, să mi se facă orice, numai să nu trebuiască să m-aşez pe scaunul ăsta.

— Nu te-am întrebat ce crezi, i-o tăie directorul. Tot ce vreau să ştiu e de ce-i nevoie să încerci întruna afurisita asta de instalație.

— Păi de asta, explică electricianul. Să zicem că aşezați pe unul acolo şi dați drumul la curent şi nu merge pentru că s-a deranjat circuitul sau s-a ars o siguranță. Ei, ce ziceți, cam ce fel de treabă ar fi? Unul dintre nefericiții ăia să stea legat la ochi cu electrozii prinşi de el şi să trebuiască s-aştepte două ceasuri până găseşti stricăciunea şi poți continua execuția,

— Nu vreau să se întâmple aşa ceva, spuse directorul. Poți fi sigur că numai una ca asta nu doresc. Dar de ce nu verifici o singură dată, diseară?

— Nu se poate, lămuri electricianul. Trebuie să încerci mereu ca să găseşti punctele slabe şi să le repari, iar când vine noaptea să nu mai rămână niciunul şi să fii sigur că dacă dai drumul la curent totul merge cum trebuie şi instalația rezistă.

— Bine. Să le ia dracu toate prostiile astea, spuse directorul. Du-te şi vezi-ți de treabă.

Electricianul salută şi părăsi biroul.

La câteva minute după aceea, din celulele lor, Sacco şi Vanzetti văzură luminile pălind, rămânând aşa câteva secunde şi apoi strălucind din nou. Amândoi încremeniră. A spune că în clipa aceea muriseră, fiind totuşi în viață, e fără îndoială mai mult decât un fel de a vorbi.

Nu erau decât trei celule în Sectorul Morții din închisoarea statului. Constructorii acelei aripi a clădirii – care, ca o amară ironie, era cunoscută sub numele de Colina Voioşiei – nu-şi închipuiseră că ar fi fost posibil ca mai mult de trei oameni să-şi aştepte, în acelaşi timp, execuția. De aceea, Sectorul Morții nu era compus decât din trei celule sinistre, înăbuşitoare şi întunecoase. Erau toate în rând, una lângă alta, şi, în loc de obişnuita uşă de gratii cu care sunt prevăzute cele mai multe celule de închisoare, aveau uşi grele de stejar cu o mică vizetă la mijloc. De aceea nu puteau fi luminate decât artificial şi când se încerca instalația electrică a închisorii, celor închişi acolo li se părea că celulele se îngustează şi se strâmtează, că pereții se năruiesc peste ei cu o putere uriaşă şi-i cuprindea o groază cumplită.

Stând pe marginea patului de fier şi privind la lumina care scădea treptat, Nicola Sacco auzi deodată un țipăt puternic, ascuțit, pătrunzător, un țipăt care trăda o durere bruscă, sfâşietoare, ca urletul de moarte al unui animal. Țipătul acela venea din celula de alături, din celula lui Madeiros. Apoi se auziră nişte gemete, iar Sacco îşi dădu seama că niciodată în viață nu ascultase ceva atât de sfâşietor, de chinuitor şi de deznădăjduit ca acele vaiete ale sărmanului tâlhar înnebunit de groază. După aceea, fiind obişnuit să prindă cele mai slabe zgomote, auzi cum Madeiros se prăvăleşte pe pat şi izbucneşte în plâns. Era mai mult decât putea îndura Sacco. Sări în picioare, se lipi de uşa celulei şi strigă prin vizetă:

— Madeiros, Madeiros, mă auzi?

— Da. Ce vrei? întrebă Madeiros printre sughițuri.

— Vreau să-ți ajut să te mai linişteşti, să prinzi curaj.

Chiar în timp ce rostea aceste cuvinte, Sacco se întreba ce-ar mai putea să-l liniştească pe vreunul din ei şi unde-ar putea afla o cât de slabă încurajare ori umbră de speranță. Atunci, ca un ecou al gândurilor lui, răsunară vorbele lui Madeiros:

— De unde oare am mai putea căpăta curaj?

— Încă mai sunt speranțe.

— Pentru dumneata, poate mai sunt, domnule Sacco. Poate că mai e vreo speranță pentru dumneata, dar pentru mine nu mai poate fi. Eu am să mor. Nimic nu mai poate fi schimbat. Mai sunt doar câteva ceasuri şi am să mor.

— Ce-s prostiile astea! strigă Sacco, simțind că parcă îi vin puteri noi acum, când avea de luptat cu frica altuia. Astea-s curate prostii, Madeiros. Nu pot să te execute pe tine decât dacă ne execută şi pe noi. Atâta vreme cât

ne vor lăsa pe noi în viață trebuie să te lase şi pe tine, fiindcă eşti cel mai important martor ocular din procesul nostru. Ei vezi, te-ai gândit la asta? De ce crezi tu că suntem aici toți trei, la un loc? Suntem împreună pentru că avem aceeaşi soartă. N-ai încă niciun motiv să plângi.

— Nici moartea să nu te facă să plângi? întrebă Madeiros cu tristețe, ca un copil ce pune o întrebare simplă şi tragică al cărei răspuns e la fel de tragic şi de simplu.

— Pomeneşti mereu de moarte. Dar acum nu-i vremea să te gândeşti la ea, numai fiindcă le-a venit lor chef să se joace cu luminile. Ce ne interesează pe noi asta? Nu ne priveşte ce fac ei cu luminile. N-au decât să stingă şi să aprindă luminile cât îi ziua de mare, dacă aşa au poftă.

— Încearcă scaunul electric în care vom muri noi.

— Iar începi, strigă Sacco. Moarte şi moarte şi moarte! Nenorocirea e că te-a cuprins deznădejdea.

— Da, aşa e. Nu mai am nicio speranță. Totul e pierdut.

— Ce e pierdut?

— Toată viața mea e pierdută. Nu s-a ales nimic din ea. Totul a fost fără rost. Încă din ziua în care m-am născut, viața mea a fost fără rost, o viață pierdută. Dar nu eu am făcut să fie aşa. Înțelegi ce vreau să spun, domnule Sacco? Nu eu am vrut să fiu aşa. Altfel s-au rânduit treburile astea. Am vorbit o dată cu domnul Vanzetti şi el a încercat să-mi arate câteva lucruri care au făcut ca viața mea să fie aşa cum a fost. L-am ascultat cu multă atenție. Câteodată, la început, înțelegeam ce vrea să spună, dar pe urmă iar nu mai înțelegeam nimic. Ştii ce vreau să zic, domnule Sacco?

— Ştiu, zise Sacco. Bietul băiat… sigur că ştiu.

— Toată viața mea s-a irosit zadarnic.

Atunci Sacco spuse:

— Viața nu e niciodată irosită, Madeiros. Jur că-ți spun un adevăr, un mare adevăr. Viața nu e niciodată risipită în zadar. Greşeşti dacă socoți că viața ta s-a irosit numai fiindcă ai făcut unele lucruri care poate au fost rele. Cum se întâmpla cu băiețelul meu: dacă făcea cine ştie ce greşeală, îl încuiam oare într-o cameră întunecoasă? Nu. Încercam să-i explic. Încercam să-i arăt, să-l fac să înțeleagă ce e bine şi ce e rău şi de multe ori era foarte greu să-l faci să vadă clar deosebirea, căci un copil nu e un om matur şi cu judecată. Da, dar astea s-au petrecut fiindcă băiețelul meu avea tată şi spre norocul lui era cine să-i desluşească lucrurile. Dar dacă faci o greşeală la optsprezece, nouăsprezece sau douăzeci de ani, aşa cum ai făcut tu,

Madeiros atunci se schimbă situația. Nimeni nu se osteneşte să-şi piardă timpul cu tine şi nimeni nu încearcă să-ți arate lămurit ce e bine şi ce e rău.

În clipa aceea îl auzi pe Madeiros izbucnind iarăşi în plâns şi-i strigă:

— Madeiros, te rog, n-am vrut să spun nimic care să te mâhnească şi mai mult. Am vrut doar să-ți arăt că viața nu poate fi irosită. Eu aşa văd lucrurile. Vrei să-ți spun cum le văd, eu, Madeiros?

— Da, spune-mi, domnule Sacco, te rog, zise tâlharul. Îmi pare rău că plâng, dar asta se-întâmplă numai aşa, fiindcă din când în când nu mă mai pot stăpâni. Eu n-aş vrea să am crize de acelea şi totuşi uneori am. N-aş vrea să plâng şi totuşi izbucnesc în plâns chiar dacă vreau, chiar dacă nu vreau.

— Înțeleg, zise Sacco plin de bunăvoință. Iată ce am vrut să spun, Madeiros. Am vrut să spun că viața oricărui om de pe pământ este legată de viața tuturor celorlalți. E ca şi cum între fiecare om şi toți ceilalți ar exista un fel de fire nevăzute. În cele mai îngrozitoare clipe, adică chiar atunci când sufletul îmi clocoteşte de ură împotriva judecătorului care cu atâta câinoşenie cu atâta lipsă de suflet ne-a condamnat, chiar atunci îmi spun că trebuie să-mi dau foarte bine seama în ce fel se cade să-l urăsc. E şi el o ființă omenească aşa cum eşti şi tu. Şi el e legat prin fire nevăzute de noi toți ceilalți. Numai că firele ce-l leagă de noi sunt pline de otravă şi de ură, de ura lui turbată împotriva oamenilor ca mine, ca Vanzetti şi ca tine. Înțelegi ce vreau să spun, Madeiros?

— Pe cât pot, mă silesc să pricep, răspunse Madeiros. Dacă tot nu pricep, nu-i vina dumitale.

— Dar viața nu se iroseşte, insistă Sacco. Ridică glasul cerându-i lui Vanzetti să-i întărească spusele: Bartolomeo! Bartolomeo! strigă el. Tu ai ascultat?

— Am ascultat, răspunse Vanzetti din celula lui. Stătea nemişcat lângă uşă şi lacrimile i se scurgeau domol pe obraji.

— Şi n-am dreptate când îi spun lui Madeiros că nicio viață omenească nu-i irosită zadarnic?

— Ba ai, răspunse Vanzetti. Ai dreptate şi eşti un om plin de înțelepciune, Nick. Ascultă-l când îți spune ceva, Madeiros. E tare înțelept şi-i tare bun.

În clipa aceea, soneriile din închisoare începură să zbârnâie, vestind amiaza. Era deci ora douăsprezece, în ziua de 22 august 1927.

## *Capitolul 7*

Când la Boston şi în statul Massachusetts e vremea amiezii, la Roma şi în Italia e şase seara. Când ceasornicul arată ora douăsprezece pe țărmurile de răsărit ale Statelor Unite, umbrele uşoare ale înserării încep să coboare peste frumoasele ruine antice, peste largile şi monumentalele piețe ale oraşului, peste înăbuşitoarele şi mizerele mahalale ale Romei.

Era ora la care Dictatorul îşi făcea exercițiile de gimnastică, înainte de a se îmbrăca pentru masa de seară. Astăzi voia să boxeze. Exercițiile acestea nu deveniseră chiar un fel de rutină şi erau destul de variate, căci în unele zile sărea coarda, în altele boxa, iar alteori făcea scrimă, înarmat cu scut roman şi sabie de gladiator. Se mândrea nespus cu forța lui fizică şi când boxa „americăneşte" (aşa-i plăcea lui să spună), îşi urmărea strâns adversarul, nu-l slăbea nicio clipă şi-l izbea fără milă. De voie sau de nevoie, nefericitul partener de box trebuia să rabde şi simțea pe propria-i piele că există anumite limite ale sportivității, pe care ar fi fost bine să le respecte chiar acest stăpânitor cu alură foarte sportivă. Dar Dictatorul aprecia foarte mult boxul, savura zgomotul pe care-l făceau mănuşile de piele izbind carnea adversarului şi se lăsa amețit de beția izbânzii.

Un exercițiu foarte plăcut şi sănătos era cel al pedalării vijelioase pe o bicicletă fixă; exercițiul acesta dura 10 minute. Urmau apoi cinci minute de tras la rame într-o barcă fixă; după asta zece minute de box cu doi adversari – cei doi fiind un fel de jertfă adusă trufiei Dictatorului – şi în cele din urmă un plonjon în bazin şi un duş rece care parcă înțeapă cu ace de gheață.

Gol ca în clipa când venise pe lume, Dictatorul ieşea de sub duş izbindu-şi cu pumnii muşchii pieptului şi respirând zgomotos, în vreme ce trei servitori îl fricționau şi-l ştergeau cu prosoape pluşate. Ținea mai cu seamă să facă toate astea în fața oglinzii pentru a putea să-şi admire măreția cu care-şi bomba pieptul şi să se bucure de vederea membrelor vânjoase şi a pielii sale lucitoare. De cele mai multe ori urma un masaj. Îi plăcea la nebunie să se întindă pe masa de masaj în vreme ce mâinile dibace ale masorului îi cercetau fiece muşchi şi fiece tendon. În aceste momente încerca chiar o oarecare emoție văzându-se cu desăvârşire gol şi lăsat în mod atât de primejdios cu totul la discreția masorului. Gol şi lipsit de apărare, zăcea acolo cu toți muşchii relaxați, în vreme ce pielea i se împurpura uşor de năvala sângelui care alerga din ce în ce mai iute şi mai în voie prin vine.

Astfel de clipe erau cum nu se poate mai plăcute şi de cele mai multe ori le folosea plănuind vreo mică bucurie pentru ceasul ce mai rămânea până la vremea cinei. Nu era deloc nevoie să-şi refuze asemenea plăceri şi spunea cu deosebită satisfacție intimilor săi că niciodată nu poți petrece cu o femeie momente mai pline şi mai desfătătoare decât după-amiază, înainte de cină. Asemenea gânduri ispititoare îi treceau şi acum prin minte. Astăzi însă voia să facă un masaj mai îndelungat. Se lăți ca un motan uriaş în timp ce era uns cu uleiuri şi toată drojdia oboselii de peste zi îi dispărea din trup. Ar fi fost însă foarte nimerit ca, în vreme ce punea la cale treburile lui amoroase, să rezolve şi cine ştie ce importante probleme de stat. Gândul ăsta, ca şi masajul îndelungat, avură darul să-i stârnească simțurile şi atunci când se ridică în picioare, clocotea de energie. Se examină în oglindă, cu şi mai mult interes. Aruncă o scurtă privire înspre burtă şi-şi pipăi abdomenul căutând să vadă dacă nu cumva erau părți moi sau dacă nu luase proporții, ceea ce ar fi arătat că într-adevăr se apropie de jumătatea vieții.

Bătrânețea îl înspăimânta, după cum îl înspăimânta şi moartea, iar cele mai neplăcute momente ale existenței lui erau cele în care se gândea la bătrânețe şi la moarte. Nu demult, cugetase la aceste mari nenorociri mai îndelung decât păreau a-i da prilej să cugete, situația şi felul lui de viață.

Situația în sine era cum nu se poate mai bună şi i se părea chiar că niciodată poziția lui sau a țării în fruntea căreia se afla nu fusese mai puternică. Ultimii adversari politici dinăuntru erau lichidați. Primejdia comunismului fusese îndepărtată definitiv – o dată pentru totdeauna. Doar cu câteva zile mai înainte, se arătase în balcon de unde vorbise despre ceea ce făcuse el pentru „națiune”. Le spusese că bolşevismul fusese răpus. Bolşevismul italian murise! Comunismul italian fusese ucis! Acum domnea ordinea în toată țara, şi pe fascişti îi aşteptau cei o mie de ani de belşug. În aceşti o mie de ani, toate bogățiile lumii vor veni să răsplătească pe acei care au crezut, au ascultat şi s-au supus.

Dar cu toate acestea, în ciuda nesfârşitelor ovații cu care fusese răsplătit, în ciuda venerației pe care i-o arătau toți cei ce-l înconjurau, în ciuda considerației tot mai înalte pe care i-o acordau în lumea diplomatică marile națiuni atât de invidiate şi admirate de el – Franța, Anglia şi Statele Unite – în ciuda dovezilor că forțele fizice îi erau neatinse, iar putința de a face pe armăsarul de rasă cu nimic diminuată, în ciuda tuturor acestor împrejurări fericite, de câtăva vreme se simțea abătut şi era cu atât mai

contrariat şi neliniştit, cu cât nu izbutea să-şi dea seama de cauza acelei indispoziții.

Cu câteva seri mai înainte, luase masa împreună cu un vestit psihiatru vienez (de fapt purtase totdeauna o deosebită, deşi ascunsă admirație acestei profesiuni) şi-l întrebase dacă e cumva convins că vechii împărați romani se socoteau ființe divine şi deci nemuritoare.

— Vedeți, excelență, răspunsese vienezul, aceste două laturi trebuie privite separat. A fi de esență divină nu înseamnă numaidecât a fi şi nemuritor. Numai noi, cei de astăzi, acordăm divinității şi atributul nemuririi. În vechime erau zei care trăiau epoci extrem de îndelungate, dar erau şi alții care mureau la fel ca oamenii. Este discutabil, chiar, dacă vechile civilizații concepeau zeitățile ca ființe nemuritoare. Adevărul e că nici nu şi-au pus asemenea probleme, fiindcă pe ei nu-i chinuia setea de viață eternă, care ne obsedează pe noi astăzi.

Dictatorul nu fu prea convins. Nu arareori se socotea aidoma vechilor stăpânitori ai Romei imperiale. O corporație de sculptori toscani îi trimisese în dar busturile a trei romani care viețuiseră în veacuri depărtate, iar aceşti romani semănau atât de bine cu el, încât oricare putea fi luat drept fratele lui geamăn. De asemenea i se întâmpla foarte des să se viseze zeu şi în primele ceasuri după ce se trezea dintr-un astfel de vis să nu mai poată fi chiar atât de sigur dacă a fost zeu numai în vis, ori era cu adevărat zeu. Deşi în sinea lui râdea simplu şi cu voioşie de plăcutele-i închipuiri, rămânea de fapt convins că există încă multe taine dintre cele mai ascunse pe care nici ştiința nici filosofia nu le puteau dezlega. Pe ocolite şi cu multă viclenie sugeră această idee psihiatrului austriac, deoarece ştia că tuturor le place să flecărească, mai cu seamă despre cei mari. Iar el nu dorea deloc să se spună că-şi închipuie a fi dumnezeu. Totuşi, cum psihiatrul austriac era deosebit de sensibil la cea mai mică dorință a Dictatorului, pricepu cam unde vrea să ajungă şi reluă el problema, demonstrându-i că avea dreptul de a fi zeificat, ca orice alt urmaş al lui Iuliu Cezar.

— Ştim atât de puține despre trup, zise psihiatrul cu un aer de înțelept. Misterele lui sunt nenumărate şi au rămas aproape neatinse. Gândiți-vă numai la glandele cu secreție internă. Tainele pe care ni le-ar putea dezvălui, dac-ar fi silite vreodată să ne vorbească în limba lor de reacții chimice, întrec orice imaginație. Cine ar putea susține că omul e țărână, că țărână e şi în țărână se va întoarce? De ce mor oamenii? Bănuim numai. Bătrânețea însăşi rămâne un mister.

— Dar vezi că toți oamenii mor, interveni Dictatorul, conducând astfel discuția încât psihiatrul să nu o poată abate de la ceea ce-l interesa pe el.

— Aşa să fie? întrebă vienezul ridicându-şi sprâncenele. De unde ştim? Avem vreo evidență a tuturor naşterilor şi deceselor? Binevoiți a vă gând la asta, excelență. Presupuneți că trupul şi spiritul unui om oarecare au reuşit sa învingă moartea, nu în sensul mistic, ci în sensul fizic al cuvântului. Ar băga de seamă, de pildă, că anii trec şi el nu îmbătrâneşte. Dar din clipa când şi-ar da seama de asta ar fi nevoit să ia în serios situația şi să-i facă față. Cu alte cuvinte, deşi în viață, ar trebui să simuleze moartea, să dispară, să simuleze o sinucidere, ar trebui să emigreze, să rătăcească dintr-un loc într-altul. De unde putem şti că nu s-a întâmplat aşa cu mulți? Dacă s-ar ivi un asemenea caz, din toate secretele pe care le poate avea un om, acesta ar fi secretul păstrat cu cea mai mare sfințenie. Căci, un singur muritor de-ar afla secretul, în momentul când i-ar sosi ceasul, morții s-ar arunca asupra celui nemuritor şi l-ar sfâşia cu furia cu care lupul sfâşie o căprioară.

Dictatorul sorbea fiece silabă a acestui halucinant discurs şi cu toate că se silea din răsputeri, nu izbutea să ascundă întru totul nerăbdarea şi atenția încordată cu care asculta.

— Dar dacă s-ar bucura de un asemenea har nişte oameni care să dispună de putere, aceştia n-ar mai avea de ce să se ascundă.

— Dar câți oameni atotputernici au existat în istorie? întrebă cu glas moale psihiatrul. Dacă am face o statistică în această privință, atunci ar trebui desigur să admitem c-au existat prea puțini oameni care să dispună de putere, vorbesc de o putere adevărată, de acea putere acordată o dată la o mie de ani unui om ce se bucură de forță nemăsurată, de înțelepciune, hotărâre şi stăpânire de sine…

Minutele în care a avut loc această conversație au fost poate cele mai fericite şi reconfortante din viața Dictatorului. Nu numai că în noaptea aceea a dormit ca un prunc, fără nicio grijă şi fără măcar să viseze ceva neplăcut, dar chiar în clipele când se afla cu totul singur, aşteptându-şi somnul, n-a mai fost defel tulburat, de gândul morții din care nu mai există întoarcere.

Astăzi însă, cu toate că abia isprăvise un exercițiu care ar fi trebuit să-l înviorez şi să-l odihnească, se simțea totuşi indispus şi era morocănos. Nici el nu putea pricepe de ce-şi pierduse buna dispoziție. Se înfăşurase într-un larg halat de baie şi se pregătea să meargă în camera unde se îmbrăca, dar chiar atunci, intră secretarul în încăpere, cu un vraf întreg de rapoarte şi

mesaje, vrând desigur să rezolve treburile de stat în timpul cât Dictatorul îşi punea la punct toaleta.

— Astăzi o să amânăm afacerile astea, spuse Dictatorul. N-am chef de lucru. Nu vezi că nu-mi arde de lucru?

— Sunt numai câteva. Unele ar putea să mai aştepte, dar altele nu.

Intrară împreună în camera unde se îmbrăca Dictatorul şi în timp ce acesta se îmbrăca ajutat de doi servitori, arunca şi câte o privire asupra hârtiilor.

— Asta să mai aştepte, zise el. Da, să mai aştepte. Sunt de-a dreptul revoltat că-s sâcâit cu fleacuri de astea. Uite şi o petiţie a porcului ăluia de Ginetti. Vrea să-i acordăm concesionarea tramvaielor. I-am spus doar cât o să-l coste. Se face că n-a auzit şi că habar n-are de preţ. E un neruşinat. Trimite-i hârtia îndărăt. Spune-i că-s foarte supărat pe el şi c-o să-l fac să-şi mănânce petiţia dacă nu ascultă ce-i spun. Ministrul Olandei poate s-aştepte. Dacă-i jignesc pe olandezi parcă-mi mai potolesc ura împotriva nemţilor. În ce-l priveşte pe Santani, părerea mea-i că e un gangster. Cu mai puţin de un milion de lire nici nu vreau să aud de el. Asta-i preţul pe care trebuie să-l dea ca să ajungă om şi dacă nu plăteşte, peste o lună am să-i cer două milioane. Iar povestea asta cu Sacco şi Vanzetti? Nu se mai sfârşeşte odată? Până în ziua de-apoi n-am să aud decât de Sacco şi de Vanzetti? Îmi vine rău numai când le-aud numele. Să-i ia dracul pe ticăloşii ăştia de comunişti. Ţi-am spus doar. Nici nu vreau să mai aud de numele astea!

Era acum îmbrăcat. Secretarul stătuse toată vremea lângă el, ascultându-l răbdător, şi în cele din urmă spuse:

— Am înţeles. Totuşi poporul acordă multă atenţie cazului Sacco şi Vanzetti.

— Spune-le că am luat în studiu problema şi că vom face tot ce ne va sta în putinţă să îndulcim soarta acestor doi ticăloşi roşii care, la drept vorbind, merită cu vârf şi îndesat să crape.

Se-ndreptară împreună spre biroul Dictatorului şi în drum se-ntâlniră cu ministrul muncii. Secretarul şi ministrul muncii, amândoi cu un pas în urma Dictatorului, se priviră o clipă şi se-înţeleseră. După ce intrară în birou, în urma Dictatorului, statură pe loc, în timp ce el, călcând apăsat pe covorul gros, făcu cei douăzeci de paşi pentru a ajunge la masa lui de lucru. Când se aşeză pe scaun şi smuci capul în sus ca să se uite la ei, avea o figură încruntată pe care se putea citi furie şi nerăbdare. Îl scoteau din sărite! Şi doar erau dintre cei mai supuşi şi umili servitori şi colaboratori ai

săi, dar uneori se arătau atât de îndrăzneți încât ajungeau să-l supere. Iată-i, bunăoară, acum, hotărâți să nu-l lase să folosească ceasul ăsta după gustul lui, ci să-l facă să se ocupe de prostiile lor.

— Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti… începu secretarul.

— Chestiunea asta e închisă, spuse Dictatorul cu hotărâre.

Ministrul muncii făcu doi paşi înainte şi spuse prudent, sfios, dar cu acea familiaritate pe care o dă stăpânirea în comun a aceluiaşi secret.

— Duce, nu veți mai avea de-a face cu acest caz. În noaptea asta amândoi vor fi executați şi astfel într-o oarecare măsură, totul se va sfârşi. Suntem aproape de ultimul act.

Neputând să pătrundă gândurile Dictatorului, dincolo de mânia ce i se citea pe chip, ministrul muncii făcu o pauză, aşteptând să primească vreun răspuns şi apoi întrebă:

— Îmi permiteți să continui? Sunt câteva împrejurări de care ar trebui să ținem seama şi unele măsuri pe care ar trebui să le luăm. Dar poate că preferați să nu le cunoaşteți?

— Continuă, spuse scurt Dictatorul.

— După cum am arătat, toată povestea se sfârşeşte în noaptea asta. Amândoi vor fi executați şi orişice se va întâmpla după aceea, se va uita repede. Este absurdă o acțiune de agitație pentru a readuce la viață doi morți. Moartea e un lucru ireparabil şi deci orice acțiune de acest fel rămâne fără rezultat. Nimic nu poate fi schimbat printr-o asemenea campanie, dat fiind că nimeni nu se mai întoarce dintre cei morți.

— De unde ştii că execuția nu va fi iar amânată? întrebă Dictatorul.

— Sunt foarte sigur de asta. Azi dimineață, când muncitorii au ieşit din fabrici pentru a merge la masă, a avut loc o demonstrație în fața ambasadei americane, la care au participat mai multe mii de oameni. S-au aruncat pietre, s-au spart geamuri, iar automobilul ambasadorului francez, care se afla acolo, a fost răsturnat şi incendiat. Poliția i-a împrăştiat pe manifestanți, iar douăzeci şi doi dintre şefii bandelor acestora au fost arestați. Ştim cu siguranță că doi dintre ei sunt comunişti. Ceilalți însă n-au mai avut niciodată de-a face cu noi, ceea ce arată cât de largă e agitația în jurul cazului Sacco-Vanzetti şi cu câtă dibăcie a fost condusă. Poliția se află însă într-o situație foarte delicată, fiindcă apărarea lui Sacco şi a lui Vanzetti a devenit un fel de acțiune pentru apărarea prestigiului şi demnității noastre naționale. Chiar şi fără asta au fost prea multe cazurile de violență şi batjocură la care au fost supuşi emigranții italieni în America pentru ca

poporul să mai poată rămâne nepăsător. Acum această problemă e privită ca un lucru care ține de demnitatea noastră națională. De aceea am dat ordin poliției să elibereze pe toți arestații, chiar şi pe cei suspectați de comunism. Pe aceştia din urmă însă îi vom ține mereu sub observație, căci nu se ştie, s-ar putea să mai avem nevoie de ei. Sper c-o să fiți de acord, Duce, că în asemenea împrejurări era lucrul cel mai înțelept pe care-l puteam face.

Dictatorul încuviință cu o uşoară mişcare a capului.

— Continuă, zise el.

— La ora două, am avut o întrevedere cu ambasadorul american. Trebuie să ştiți, Duce, că ambasadorul vă este foarte devotat şi mi-a declarat că puteți fi liniştit, în legătură cu chestiunea asta atât de supărătoare. În curând, totul se va isprăvi şi orice motiv de nelinişte va dispare.

— Aşa a spus? întrebă Dictatorul, deodată, parcă mai înveselit.

— Exact aşa, cuvânt cu cuvânt.

Ministrul se întoarse către secretar, cerându-i să confirme cele spuse de el:

— Nu ți-a spus şi dumitale tot aşa, exact cu aceleaşi cuvinte?

— Absolut exact cu aceleaşi cuvinte, întări secretarul.

— După cum vedeți dar, orice prietenie aduce folos, spuse Dictatorul, zâmbind pentru prima oară de când ieşise din mâinile masorului. Deşi-i adevărat că sunt prieteni şi prieteni. Un prost s-apucă să aibă relații cu oricine. Un om cu cap are legături numai cu oamenii influenți.

— La ora trei, continuă ministrul muncii, urmând o sugestie a ambasadorului, am avut o scurtă întrevedere cu un secretar adjunct al ambasadei. M-a informai că puteți fi absolut sigur că execuția va avea loc. A mai spus de asemenea că-şi dă perfect de bine seama că Ducele şi guvernul său se află într-o situație delicată. Şi-a exprimat dorința ca să vă asigur că toate cercurile influente din Statele Unite înțeleg pe deplin situația deosebit de gingaşă şi dificilă în care vă aflați. A adăugat că persoane foarte sus-puse şi-au exprimat în mod deschis admirația pentru felul cum ați acționat.

— Ați văzut! strigă Dictatorul, întărindu-şi cuvintele printr-o puternică lovitură cu pumnul în masă. Vedeți ce s-ar fi întâmplat dacă m-aş fi luat după sfaturile acelor capete seci care nu ştiu decât un singur lucru: un comunist e un comunist! O asemenea mentalitate s-ar putea numi „mentalitatea uleiului de ricină”.

Inventase deci o expresie nouă şi asta-l făcu să zâmbească fără să vrea. Ministrul şi secretarul zâmbiră şi ei în acelaşi timp. Era într-adevăr o expresie nimerită şi tăioasă.

— Mentalitatea uleiului de ricină, repetă Dictatorul. Oricum, nu poţi crea unitatea unei naţiuni cu mentalitatea uleiului de ricină. Oare numai comuniştii se interesează de soarta celor doi ticăloşi? Vă spun eu că nu. Vă spun eu că batjocurile şi nedreptăţile pe care le-au avut de îndurat Sacco şi Vanzetti sunt o jignire adusă fiecărui italian care-şi cinsteşte patria şi iubeşte libertatea. De aceea, poporul va avea dovada că cel care e conducătorul său nu rămâne indiferent faţă de suferinţele oricărui italian, oriunde s-ar afla el. Onoarea Italiei e sfântă! Dar sunteţi siguri că secretarul acela adjunct spunea adevărul?

— Fără nicio îndoială, răspunse ministrul muncii. Mai mult decât atât, în acest moment vă aşteaptă o delegaţie din oraşul Villafalletto, care vă roagă fierbinte şi cu umilinţă s-o primiţi. Villafalletto după cum ştiţi, e oraşul în care s-a născut Vanzetti. Familia lui mai trăieşte încă acolo, totuşi cred că doi oameni din delegaţie sunt din Torino.

— Le-ai notat numele? întrebă Dictatorul dintr-odată schimbat. Mânia îi dispăruse şi o duioşie părintească îi luase locul.

— Le-am luat numele, le-am luat amprentele şi am şi început să facem cercetări despre rudele şi despre trecutul lor. După ce pleacă de-aici au să fie urmăriţi douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru.

— Aţi procedat foarte înţelept şi cu multă pricepere, îşi exprimă Dictatorul mulţumirea. Lipsa unor adevărate aptitudini tehnice, iată care-i marea nenorocire a poporului nostru! De aceea sunt atât de bucuros când văd că vă descurcaţi bine în astfel de situaţii. Trebuie să fiţi siguri de un lucru: ori de câte ori se formează vreo delegaţie care străbate sute de kilometri ca să ajungă până la mine, e amestecată acolo o mână comunistă. Fiecare membru al delegaţiei e atins de virusul distrugător al comunismului. Să ţineţi minte asta. Acum să vină delegaţia!

Când oamenii aceia pătrunseră în vastul birou, Dictatorul se ridică de la masă şi păşind rar le ieşi în întâmpinare, cu braţele întinse. Privirea ochilor săi negri arăta limpede că înţelege şi simte pe deplin povara situaţiei căreia Italia trebuia să-i facă faţă în acea zi, iar întreaga lui înfăţişare lăsa să se vadă o amărăciune ce părea că oglindeşte durerea noilor sosiţi.

Conducător al delegaţiei era un bătrân care, după cum se putea observa de la prima vedere, muncise toată viaţa cu braţele. Dictatorul îi dădu mâna

şi păstră apoi câteva clipe de adâncă tăcere. Bătrânul muncitor scoase din buzunar jalba pe care o pregătise şi-o despături cu grijă. În vreme ce tovarăşii lui rămăseseră ceva mai înapoi, cu şepcile în mâini, el citi cu oarecare greutate şi cu o vădită teamă, cu voce tremurătoare, următoarele:

*„O mie de țărani şi muncitori italieni, ne-am adunat la Villafalletto, oraşul unde s-a născut Bartolomeo Vanzetti. Ne-am întrunit acolo pentru a cinsti numele unui italian onest şi paşnic, pe nedrept condamnat la moarte. Am hotărât cu toții să facem tot ce ne va sta în putință spre a-l salva. De aceea îndrăznim să trimitem o delegație formată din locuitori ai satelor din împrejurimile oraşului Villafalletto şi muncitori din Torino, care să se prezinte Ducelui şi să-l roage să intervină pe lângă guvernul Statelor Unite pentru a împiedica acest nemaiîntâlnit asasinat legal. Cunoaştem greutatea pe care o are cuvântul Ducelui şi de aceea venim cu cel mai profund respect şi-l rugăm să-şi ridice glasul în sprijinul a doi fii ai clasei noastre muncitoare: Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti.”*

Când isprăvi de citit, din ochii roşii şi obosiți ai bătrânului picurau lacrimi grele. Îşi scoase batista şi-şi şterse obrajii. De bună seamă, era vreo rudă apropiată a unuia dintre condamnați.

Pe neaşteptate, Dictatorul îl îmbrățişă pe bătrân, şi gestul acesta impresionă profund pe cei de față. Jumătate din membrii delegației plângeau când părăsiră biroul şi chiar Dictatorul, când se reaşeză la masa lui de lucru, era într-o oarecare măsură emoționat. Încă sub impresia acelei scene, chemă un stenograf şi-i dictă următorul comunicat pentru presă:

*„Ducele s-a adresat printr-un mesaj preşedintelui Statelor Unite ale Americii, cu rugămintea de a cruța viețile lui Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti, amândoi de origine italiană. El a rugat pe preşedinte să facă acest gest pentru a întări şi mai mult legăturile dintre cele două țări pe linia prieteniei sincere şi călduroase care există între ele de multă vreme.*

*Preşedintele Statelor Unite ale Americii, luând cunoştință de mesajul ducelui, şi-a exprimat profundul său regret de a nu putea interveni în această chestiune, dat fiind că, în conformitate cu sistemul constituțional al Statelor Unite, ea este de competența exclusivă a guvernatorului statului Massachusetts. Recunoscând interesul sincer şi atenția pe care Ducele le*

*acordă acestei probleme, preşedintele Statelor Unite anunță cu deosebit regret că nu are posibilitatea să intervină."*

Când isprăvi, Dictatorul atrase atenția ministrului muncii că este nevoie să se obțină acordul Washingtonului înainte ca acest comunicat să fie dat presei. Ministrul îl asigură îndată că pentru o atât de fericită rezolvare a acestui caz nu va avea de întâmpinat niciun fel de dificultăți.

Toate acestea erau ca un fel de purificare, şi umbra de tristețe ce stăruise pe chipul Dictatorului dispăru cu totul. Peste douăzeci de minute avea să părăsească biroul şi să se retragă în dormitor… Şi dintr-odată, ziua aceea, viitorul, viața lui întreagă deveni iarăşi luminoasă şi plină de bucurii.

## *Capitolul 8*

Încă din dimineața zilei de 22 august începuseră să se formeze în fața reşedinței guvernatorului pichete de manifestanți.

La început fuseseră doar o mână de oameni care cu un aer hotărât şi sfidător înaintau de-a lungul trotuarului, păşind tăcuți în acele prime ore ale dimineții. Ceva mai târziu, pe la ora când oamenii încep de obicei să se îndrepte spre locurile lor de muncă, numărul manifestanților crescu. De la o vreme cam în jurul prânzului, rândurile celor strânşi în pichete s-au îngroşat simțitor datorită marelui număr de bărbați şi femei care li s-au alăturat, pentru un sfert sau o jumătate de oră, înainte de a se reîntoarce la muncă.

Dar chiar fără a-i pune la socoteală pe aceştia, numărul manifestanților crescu simțitor pe la ora 10 şi tot cam pe la ora aceea apărură zeci de polițişti care, aşezați cam de jur-împrejurul grupurilor de manifestanți, se sileau să dea impresia că sunt gata să-i apere împotriva unei teribile primejdii. Mai întâi au fost doar oameni din poliția oraşului, dar, curând, primiră întăriri şi din partea poliției statului. Apoi o limuzină se opri lângă colț, pe o stradă care da în piața din fața reşedinței guvernatorului. Înăuntru erau patru oameni înarmați cu pistoale-mitraliere, gata să intervină şi ei la nevoie, deşi nimeni n-ar fi putut spune de ce ar fi nevoie de intervenția lor. Deocamdată scopul concentrării poliției şi al mişcării forțelor ei era mai mult de a-i intimida pe manifestanți; şi nu se poate spune că nu aveau oarecare succes.

De vreo trei-patru zile, din toate colțurile Statelor Unite soseau la Boston oameni care se interesau de cazul Sacco-Vanzetti. Când

guvernatorul statului Massachusetts luă hotărârea ca Sacco şi Vanzetti să fie executaţi în ziua de 22 august, la miezul nopţii, multor oameni de pe întreg cuprinsul Statelor Unite li s-a părut că aud geamătul de durere, înăbuşit, dar sfâşietor, care se înălţa din Boston. Au simţit astfel cetăţenii de toate categoriile. Medici şi gospodine, muncitori oţelari şi poeţi, scriitori şi ingineri, până şi bieţii argaţi care trudeau singuratici în îndepărtatele ferme din vestul ţării, simţeau acea unică şi tulburătoare legătură cu viaţa, speranţele şi chinurile lui Sacco şi Vanzetti. Pedeapsa cu moartea e veche de când lumea şi fără îndoială că nenumăraţi au fost nevinovaţii căzuţi sub securea călăului, dar niciodată n-a existat o execuţie care să impresioneze şi să zguduie atâţia oameni.

La Seattle, în statul Washington, un pastor metodist negru a rostit o predică despre cazul Sacco şi Vanzetti. Şi-a început cuvântarea evocând o întâmplare trăită de el în copilărie, în statul Alabama. Asemenea întâmplări erau îndeobşte cunoscute de negrii născuţi şi crescuţi în sudul Statelor Unite, aşa încât cuvintele lui avură un deosebit răsunet în sufletele ascultătorilor. Şi predicatorul continuă să vorbească. Povestea cum în orăşelul unde trăia pe atunci s-a înălţat deodată urlet de fiare însetate de sânge. O biată femeie isterică, aproape idioată, începu să strige că fusese violată şi atunci toate furiile iadului se dezlănţuiră. Deşi pe vremea aceea era doar un copil, pastorul negru îşi dăduse seama că o urzeală de minciuni se ţesuse din ce în ce mai strâns în jurul unui nevinovat, până când în cele din urmă nefericitul fu linşat. Şi acum predicatorul evoca modul atât de tragic în care se împletiseră acele sinistre defăimări cu suferinţele şi zbuciumul sărmanului prigonit.

— Ce înţeleg eu din cazul lui Sacco şi Vanzetti? întrebă el de pe amvon. Încerc să vă vorbesc acum, vouă enoriaşilor mei, ca un slujitor al domnului, şi o asemenea sarcină nu e defel uşoară. Dar trebuie să vă vorbesc totodată şi în calitatea mea de negru. Nu mă pot lepăda de culoarea pielii mele după cum nu-mi pot lepăda, în această lume, sufletul. M-am gândit mult, foarte mult, la cazul lui Sacco şi Vanzetti, spunându-mi că va veni şi duminica în care nu voi mai putea să tac şi va trebui să mă ocup de el în predica mea. Nu-mi fac defel iluzia că o simplă predică, vorbele unui singur om vor putea cumva să schimbe soarta îngrozitoare a celor doi năpăstuiţi, dar nici nu caut să mă amăgesc închipuindu-mi că această constatare m-ar îndreptăţi să păstrez mai departe tăcerea. În noaptea asta am vorbit cu soţia şi cu copiii mei despre Sacco şi Vanzetti. Şi noi toţi, cinci

oameni de culoare, care am dus adesea o viață cum nu se poate mai amară, ne-am trezit dintr-odată plângând. După aceea m-am întrebat pentru ce am plâns. Mi-am amintit atunci de acei istorici care, nu demult, au spus că nu pot afla în ştiința lor vreo dovadă a pătimirilor domnului nostru Isus Christos. Ce naivi sunt oamenii aceştia! Ei caută dovada existenței unui anumit Christ şi a unei anume răstigniri, în vreme ce istoria acelor timpuri vorbeşte despre zece milioane de răstigniri! Ieri încă, eu şi poporul meu eram sclavi, ferecați în lanțuri; iar acum două mii de ani s-a răsculat un sclav pe care-l chema Spartacus şi i-a dus pe ai săi la luptă împotriva robiei, chemându-i să se ridice şi să-şi sfarme lanțurile. Dar când a fost înfrânt, şase mii dintre cei care l-au urmat au fost răstigniți de romani. Şi atunci cine mi-ar mai putea spune că istoria nu pomeneşte despre pătimirile lui Isus Christos? Oare se va găsi peste o mie de ani cineva care să cerceteze în van paginile istoriei pentru a afla şi a scoate la iveală pătimirile lui Sacco şi Vanzetti? Vor veni oare să caute capitolul şi versetul, şi dacă nu-l vor afla vor spune că Fiul Omului nu s-a jertfit niciodată pentru noi? Asemenea întrebări s-au născut în cugetul meu, şi, după ce am stăruit îndelung asupra lor, o grea tristețe m-a cuprins, inima mi s-a cernit şi când am privit în beznă, zadarnic mi-am căutat calea, zadarnic am năzuit către lumină, căci nu le-am aflat. Atunci mi-am spus: *Puțină ți-e credința şi slabă ți-e înțelegerea*. M-am dojenit şi m-am certat, dându-mi seama cât de repede am uitat că eu, soția mea şi cei trei copii ai noştri, cu toții am plâns din pricină că aceşti doi imigranți italieni trebuiau să moară numai fiindcă s-a țesut în jurul lor o urzeală de uneltiri şi nicio putere de pe lume nu pare a fi în stare să-i mai salveze. Dar dacă în toate acestea, eu nu mai am putere să văd decât întunericul, atunci cu adevărat mi-am pierdut credința în dumnezeu şi în fiul său, Isus Christos. Dar totdeauna – într-un fel sau altul – din întuneric se naşte lumina. Am vrut să țin o predică şi m-am întrebat cui să vorbesc. I-am văzut cu ochii minții pe credincioşii mei stând în stranele lor şi i-am privit în clipa aceea aşa cum nu-i mai privisem niciodată. Căci niciodată până atunci nu-mi dădusem seama că predic în fața unor muncitori, în fața celor ce taie lemnul pădurilor şi a celor ce scot din adâncuri apa. Am încercat să-i socot doar oameni, iar nu şi oameni care muncesc. Şi totuşi ei sunt oameni care muncesc, nu-i aşa? Văd că vă ştergeți ochii. Aşa şi trebuie. Iar la timpul cuvenit veți şi plânge, căci calvarul lui Sacco şi Vanzetti e calvarul vostru şi al meu. E calvarul oamenilor muncitori din zilele noastre, fie că au pielea albă sau neagră. E calvarul acelui sărman negru care în

copilăria mea a fost spânzurat de către haita urlătoare a unor nemernici turbați de ură. E calvarul unui muncitor ce rătăceşte din loc în loc, nădăjduind că se va găsi cineva să-i cumpere forța brațelor, căci nevasta şi copiii lui se sting de foame. E calvarul fiului lui dumnezeu, care dulgher a fost. Suntem oameni răbdători. Cu ce preț ne-am câştigat răbdarea, n-aş putea spune, căci cine poate măsura sângele, lacrimile şi durerile? Dar cu adevărat suntem răbdători şi domoli la mânie. Nu mai ştiu însă dacă asta-i bine sau rău. Acum ei au spus că Sacco şi Vanzetti trebuie să moară peste câteva zile. Nu ştiu care e datoria noastră, doar suntem atât de puțini şi-atât de departe de ei. A fost odată un om pe care îl chema Petru şi care neputând îndura ca învățătorul şi tovarăşul său să fie luat de lângă el, a tras sabia şi a lovit. Atunci Isus a zis către Petru: „Bagă s-abia în teacă, Petru; oare nu se cade să beau paharul pe care tatăl meu mi-l întinde?" Am cugetat îndelung asupra acestor cuvinte, luptându-mă cu ceva din mine care-mi spunea: *„Nu. Asta-i prea puțin."* Nu mai găsesc răspunsuri. Inima mi-e plină de durere şi am venit cu durerea mea către voi să vă cer să ne rugăm împreună pentru aceşti doi oameni. Căci ei au să moară pentru noi…

Cuvintele predicatorului dădeau glas simțămintelor unei anumite categorii de oameni; simțămintele altora se dezvăluiau în alte cuvinte. Şi foarte mulți, mânați de puterea acestor simțăminte, hotărau să ia drumul Bostonului. Cea mai mare parte dintre ei ajungeau acolo fără niciun plan şi fără nicio idee clară despre ce aveau de făcut. Sufletul lor, ca şi sufletul pastorului negru, era frământat de nevoia şi dorința de a vorbi într-un fel cât mai hotărât şi mai decisiv. Dar pentru asta e nevoie de disciplină şi pricepere, iar ei nu erau nici disciplinați şi nici pricepere nu aveau. Câțiva dintre cei ce veneau la Boston erau poeți care ştiau că există acolo o durere mai presus de puterea lor de a o exprima în cuvinte; alții erau medici ce-şi dădeau seama că vor afla la Boston o suferință şi o boală pe care priceperea lor n-ar putea-o lecui; în fine, alții, muncitorii, simțeau cu toată ființa lor că ei înşişi fuseseră condamnați la moarte şi că omul nu se poate lăsa ucis fără luptă. Sosind în Boston, toți aceştia se alăturau manifestațiilor de protest. Puneau întrebări la care nu li se puteau da răspunsuri clare şi precise, iar mai curând sau mai târziu cei mai mulți se îndreptau către reşedința guvernatorului în fața căreia se postaseră de câteva zile pichete de manifestanți.

Erau însă şi unii care nu se hotărau să se alăture manifestanților. Nu-i uşor să-ți înfrângi teama, neobişnuința, conveniențele, prejudecățile, şi să păşeşti în rândurile manifestanților. Foarte mulți dintre cei care veniseră la Boston nu văzuseră în viața lor pichete de manifestanți şi – cu atât mai mult – nu luaseră parte la vreo manifestație. Era un lucru nou pentru ei. Nu-şi dădeau bine seama ce însemna, ce rost avea şi la ce rezultate ar putea ajunge. Ba unora li se părea puțin cam ridicol să te plimbi de colo până colo purtând pancarte şi strigând lozinci ca şi cum te-ai apuca să strigi în pustiu, închipuindu-ți că în felul ăsta poți salva doi oameni de la o moarte tragică. Iată de ce unii dintre ei nu se puteau hotărî să intre în rândurile manifestanților. Cu toate că se sileau să facă acest pas, o putere mai mare decât voința lor îi țintuia locului, îi ținea paralizați, deşi îşi dădeau seama vag de pasivitatea lor şi regretau oarecum că nu sunt în stare să treacă la fapte. Dar nu numai o parte dintre cei ce veniseră la Boston încercau astfel de simțăminte. Milioane de alți oameni care nu porniseră într-acolo rămăseseră şi ei paralizați, deci fără nicio putere şi nevoiți să verse doar lacrimi neputincioase atunci când un muncitor cizmar şi un vânzător ambulant de peşte, amândoi italieni, în cele din urmă aveau să piară.

Mai erau însă şi alții, care reuşiseră să-şi alunge neîncrederea, să pornească hotărâți înainte şi să-şi ocupe locurile în mijlocul pichetelor de manifestanți. „În fine, am găsit o armă nouă la care nici nu visasem”, gândeau ei. „E o armă minunată, puternică, pe care mă pricep s-o mânuiesc la fel de bine ca oricare altul.”

Mergeau cot la cot cu oameni pe care nu-i mai văzuseră niciodată, dar un simțământ de solidaritate îi unea pe toți. Unii erau tineri, alții în floarea vârstei, câțiva, bătrâni; dar toți se asemănau prin aceea că făceau un lucru pe care niciodată nu-l mai făcuseră şi aflau în asta o putere pe care nicicând n-o mai avuseseră. Mulți dintre ei se alăturau manifestanților fără entuziasm, stânjeniți la început, apoi din ce în ce mai încrezători, pentru ca până la urmă să capete o înfățişare nouă, plină de mândrie şi hotărâre. Păşeau dârz, cu capul sus şi trupul încordat. Mândria şi mânia începeau să facă parte din ființa lor. Intraseră în rânduri cu mâinile goale, dar se trezeau deodată luând pancartele, pe care alții le purtaseră ceasuri întregi. În mâinile lor pancartele deveneau arme. Erau aşadar înarmați şi căpătaseră – e drept, nu prea desluşit – simțământul că prin simplul act al mersului în grup, protestând împreună cu ceilalți bărbați şi femei, se integraseră într-o uriaşă mişcare, răspândită pe toată fața pământului. Gânduri noi li se iviră în minte

şi emoţii noi le năpădiră sufletul. Inimile lor băteau mai repede. Încercau acum un fel de amărăciune pe care nu o mai cunoscuseră niciodată şi mânia ce le clocotea în piept se transformă în strigăt de protest.

Poliția punea mereu la cale noi provocări împotriva manifestanților. În prima parte a acelei zile de 22 august, coloana de manifestanți a fost de două ori ruptă şi de fiecare dată femei şi bărbați au fost arestați şi duşi la sediile poliției. Pentru mulți dintre ei şi asta era o experiență nouă. Poeți, scriitori, avocați, mici comercianți, ingineri şi pictori care toată viața trăiseră în linişte şi într-o siguranță deplină, se trezeau deodată bruscați, îmbrânciți şi îngrămădiți ca nişte tâlhari de rând. Liniştea şi siguranța de care se bucuraseră până atunci dispăruseră dintr-odată, iar legea care-i apărase atâta vreme devenise acum o armă a urii ucigătoare îndreptată împotriva lor. Câțiva se îngroziră; alții însă, cei care izbutiră să răspundă mâniei cu mânie şi urii cu ură, înțeleseră că arestarea lor era un fapt ce avea să-i urmărească mereu de-acum încolo în tot restul zilelor lor.

Pentru muncitorii arestați, lucrul era mai simplu, căci ei erau deprinşi cu asemenea metode şi nu se temeau de ele. Printre cei arestați din rândurile pichetelor de manifestanți se afla şi un muncitor negru, măturător într-o fabrică de textile din Providence, statul Rhode-Island. Se învoise de la fabrică, fără plată, ca să poată veni în ziua aceea la Boston, să vadă ce făceau ceilalți oameni care, ca şi el, nu se puteau împăca cu gândul că moartea ar putea lovi pe Sacco şi Vanzetti fără ca nimeni să-i stea împotrivă. Muncitorul negru nu cugetase prea îndelung sau prea adânc asupra cazului Sacco şi Vanzetti, dar încă de mulți ani, gândul acesta pătrunsese simplu şi direct în conştiința lui şi a celor din jurul său. Niciodată nu studiase cu atenție dezbaterile procesului, ci avusese doar, din când în când, prilejul să citească câte o declarație de-a lui Sacco sau Vanzetti şi să afle pe alte căi amănunte asupra trecutului celor doi. Şi atunci înțelese, tot aşa de simplu şi direct, că cei doi proscrişi n-au putut niciodată comite o crimă, că erau doar nişte muncitori simpli şi cinstiți, ca şi el. Câteodată, într-adevăr, se gândea cu un fel de strângere de inimă la marea asemănare dintre el şi cei doi năpăstuiți. Aşa se întâmplase atunci când citise într-un ziar următoarele cuvinte dintr-o scrisoare a lui Vanzetti:

„Cei care ne sunt prieteni trebuie să strige tare ca să fie auziți de călăii noştri; dar cei care ne urăsc n-au decât să şoptească ori chiar să tacă spre a fi înțeleşi.”

Negrul a cântărit îndelung în mintea sa aceste câteva cuvinte şi ele l-au făcut ca în cele din urmă să ia o hotărâre. Iar acea hotărâre l-a adus, în ziua de 22 august, la Boston, unde s-a alăturat pichetelor de manifestanți din fața reşedinței guvernatorului. Nici nu supraevalua, nici nu subestima această faptă. O lua exact aşa cum era: o faptă modestă, care nu va întoarce lumea pe dos, nici nu va izbuti să pună în libertate pe cei doi oameni pe care de atâta vreme şi-i socotea prieteni. Dar muncitorul acesta luptase toată viața, împotrivindu-se pieirii ce-l amenința aproape fără încetare şi lupta lui se mărginise doar la astfel de acțiuni mărunte şi în aparență neputincioase, aşa încât învățase din lunga şi bogata-i experiență că a disprețui acțiunile mărunte înseamnă de fapt a disprețui orice acțiune. Nu-şi făcea niciun fel de iluzii în legătură cu ceea ce-l aştepta a doua zi, ci trăia doar în contact direct cu faptele pe care le înfrunta astăzi.

Cât timp a mers în coloana de manifestanți, a reuşit să transmită bărbaților şi femeilor din jur ceva din hotărârea lui. Nu era un om prea înalt, dar trupul lui vânjos dădea o impresie de vigoare şi masivitate. Avea o figura pătrată, plăcută şi nu făcea niciun gest pripit sau nechibzuit. Tocmai asta dădea acea impresie de forță, care insufla celor din preajma lui un simțământ de siguranță. Ca şi mulți alți muncitori, nu socotea manifestația un eveniment neobişnuit. Când poliția încercă prima dată să împrăştie pe manifestanți şi să facă arestări, el îi încurajă pe cei din jur, dând cuvânt de ordine: „Fiți calmi. Să nu le dăm atenție şi să ne vedem de treabă”, ajutându-i astfel să păstreze disciplina şi stăpânirea de sine. Dar comportarea lui liniştită şi sigură atrase atenția poliției. Agenții în civil şi-l arătară unii altora şi astfel fu observat de toți, aşa încât el fu cel ales pentru a fi îndepărtat, iar cea de-a doua provocare a poliției se îndreptă direct împotriva lui. Fu smuls din rânduri şi arestat. La ora 1, în după-amiaza zilei de 22 august, fu dus la prefectura de poliție şi închis singur într-o celulă.

Acest tratament special îl nelinişti. Era doar unul din cei vreo treizeci de arestați, printre care se aflau muncitori cizmari şi textilişti albi, gospodine, un cunoscut autor dramatic din New York şi un poet cu reputație mondială. Toți aceştia fuseseră însă închişi laolaltă. Dar el de ce era despărțit de ceilalți şi închis singur în celulă?

N-a aşteptat mult răspunsul. În această zi a execuției, timpul se măsură în ore şi chiar în minute, aşa că nimic din ceea ce avea să se întâmple nu putea să întârzie prea mult. Îşi dădea seama de asta. Într-adevăr, curând veniră să-l ia şi-l duseră într-o încăpere unde se aflau câțiva inşi. Erau doi

polițişti în uniformă, alți doi în haine civile şi un agent al Ministerului de Justiție. În afară de ei, într-un colț al camerei, la un birou, se afla un stenograf cu bloc-notesul deschis în fața lui, stând parcă la pândă şi aşteptând să aştearnă pe hârtie ceea ce avea să urmeze: mărturisirea sau geamătul de agonie. Cei doi polițişti în civil aveau fiecare în mână câte un baston de cauciuc cu care parcă se jucau. N-avu decât să se uite la bastoanele de cauciuc, la mutrele celor din încăpere, la goliciunea mohorâtă a odăii unde-l aduseseră, ca să înțeleagă imediat ce-l aşteaptă. Muncitorul negru era un om simplu, un om obişnuit şi când îşi dădu seama de ce avea să se întâmple, inima i se strânse şi îl cuprinse frica. Tot trupul i se încordă; se răsuci într-o parte şi-n alta, nu atât ca să caute o scăpare, cât într-un reflex de apărare. Atunci cei din cameră îi zâmbiră şi el pricepu înțelesul acelor zâmbete.

Reprezentantul Ministerului Justiției îi explică de ce fusese adus acolo:

— Să ştii, îi spuse el negrului, că nu dorim să-ți facem niciun rău. În niciun caz nu vrem să te batem sau să te torturăm. Vrem numai să-ți punem unele întrebări la care să ne răspunzi cinstit. Dacă faci aşa, nu trebuie să te temi de nimic şi-ți vom da drumul imediat. De aceea ai fost adus aici: ca să ne răspunzi. Eşti un om de treabă, nu? şi un bun american?

— Sunt un bun american, răspunse serios negrul.

Cei doi polițişti în civil nu-şi mai jucară bastoanele şi-i zâmbiră şi ei. Aveau amândoi guri mari şi buze subțiri şi asta îi făcea să semene foarte mult unul cu celălalt. Zâmbeau simplu, fără efort, dar şi fără veselie.

— Dacă eşti un bun american, spuse omul Ministerului de Justiție, atunci n-o s-avem nicio încurcătură, nici un fel de încurcătură. Vrem să ştim un lucru foarte simplu: cine te-a plătit ca să iei parte la manifestație?

— Nu m-a plătit nimeni, răspunse negrul.

În acel moment, zâmbetul dispăru de pe fața celor doi polițişti în civil şi omul Ministerului de Justiție ridică din umeri, cu o expresie plină de regret. Nu mai era aşa de prietenos ca înainte, dar nici nu devenise încă duşmănos.

— Cum te cheamă? îl întrebă el pe muncitorul negru.

Negrul îi răspunse. Omul Ministerului de Justiție îi ceru să spună încă o dată şi să vorbească mai tare, ca să înțeleagă stenograful, şi negrul făcu întocmai.

— Câți ani ai?

Negrul spuse că are treizeci şi trei de ani.

— De unde eşti? se interesă iar reprezentantul Ministerului de Justiție.

Negrul îi răspunse că e din Providence şi că sosise în dimineața aceea la Boston cu trenul de New York–New Haven–Hartford.

— Lucrezi la Providence? întrebă omul Ministerului de Justiție.

Auzind întrebarea, negrul înțelese că nu-i mai rămâne nicio speranță. Orice ar fi făcut, de acum înainte nimic nu mai putea fi schimbat. Chiar dacă nu le-ar spune unde lucrează, ar afla ei foarte curând cu mijloacele pe care le au, şi în vremea asta muzica ar începe. Cunoştea prea bine melodia aceea şi ştia cine ar dansa şi cine ar cânta. Îl cuprinsese frica şi nu-i era ruşine să recunoască. Şi atunci amână pentru un moment deznodământul: să cânte mai târziu muzica!

Spuse locul unde lucrează şi ei se grăbiră să-l noteze. Înțelese atunci că niciodată nu va mai munci acolo. Înțelese că niciodată nu va mai munci pe undeva, prin locurile acelea. Avea soție şi o fetiță de trei ani şi din pricina asta durerea lui fu şi mai cumplită. Aşa stăteau lucrurile şi nu-i rămânea decât să le lase să-şi urmeze cursul. Iar cursul lucrurilor de-abia începuse; şi avea să urmeze.

— De ce ai venit la Boston? întrebă destul de amical reprezentantul Ministerului.

— Am venit fiindcă nu cred că Sacco şi Vanzetti trebuie să moară, şi nimeni să nu rostească o vorbă sau să facă un gest de protest.

— Crezi cumva că dacă ai venit aici ai să-i poți scăpa de la moarte?

— Nu, domnule, nu cred.

— Atunci, dacă nu crezi, te contrazici singur şi tot ce spui nu mai are niciun sens. Ți se pare că are sens?

— Da, domnule. Are.

— Ce-ar fi să-mi spui şi mie ce sens crezi că are.

— Vedeți, domnule, ori nu sunt în stare să fac nimic, ori pot să vin la Boston să văd dacă nu se poate face ceva… ceva pentru bieții oameni.

— Cam ce?

— Cum ar fi manifestația de azi…

Omul Ministerului de Justiție spuse atunci supărat şi cu voce răstită:

— Dracul să te ia de mincinos! Află însă că nu-mi place să fiu mințit de-un neisprăvit ca tine. Minciunile n-or să-ți ajute la nimic.

După asta, omul Ministerului Justiției s-a aşezat pe scaun, iar cei doi polițişti în civil pe o masă veche de lângă perete. Cei doi polițişti în uniformă s-au îndreptat spre ieşire şi s-au postat unul de o parte şi celălalt

de alta, rezemându-se de tocul uşii. În felul acesta s-a iscat în cameră o mişcare pe care muncitorul negru o percepu violent şi zguduitor, căci ştia că înseamnă sfârşitul primei şi începutul celei de-a doua părţi a dramei ce era silit s-o trăiască.

Îl lăsară o vreme să stea acolo, în picioare, şi toţi îl priviră fix. El ştia prea bine ce înseamnă când mai mulţi albi te privesc aşa. Se gândi la soţie şi la copil şi fu deodată copleşit de tristeţe ca şi cum cineva ar fi murit chiar alături de el. Pricepu că încearcă acel simţământ fiindcă moartea plutea în aer. Iar ei tocmai asta voiseră: să-l facă să înţeleagă că moartea pluteşte în aer.

— Vasăzică minţi, spuse reprezentantul Ministerului de Justiţie. Noi însă vrem să ne spui adevărul. Dacă ne minţi – o să fie rău de tine. Dacă spui adevărul, rămânem prieteni. Uite deci: eu cred că *cineva* a organizat manifestaţia de azi din Boston. De asemenea cred că *cineva* te-a plătit ca să intri în pichetele de manifestanţi. Şi noi tocmai asta vrem s-aflăm: *cine* a organizat manifestaţia şi *cine* te-a plătit ca să intri în pichete? Crezi probabil că cel care te-a plătit ţi-e prieten, dar află de la mine că eşti mare dobitoc de crezi una ca asta. Uită-te puţin în jurul tău şi-ai să pricepi că cine te-a băgat în toate astea numai prieten nu-ţi poate fi. Cu siguranţă că nu s-a ostenit niciodată să-ţi facă vreun bine, aşa încât fără doar şi poate n-ai nicio obligaţie faţă de el. Cel mai bun lucru pe care-l poţi face e să ne spui adevărul: *cine* e şi *cât* ţi-a plătit.

„Dumnezeule, gândi negrul. O, doamne dumnezeule, o să fie cumplit”. Apoi clătină din cap şi spuse că nu, nu l-a plătit nimeni. A venit aici singur, de capul lui, neîndemnat de nimeni, a venit doar fiindcă aflase despre Sacco şi Vanzetti şi fusese adânc mişcat de suferinţele lor.

Negrul mai încercă să explice că una din cauzele pentru care venise la Boston fusese şi aceea că Sacco şi Vanzetti erau nişte muncitori simpli, ca şi el. Dar când începu să vorbească astfel, săriră asupra lui şi-l luară la bătaie aşa încât cuvintele nu mai putură fi auzite şi ei nu mai ascultară niciodată acea parte a povestirii lui.

Acum nu-l bătură prea rău. Agenţii în civil se apropiară de el, unul dintr-o parte şi altul din spate. Cel ce venea din spate îl făcu să simtă mlădierea bastonului de cauciuc lovindu-l puternic peste şale, şi când negrul se dădu în lături, urlând de durere, celălalt îl izbi în plină faţă, peste nas şi peste ochi. De durere, ochii i se umplură de lacrimi, iar sângele îl podidi pe nas. Se retrase, puţin, gemând încetişor, şi cei doi nu-l urmăriră. Văzu

sângele scurgându-i-se pe cămaşă, scoase batista, îşi şterse sângele şi-şi acoperi nasul. Spatele, în locul unde îl loviseră peste şale, îl durea cumplit şi junghiuri ascuţite îl săgetau prin creier din pricina loviturii primite peste faţă. Vedea totul ca prin ceaţă şi privirile-i erau întunecate de lacrimile care curgeau întruna.

— Înţelege odată, spuse omul Ministerului de Justiţie, e de ajuns să ne dai o mână de ajutor şi n-o să te mai batem. Martor mi-e dumnezeu că n-avem chef de aşa ceva. Tu ştii că cineva a vrut s-arunce o bombă în casa judecătorului? Îţi dai seama? E vorba de preşedintele unui tribunal legal constituit al acestui stat şi al Statelor Unite, iar cei doi nemernici, Sacro şi Vanzetti, vin în faţa lui şi judecătorul acela îşi face înalta lui datorie, prevăzută de Constituţie, de a asculta dezbaterile, de a delibera şi a hotărî. Ia gândeşte-te: un asemenea om e baza şi garanţia vieţii noastre, a vieţii tale ca şi a vieţii mele. Crezi desigur, nu, că unui asemenea om i se aduc numai imnuri de laudă. Totuşi nu-i aşa. În loc să-i aducă laude, iată că se găsesc unii care pun la cale atentate împotriva lui pentru că a condamnat pe cei doi ticăloşi roşii. Nu crezi că e îngrozitor să arunci bombe?

Negrul dădu din cap. Da, aşa credea. Credea că cei ce aruncă bombe, curmă viaţa semenilor, ucid şi torturează, săvârşesc într-adevăr fapte îngrozitoare.

— Ei, asta-i foarte bine. Mă bucur că aşa crezi, spuse reprezentantul Ministerului. Dacă-i adevărat ce spui, lucrurile se simplifică foarte mult. Vezi, noi ştim bine cine-a aruncat bomba. Şi tu ştii. Aşa că eu o să m-apuc s-aştern pe hârtie ce ştiu, iar ţie nu-ţi rămâne decât să recunoşti că-i adevărat şi să iscăleşti dedesubt. Asta înseamnă că depun mărturie în favoarea statului şi că eşti un bun american. Pe urmă poţi să pleci. Nimeni n-o să-ţi atingă niciun fir de păr.

— Dar nu ştiu nimic, spuse muncitorul negru. Cum pot să iscălesc, dacă habar n-am de nimic!? Ar însemna să spun o minciună. Nu vreau să mint despre asemenea lucruri; asta nu-i o jucărie.

Ultimele cuvinte îi amuzară vizibil pe cei de faţă, cu excepţia reprezentantului Ministerului. Poliţiştii în civil zâmbiră, cei în uniformă zâmbiră şi ei. Doar reprezentantul Ministerului de Justiţie rămase serios şi încruntat, căci mai era încă treabă de făcut…

Când totul fu gata, îl târâră pe negru într-o celulă şi-l aruncară pe un pat de fier. Acolo l-a găsit profesorul de drept penal, unul dintre foarte numeroşii avocaţi ce fuseseră angajaţi în procesul Sacco şi Vanzetti, sau îşi

oferiseră voluntar serviciile. Astăzi, în ziua de 22 august, toți avocații erau ocupați până peste cap cu tot felul de petiții, cereri pentru amânarea execuției şi alte acțiuni sau forme de protest în legătură cu cei care fuseseră arestați în timpul manifestației.

Albii ridicați de poliție din rândurile pichetelor de manifestanți erau îngrijorați de soarta negrului şi informară Comitetul de apărare că un muncitor negru fusese arestat de poliție şi izolat, iar Comitetul îl rugă pe profesorul de drept penal să vadă ce poate face în apărarea negrului. Profesorul acceptă şi la drept vorbind era chiar recunoscător că i se oferea ocazia să facă ceva, fie şi de mai mică importanță, căci aşteptarea deznădăjduită şi orice fel de inactivitate i se părea de nesuportat în ziua aceea. Făcu o cerere de punere în libertate şi se duse la poliție, unde solicită autorizația de a-l vedea pe arestatul negru. Polițiştii îl cunoşteau pe profesor şi ştiau că se bucură de un prestigiu deosebit. De aceea, însuşi şeful poliției se duse la reprezentantul Ministerului de Justiție să se sfătuiască şi să vadă ce-i de făcut. Îi spuse:

— A venit avocatul acela evreu de la universitate şi vrea să-l vadă pe negru ca să facă cine ştie ce tărăboi. A depus o cerere de punere în libertate.

— Cred că nu trebuie să-l vadă, răspunse omul Ministerului.

Un alt comisar, care era de față, spuse atunci:

— Păi sigur, dumneavoastră, domnii ăştia din capitală, treceți în fugă pe aici, ciripiți oleacă şi vă luați zborul ca nişte păsărele, dar noi o să trăim şi de-acum încolo tot aici. Mâine probabil că toată povestea cu Sacco şi Vanzetti o să se sfârşească, însă noi o să ne câştigăm mai departe pâinea în Boston. Ce-o să faceți cu negrul? O să-l împăiați sau o să-l puneți la borcan? Lăsați-l, dom'le, pe avocat să-l vadă. Ce-o să fie? Nici dracu n-o să facă gălăgie pentru o cioară păcătoasă luată puțintel în fabrică.

— Ştii… nu prea arată bine, interveni şeful poliției, cam fără convingere.

— Aiurea! Poate n-a arătat bine niciodată. Lăsați ovreiaşul să se afle şi el în treabă. Cine-şi bate capul cu aşa ceva? Nimeni nu se sinchiseşte de-o cioară împuțită.

Şi-aşa că avocatului i se permise să intre în celula unde muncitorul negru zăcea întins pe pat, cu fața umflată şi însângerată, cu ochii închişi, cu nasul zdrobit şi buzele strivite, sângerând continuu. Zăcea acolo văitându-se, gemând şi plângând încetişor, iar profesorul de drept penal încearcă să-l

liniştească, să-l încurajeze şi să-i explice că în cel mult o oră-două, îi vor da drumul.

— Nu ştiu cum să vă mulţumesc, domnule, spuse negrul. Sufăr aşa de-ngrozitor încât nu sunt în stare să-mi exprim toată recunoştinţa. Mi s-au umflat ochii şi nu mai văd nimic; mi-e frică să nu rămân fără vedere.

— Lasă, ai să vezi iar, îl asigură profesorul. Am să-ţi aduc un doctor. Nu-ţi mai face griji. Dar ce-au avut cu dumneata?

— N-am vrut să dau o declaraţie şi să mărturisesc cum că aş cunoaşte pe cineva despre care ei spun că a aruncat o bombă, răspunse negrul, vorbind rar şi cu mare greutate. Nu cunosc pe nimeni care să arunce bombe şi pe ei nu pot să-i cred. Vor să năpăstuiască pe careva şi eu nu sunt în stare, în faţa lui dumnezeu şi a conştiinţei mele, să fiu mincinos.

— Bineînţeles, spuse profesorul de drept penal, trist şi cu amărăciune în glas. Acum, linişteşte-te. Mă duc să-ţi aduc un doctor. Peste câteva ore o să ţi se dea drumul şi totul se va sfârşi.

## *Capitolul 9*

În după-amiaza zilei de 22 august 1927, în jurul orelor două, preşedintelui Statelor Unite i se aduse la cunoştinţă o cerere fără prea mare însemnătate, pe care i-o adresa Dictatorul Italiei fasciste. Dictatorul întreba dacă nu s-ar putea acorda vreun fel de clemenţă „celor doi nefericiţi italieni condamnaţi la moarte de justiţia statului Massachusetts”. Răgazul era extrem de scurt şi numai iminenţa orei fixate pentru execuţie îl făcuse pe Dictator să se adreseze direct preşedintelui. În acelaşi timp, reprezentanţii Departamentului de Stat care discutaseră această problemă cu preşedintele – la reşedinţa lui de vară unde-şi petrecea vacanţa – îi arătaseră clar că Dictatorul italian fusese silit să recurgă la o asemenea formalitate datorită presiunii maselor. Era un lucru ştiut că Dictatorul nu-i iubea deloc pe radicali, de orice nuanţă ar fi fost ei, şi că nu era de crezut că ar fi putut vărsa vreo lacrimă pentru moartea lui Sacco, ori a lui Vanzetti.

Preşedintele se bucura de reputaţia unui profund gânditor şi la crearea acelei faime contribuise fără îndoială tendinţa lui spre tăcerile îndelungate. În general nu se obişnuieşte să se spună despre oameni care vorbesc puţin că viaţa lor lăuntrică este atât de goală încât n-au pur şi simplu despre ce să vorbească. Dar deşi se consideră de obicei tăcerea ca un semn de înţelepciune, totuşi, cel mai adesea, ea este un rod al sărăciei sufleteşti. De

altfel, este de la sine înțeles: preşedinte n-ajunge decât cineva care posedă măcar câteva virtuți şi fără nicio îndoială că tot aşa stăteau lucrurile şi cu acest preşedinte. Avea buze subțiri, ochi mici, nas lung şi ascuțit; figura lui zbârcită nu exprima bunătate şi n-avea nimic atrăgător; vocea-i era metalică şi supărătoare, cum de altminteri era întreaga lui înfățişare. Dacă n-avea alte calități, atunci cu siguranță că trebuia să aibă spirit. Unii nu reuşeau niciodată să-i descopere această însuşire, dar alții puteau jura că ar fi găsit la el o adâncă înțelepciune şi spuneau chiar că spiritul său ar putea fi caracterizat ca *gnomir*. Cuvântul era prea neobişnuit şi oamenii care au înțeles în cele din urmă pentru ce omul acesta a fost făcut preşedinte şi-au spus că spiritul lui nu depăşea pe acela al unui *gnom*[8]. Atunci ziarele, referindu-se la înțelepciunea preşedintelui, au început să răstălmăcească în fel şi chip deosebirea dintre cuvântul „pitic" şi „aforism". Aceasta însă nu schimba cu nimic lucrurile, dat fiind că preşedintelui îi plăcea totuşi să se exprime în aforisme.

Trebuie să recunoaştem că preşedintele dovedea într-adevăr spirit „gnomic" atunci când spunea:

— Mâna dreaptă, ca şi cea stângă, se mişcă odată cu trupul şi dacă trupul e amenințat de vreo primejdie, atunci ele îl apără împreună. Tot aşa stau lucrurile cu dreapta şi cu stânga şi în politică.

Ziariştilor le-au plăcut foarte mult aceste cuvinte, însă cei din cercul intim al preşedintelui avuseseră ocazia să-l audă vorbind şi altfel. Deşi originar din Noua Anglie, născut la Vermont, făcuse carieră în Massachusetts, unde, cândva, venise de hac unei greve a polițiştilor. Era o poveste petrecută pe vremea când fusese guvernator al statului Massachusetts; pe vremea aceea, polițiştii din Boston ajunseseră să nu mai poată îndura foamea copiilor şi certurile cu nevestele care le reproşau că-s nişte oameni de nimic, fiindcă până şi un câine e în stare să facă ceva să-şi astâmpere foamea şi să-şi potolească setea. Se ajunsese astfel la un lucru nemaiauzit: la o grevă a polițiştilor. Toată întâmplarea a fost privită chiar din acest punct de vedere: ca un lucru nemaiîntâlnit, şi în jurul ei s-a făcut un tapaj cu totul neobişnuit. În fața acestei situații, actualul preşedinte luase doar o serie de măsuri foarte obişnuite, unele chiar greşite, dar rămăsese cu renumele de „omul care a lichidat greva polițiştilor".

— Îți aminteşti cum a lichidat el greva polițiştilor? avea să întrebe peste câteva momente, în aceeaşi zi, guvernatorul de acum al statului Massachusetts. Greva era cu atât mai periculoasă, cu cât polițiştii dădeau

dovadă de o tărie şi o hotărâre foarte rar întâlnite la slujbaşii statului, ceea ce constituia un exemplu cum nu se poate mai prost. Mă gândesc mult mai mult la această strălucită pildă dată de predecesorul meu, decât la ce s-ar putea spune rău despre mine.

Adevărul e că guvernatorul se gândea mereu la faptul că, în prezent, la Casa Albă se afla un om care nu demult avusese rangul lui de acum. Cine-ar fi în stare să garanteze că lucrurile nu s-ar putea repeta? În orice caz, ura sălbatică împotriva a tot ce e roşu, fie el roşu aprins sau roşu pal, roz ori ceva în felul ăsta era steaua călăuzitoare a guvernatorului. Se ştie doar că mai toți oamenii ar vrea s-ajungă pe scaunul prezidențial.

Actualul preşedinte vorbea puțin despre orice. De câte ori era pus în fața unei probleme pe care nu reuşea s-o înțeleagă cum trebuie, sau i se cerea să ia o hotărâre şi nu izbutea să se decidă, îşi afla un refugiu sigur în tăcere. În ziua aceea de 22 august, reprezentantul Departamentului de Stat stătea în fața preşedintelui şi încerca să-şi dea seama exact care era în definitiv atitudinea Casei Albe față de cazul Sacco şi Vanzetti. Deodată îşi dădu seama că de fapt Casa Albă nu avea nicio atitudine. Casa Albă nu-şi exprimase niciun fel de opinie.

— Bineînțeles că nu pot interveni, spuse în sfârşit preşedintele.

— Nu?

— Privesc cu simpatie atitudinea Ducelui… şi fraza se sfârşi aici, rămânând suspendată în aer.

Deşi stenograful sta lângă masivul birou sculptat, preşedintele nu părea defel dispus să dicteze ceva. Ochii săi mici priveau liniştiți şi placizi, contemplând probabil întinderile vaste ale țării, în fruntea căreia se află, şi unde funcționa o maşină de stat bine pusă la punct. Această maşină prindea mereu, zi de zi, în angrenajul ei, oameni ca Sacco şi Vanzetti – comunişti, agitatori, organizatori ai muncitorimii, care în loc să se astâmpere, gândea preşedintele – parcă țineau cu tot dinadinsul să nimerească între roțile ei. Şi iată că acum, astăzi, oamenii aceştia urlă atât de tare şi de dureros…

— Trebuie să înțelegem greutățile cărora Ducele e nevoit să le facă față. Cum cei doi sunt italieni, asta poate deveni o chestiune de mândrie națională pe care comuniştii o vor specula la maximum. Au şi avut loc până acum mari demonstrații la Torino, Neapole, Genova şi la Roma.

Reprezentantul Departamentului de Stat îşi răsfoi hârtiile. Venise bine înarmat cu tot felul de indicații şi lămuriri. Spuse chiar preşedintelui că are în fața sa un articol din ziarul „Il Popolo” şi adăugă:

— Este vorba de o opinie care nu-i deloc străină de cea a guvernului, domnule preşedinte…

— Niciodată n-am reuşit să-mi dau seama cât de strâns ține Ducele în mână presa…

— Foarte strâns. La noi n-a existat niciodată aşa ceva. Acolo, dacă un ziarist scrie ce nu trebuie, nu-l mai rămâne decât să grăbească puțin mersul lucrurilor şi să-şi zboare creierii. Fasciştii țin foarte mult la ordine şi Ducele vrea să controleze totul. Iată ce scrie aici: „Prima zeiță căreia i s-a închinat America a fost zeița dreptății, astfel încât justețea sentinței tribunalului nu poate fi pusă în discuție…" Vedeți, domnule preşedinte, ce popor disciplinat? Asta-i una din caracteristicile fascismului. „Dar acum după ce justiția şi-a îndeplinit misiunea, credem că un act de clemență ar fi oportun, echitabil şi înțelept". Desigur însă că aici trebuie citit printre rânduri. Ducelui îi prinde foarte bine un astfel de articol, căci toată lumea o să spună: „Ia uitați-vă cum se-ngrijeşte Ducele de fiecare italian!" Pe de altă parte nu se contestă nici legalitatea procesului, nici justețea sentinței, ci se solicită numai clemența. Totul miroase însă a ipocrizie, dacă te gândeşti câți comunişti a lichidat el cu ajutorul plutoanelor de execuție şi al închisorilor, al lagărelor de concentrare şi al uleiului de ricină.

Preşedintele fu curios să afle mai multe despre uleiul de ricină:

— Aud întruna despre metoda asta. Ce este?

— După câte ne-am putut da seama, e un fel de a te purta cu roşii. Sunt legați cobză şi după asta li se deschide gura cu forța şi li se toarnă pe gât cam un sfert de litru de ulei de ricină. Pare îngrozitor şi probabil că-i teribil de neplăcut, dar socotesc că au fost nevoiți să recurgă la astfel de metode ca să-i mai poată pune la punct.

— Şi i-a pus la punct, recunoscu preşedintele. Acum în Italia lucrurile merg strună. Dar pe noi nu ne pot înțelege. Statul este stat. Un preşedinte nu se poate amesteca în toate! Comunicați-i că eu nu pot interveni. Lucrurile trebuie să-şi urmeze cursul şi la noapte totul se va termina. Nu pot eu să-l învăț pe guvernatorul din Massachusetts ce are de făcut. Au fost judecați potrivit legii şi a fost timp mai mult decât suficient să se reexamineze faptele…

Vocea i se stinse. Vorbise neobişnuit de mult. Nu se mâniase, dar reprezentantul Departamentului de Stat cunoştea îndeajuns de bine profunda lui antipatie pentru roşii. Toți roşii ăştia nu făceau decât să provoace tulburări; se vedea bine că nicăieri tulburările nu apăreau din

senin. Oricum, preşedintele trebuie ținut la curent. Numărul celor care manifestaseră în fața ambasadei americane din Londra se ridicase probabil la zece ori cincisprezece mii de oameni. În privința asta primise un raport chiar cu câteva minute mai înainte.

— Nu ne iubesc deloc, rosti scurt preşedintele.

— Zi şi noapte manifestațiile se țin lanț în Franța. Douăzeci şi cinci de mii la Paris şi cam tot atâția la I.yon, Toulouse, Marsilia. În Germania a avut loc o demonstrație uriaşă la Berlin, alta la Hamburg, alta la Frankfurt…

Preşedintele părea distrat. Pe fața lui nu se putea citi nici mirare, nici îndoială. Strigatele milioanelor de muncitori încolonați, uriaşul ecou al paşilor ce răsunau pe străzile Moscovei, ale Calcutei, ale Pekinului şi ale Bruxellesului, cererile delegaților acestor milioane de oameni, neînduplecata mânie a protestului lor – toate ajungeau aici doar ca un murmur nedesluşit.

— Nu-i o problemă oare să intereseze guvernul, spuse preşedintele.

— Secretarul de Stat consideră că trebuie să cunoaşteți situația din America Latină, unde agitația e deosebit de violentă.

— Nu pot înțelege ce legătură au oamenii aceia cu o asemenea chestiune, izbucni preşedintele.

„Cum poate fi cineva atât de străin de realitate”, se întrebă reprezentantul Departamentului de Stat. Aici nu mai era vorba de nepăsare, ci de cu totul altceva. O asemenea lipsă de înțelegere întrecea orice limită. Încercă atunci să-i dea preşedintelui câteva amănunte. Îi vorbi despre greve, despre mitinguri de protest, despre furia ce cuprindea masele, despre geamurile sparte ale ambasadelor şi despre sediile devastate ale consulatelor din Columbia, din Venezuela, din Brazilia, din Argentina şi din Chile. Insistă asupra tulburărilor din Africa de sud.

— Serios, chiar şi în Africa de sud? întrebă preşedintele.

— Rapoartele legațiilor sunt de-a dreptul îngrijorătoare. Întreaga omenire s-a ridicat deodată împotriva noastră.

Preşedintele zâmbi pentru prima oară. Zâmbetul lui nu arăta însă veselie, ci neîncredere.

— Adevărat? Mi se pare foarte curios. Cred că aici s-au amestecat ruşii. Altfel cum s-ar putea isca atâta zarvă în jurul a doi agitatori?

— N-aş putea să vă explic, domnule preşedinte. Oricum, ambasada britanică socoteşte c-ar trebui să se intervină pe lângă guvernatorul din

Massachusetts pentru amânarea execuției.

Preşedintele clătină din cap.

— Au fost judecați după toate normele legale.

— Da, însă…

— Nu doresc să mă amestec.

Reprezentantul Departamentului de Stat îşi strânse hârtiile şi ieşi. Preşedintele spuse stenografului că poate pleca şi rămase singur o vreme. Gândurile lui îşi urmară cursul obişnuit. Ce lucru ciudat să fii preşedinte al Statelor Unite! Iată, chiar acum când se afla în vacanță avea de rezolvat atâtea şi atâtea probleme şi toate trebuiau să aştepte din pricina frământării stârnite în jurul unui muncitor cizmar şi al unui vânzător ambulant de peşte. Şi într-adevăr, deşi se afla aici, departe de Washington, într-o vilă din Dakota de Nord, avea totuşi impresia că ține în mână lumea întreagă, căci în spatele lui era o națiune, a cărei prosperitate şi putere întrecuseră toate visurile de până atunci ale omenirii. În țara aceasta se ridicase un nou profet. Numele lui era Henry Ford şi el născocise ceva care se numea bandă rulantă, iar de pe acea bandă ieşea cam la fiecare treizeci de secunde câte un automobil purtând numele marelui profet, un automobil Ford. Gânditorii porniseră să scrie tot soiul de eseuri cu privire la înlocuirea marxismului prin fordism. În țara aceasta vor fi câte două automobile la fiecare casă şi câte o găină în fiece oală. Şi după cum s-a exprimat un ziarist isteț, această dezvoltare continuă şi liniştită va duce la un asemenea progres, încât nu numai că fiecare om va avea o baie proprie, dar şi fiecare baie îşi va avea băița sa. Se va sfârşi o dată pentru totdeauna cu veninoasa şi vechea născocire comunistă despre inevitabilitatea crizelor economice. Acestea nu vor mai exista; țara va fi de-a pururi bogată, puternică, înfloritoare.

Dar toate acestea fuseseră batjocorite de doi agitatori turbați, doi bădărani ignoranți, născuți pe țărmurile Mediteranei, în acea vizuină de oameni negri la chip şi la suflet, atât de deosebiți de anglo-saxoni şi atât de puțin simpatizați de ei. Aceşti doi agitatori veniseră înspre țara cea fericită, clocotind de furie şi înnebuniți de ură, iar nobila țară le pusese mâna în gât fără mânie şi îi silise doar să se supună dreptelor rigori ale legii.

Şi totuşi lumea se arăta nemulțumită şi furioasă; toți îşi ridicau glasul în sprijinul celor doi. Era foarte simplu să nu dai atenție tulburărilor, spunând că aici e o „lucrătură de-a Moscovei", dar acest biet subterfugiu nu l-ar fi putut scuti pe omul acru şi întunecat care stătea acum într-o vilă din Dakota de Nord, de toate întrebările ce-l asaltau. Nu reuşea nici să-şi afle

scăpare în ură, căci el ura fără pasiune şi nu-i putea socoti demni de ura lui pe un muncitor cizmar şi un vânzător ambulant de peşte. Câinilor li se pune botniţă, iar vitele sunt mânate la abator fără ură…

Gândurile i se depănau liniştite în jurul unei amintiri. Nu demult, la Washington, secretarul intrase pe nesimţite în biroul lui şi-l anunţase:

— A sosit şeful Curţii Supreme.

— Şeful Curţii Supreme? Aici…?

— Da. Numai că pentru această oră aveţi fixată…

— Ce vorbă-i asta? Lăsăm la o parte orice. Dacă a venit până aici… Pofteşte-l înăuntru.

Şeful Curţi Supreme de Justiţie era un om atât de deosebit, încât cu siguranţă că secretarul nu se înşelase şi nu-l putuse confunda cu altcineva. Foarte multă lume, chiar şi preşedintele, avea adeseori impresia că întreaga măreţie a legii şi a dreptăţii, cele mai sublime tradiţii ale justiţiei se întruchipaseră în acest bătrân.

Şeful Curţii Supreme de Justiţie a Statelor Unite intră în biroul preşedintelui. Acesta se ridică în picioare şi aproape că se scuză, foarte curtenitor, pentru faptul că bătrânul trebuise să se deranjeze ca să-i facă o vizită, dar noul venit îl îndemnă liniştit să se aşeze la loc.

Era bătrân, – bătrân în toată puterea cuvântului. Avea pielea încreţită şi uscată ca o foaie de pergament, ochii duşi în fundul capului; vocea-i răsuna încă puternic deşi puţin alterată de vârstă, căci omul acesta depăşise demult cei şaptezeci de ani la care ajung de obicei ceilalţi. Undeva în adâncul cugetului său stăteau ascunse amintiri ale întâmplărilor de demult. Auzise cu urechile lui bubuitul tunurilor la Gettysburg[9], văzuse cu ochii lui coasta dealului acoperită de leşuri şi petrecuse multe ceasuri împreună cu bătrânul Abraham Lincoln. De atunci şi până acum câţi nu se perindaseră în lume, câţi nu trăiră, luptară şi muriră. Iar el fusese martor la toate, el, omul acesta atât de bătrân.

Prezenţa lui îl emoţiona pe preşedinte. Şeful Curţii Supreme era originar din Noua Anglie şi parcă în acel moment se întorseseră vremurile îndepărtate, învăluite pentru totdeauna în negura trecutului. Vremurile în care Paul Revere mai ţinea încă micul magazin de giuvaericale din orăşelul Boston. Preşedintele îşi privea vizitatorul cu oarecare uimire: chiar dacă era el şeful statului, faptul că bătrânul găsise cu cale să-l viziteze, arăta că e vorba de ceva cu totul neobişnuit.

— Nu vreţi să luaţi loc? îl invită preşedintele.

În zilele acelea era o căldură de iad la Washington, aşa că înaltul magistrat încuviinţă recunoscător din cap şi punând pălăria galbenă de paie pe birou se aşeză şi începu să-şi legene bastonul între genunchii osoşi.

— Am luat hotărârea să vorbesc cu dumneavoastră, domnule preşedinte, spuse bătrânul pe un ton ce lăsa să se înţeleagă că priveşte asta ca pe un drept al său şi nu ca o favoare ce i se acordă, de care ar vrea să se folosească. Am luat această hotărâre fiindcă mi s-a adresat o cerere de amânare a execuţiei. Mă refer bineînţeles la procesul intentat de statul Massachusetts lui Nicola Sacro şi Bartolomeo Vanzetti. Cei doi acuzaţi au fost în sfârşit condamnaţi la moarte, şi guvernatorul din Massachusetts a fixat data execuţiei. Mi s-a cerut s-o amân. Cred că sunteţi la curent cu toate datele problemei.

— Le cunosc îndeajuns, răspunse preşedintele.

— Foarte bine. Am avut de curând ocazia să-mi arunc ochii pe un mic studiu asupra cazului Sacco şi Vanzetti, scris de un profesor de drept penal din Boston. În principiu n-am decât dispreţ pentru astfel de monografii menite să-ncurce justiţia şi să influenţeze pe juraţi, dar trebuie să recunosc că studiul la care mă refer acum este cu totul remarcabil. Cazul Sacco şi Vanzetti prezintă foarte multe aspecte interesante şi a izbutit să provoace frământări nu numai în opinia publică din ţara noastră, dar şi pe plan internaţional. Există chiar oameni care-i consideră pe cei doi acuzaţi ca pe nişte sfinţi. Când s-a prezentat astăzi la mine delegaţia, cerându-mi amânarea execuţiei, le-am explicat pe larg că decizia oricărei Curţi poate fi atacată cu recurs în faţa Curţii Supreme a Statelor Unite şi poate fi anulată de Suprema Curte, dacă se dovedeşte că a fost dată cu încălcarea vreunor norme stabilite de Constituţie. Dar apărătorii au depus demult o cerere pentru revizuirea procesului de către Curtea Supremă, în urma încălcărilor prevederilor constituţionale. Ei au înaintat de asemenea o cerere ca înşişi vinovaţii să fie aduşi în faţa Curţii Supreme pentru cercetarea legalităţii arestării lor, dar această cerere a fost respinsă. De aceea veniseră la mine să-mi ceară să acord o amânare a execuţiei până ce toţi membrii Supremei Curţi se vor pronunţa asupra recursului în neconstituţionalitate. Desigur că în timpul vacanţei, Curtea nu poate fi convocată, oricât de importantă şi gravă ar fi pricina respectivă. Totuşi, dat fiind că execuţia urmează să aibă loc în luna august, ar însemna ca în momentul când Suprema Curte se va întruni să judece recursul, condamnaţii să fie morţi demult. Iată deci temeiul cererii de amânare. Trebuie să recunoaşteţi şi dumneavoastră, domnule

preşedinte, că situaţia este cu totul neobişnuită şi eu mă văd silit să declar că nu cunosc niciun precedent, care ne-ar putea sluji de îndreptar într-un asemenea caz. Ca atare, nu sunt sigur dacă prevederile Constituţiei îmi dau dreptul de a amâna execuţia, totuşi, în cazul când va fi necesar, o voi face. Dar, în ceea ce mă priveşte, numi pot închipui ce împrejurări ar putea determina Suprema Curte să anuleze sau să amâne sentinţa. Nu pot să cred în existenţa lor. De aceea, nevăzând niciun indiciu care mi-ar permite să trag concluzia că recursul celor doi condamnaţi are vreo şansă de a fi admis, înclin în momentul de faţă către respingerea cererii de amânare a execuţiei. Totuşi, problema mi se pare de o asemenea gravitate încât e necesar să cunosc şi părerea dumneavoastră şi mai ales să aflu dacă nu cumva dumneavoastră, domnule preşedinte, cunoaşteţi anumite fapte sau împrejurări necunoscute mie, dar care ar pleda, în legătură cu cele ce v-am spus mai înainte, pentru acordarea unei amânări.

— Nu cunosc niciun asemenea fapt, spuse preşedintele.

— Nu socotiţi cumva că un astfel de gest ar onora ţara noastră, privit fiind ca un act de clemenţă judecătorească?

— Nu. Nu cred.

Bătrânul se ridică să plece, mulţumind cu gravitate pentru întrevedere.

Când firul amintirilor preşedintelui ajunse aici, gândurile lui se opriră asupra studiului scris de profesorul de drept penal din Massachusetts.

— Unde am mai întâlnit eu numele ăsta? se întrebă preşedintele şi răvăşi înfrigurat hârtiile de pe birou, căutând o telegramă sosită chiar în ziua aceea. O găsi şi o mai citi o dată.

*„Cu adânc respect vin a vă ruga, domnule preşedinte, să apreciaţi faptul că am luat cunoştinţă în mod nemijlocit – şi sunt gata să declar asta sub prestare de jurământ – de dovada nevinovăţiei acestor doi oameni. Şi dacă există fie şi numai o vagă speranţă de a le dovedi nevinovăţia, nu trebuie oare să încercăm? Nu cer îndurare, ci numai luarea unor măsuri strict legale. În cazul când şi scutul legii ne-ar fi răpit, ce ne-ar mai rămâne oare? Cine ne-ar mai putea apăra? Cui am mai putea cere sprijin? Vă rog să telegrafiaţi guvernatorului din Massachusetts, cerându-i să amâne execuţia. Chiar şi numai douăzeci şi patru de ore ar putea fi de folos…”*

Ceea ce-l irita mai mult pe preşedinte era tonul stăruitor al telegramei. Privi numele expeditorului. Un nume specific evreiesc. Oare nu acesta era

numele pomenit de şeful Curţii Supreme? De ce-or fi oaie evreii aşa de încăpăţânaţi?

Aruncă telegrama cu dezgust. Era una dintre zecile de telegrame primite în acea zi. Nu răspunsese la niciuna şi nici n-avea de gând s-o facă. Era sătul până peste cap şi de-a dreptul scârbit de toată istoria asta.

## *Capitolul 10*

Profesorul de drept penal întârziase. Stabilise cu scriitorul din New York să se întâlnească amândoi la ora trei după-masă, dar cum el nu sosise la sediul Comitetului de apărare decât mai târziu, nu-l mai găsise acolo. Întrebase de scriitor şi i se spusese că probabil plecase să întâlnească pichetele de manifestanţi din faţa reşedinţei guvernatorului, pe Temple Street. Profesorul plecă într-acolo să-l caute. Coborî pe Beacon Street din ce în ce mai neliniştit de soarta celor doi oameni pe care-i ştia că zac acolo, la doi paşi, între zidurile puşcăriei.

Prin câte nu trecuse în ziua aceea! Atâtea se întâmplaseră până la ora trei după-amiază şi, de bună seamă, că şi mai multe aveau să se întâmple de-aici încolo. Lucruri fireşti, care puteau fi prevăzute, se-mpleteau atât de straniu cu lucruri nefireşti şi neprevăzute încât uneori avea impresia că fiece gest, fiece pas şi fiece clipă din acea unică şi teribilă zi îşi avea semnificaţia ei deosebită. Gândurile nu-i erau prea clare; îşi dădea seama că nu mai judecă aşa rum trebuie. Devenise un fel de rotiţă în angrenajul uriaş al acelei zile şi zbuciumul, zăpuşeala, cruzimea, furia şi disperarea în mijlocul cărora trăia, avuseseră o înrâurire atât de profundă asupră-i şi-l zăpăciseră în aşa măsură, încât pe când mergea grăbit pe stradă, se trezi vorbind singur.

Încercările ultimelor ore îi dăduseră senzaţia trăită de mulţi dintre acei ce au prilejul să treacă într-un timp scurt prin întâmplări hotărâtoare: timpul parcă era privit printr-o uriaşă lupă; o zi părea cât săptămâni şi luni în şir. Acum, de pildă, era de-abia luni după-masă, iar duminica părea cufundată demult în negura unui trecut îndepărtat.

Asemenea gânduri îl făcuseră să se întrebe în ce fel se scurgea timpul în acea zi de 22 august pentru Sacco şi Vanzetti, cum treceau pentru ei clipele şi dacă ceasurile li se păreau secunde sau veacuri fără sfârşit. Îşi dădea seama că în acea zi de luni, el, ca şi atâţi alţi oameni din Boston, se identificase cu Sacco şi Vanzetti. Gândindu-se mai mult la felul cum se scurg clipele pentru ei, fu scuturat de un fior de groază şi se văzu deodată în

locul celor doi oameni, privind lumea cu ochii lor şi înfruntând cu ei viziunea înspăimântătoare a morții care se apropie. Îşi simți inima zvâcnind şi zbătându-i-se în piept. Înțelese atunci că şi el, împreună cu atâția alții, va muri de mii de ori în această nesfârşită zi de vară, străbătut de fiorii reci ai agoniei cizmarului şi vânzătorului ambulant de peşte.

Fără îndoială că aşa simțea şi scriitorul: agonia celor doi oameni era propria lui agonie. Altminteri ce altceva l-ar fi putut mâna spre Boston? Deşi nu-l mai văzuse niciodată pe omul către care se grăbea acum profesorul de drept penal îl cunoştea foarte bine pe scriitor. De câțiva ani încoace citise deseori în ziare foiletoanele semnate de el şi ironia lui usturătoare, inteligența-i ascuțită şi sufletu-i deschis îl cuceriseră. Ca şi profesorul, scriitorul era un om de o mare sensibilitate. Această înrudire sufletească dintre ei îl făcea pe profesor să se teamă puțin de întâlnirea lor de acum. „Ce rost are, – îşi spuse el – să mă gândesc la asemenea lucruri într-o zi ca asta?” Dar atunci îşi dădu seama că adevăratul conținut al unei astfel de zile era alcătuit din lucruri mari ca şi din lucruri mici, din fleacuri şi din probleme cutremurător de grave. Chiar dacă ar fi sfârşitul lumii, omul tot va mânca şi va bea, iar corpul său tot va elimina ceea ce nu-i foloseşte.

Ajunse aproape de reşedința guvernatorului. Se opri puțin mai departe de coloana manifestanților, privind la cei care treceau şi recunoscu, fără cea mai mică îndoială, silueta masivă, greoaie, a scriitorului. Era un om înalt, gras, păros, cu o înfăţişare de urs; se plimba tăcut de colo până colo, sub povara soarelui arzător de august, cufundat cu totul în gânduri. Era atât de vădit pentru profesor că întâlnise pe cel pe care-l căuta – omul acela nu putea fi decât scriitor – încât se apropie îndată de el şi se prezentă; scriitorul ieşi din rândurile manifestanților, strânse mâna şi mulțumi profesorului pentru excelenta monografie pe care o scrisese asupra cazului Sacco şi Vanzetti.

— Am dorit să vă spun asta personal, îi zise scriitorul, fiindcă ne-ați adus un mare serviciu, mie, celor doi oameni închişi în Casa Morții şi multora încă. Ați ştiut să analizați în aşa fel uriaşa complexitate a acestui proces, încât adevărul a ieşit logic şi limpede la iveală. Eu unul vă sunt foarte îndatorat.

Profesorul se simți stânjenit. Nu din pricina laudelor, ci din pricina simțământului că mai ales în ziua aceea lucrarea lui nu se cădea să fie lăudată. Îngăimă ceva despre faptul că trăiau într-o lume ce avea repulsie de logică şi, arătând spre reşedința guvernatorului, spuse:

— Acolo adevărul nu prea se simte în largul lui, şi logica nu-i primită deloc cu brațele deschise.

— Da, ai dreptate. Dar cred c-am pierdut ora de audiență la guvernator, nu? întrebă scriitorul. Crezi c-o să-l mai putem totuşi vedea?

— Am întârziat puțin, dar sunt sigur că vom putea ajunge la el.

— Nu înțeleg de ce-a ținut să ne primească pe noi înaintea celorlalți. E un om bizar şi tot ce face mi se pare curios.

— Trebuie să înțelegi că astăzi guvernatorul nu mai e nici el cel de totdeauna, răspunse profesorul. Dacă nu mă înşel, astăzi are să primească pe toată lumea. Va sta liniştit acolo, în palat, va asculta pe oricine şi orice şi nu se va mişca de pe scaun până nu se vor fi isprăvit toate audiențele. De fapt toate astea îi convin de minune. Guvernatorul crede, fără îndoială, că atunci când se va sfârşi ziua, va fi nici mai mult nici mai puțin decât preşedintele Statelor Unite – dacă e să lăsăm la o parte câteva amănunte de ordin tehnic, cum ar fi alegerile prezidențiale.

În timp ce profesorul vorbea, scriitorul îl privea curios, mirat de timbrul amar al vocii sale. Surprinzând acea notă de amărăciune şi privind în ochii omului cu care discuta, scriitorul îşi dădu încă o dată seama cât de uluitor de complexă era viața Bostonului în acea stranie zi de vară. În calitatea lui de scriitor avea datoria de a se cerceta chiar pe sine însuşi cu o oarecare obiectivitate. Şi cu acest gând în minte, pe când intra împreună cu profesorul în reşedința guvernatorului, revăzu oamenii şi întâmplările pe care le trăise în cele câteva ceasuri de când sosise în Boston.

„Acum, – îşi spuse el, – am să cunosc direct puterea de stat din Massachusetts. Aici, în casa asta, stă un biet omuleț transformat astăzi în zeu. Trebuie să-mi pun problema şi să-i caut răspuns, dacă e cazul să ai milă pentru un asemenea om. La răutatea lui m-am gândit. Este o răutate străveche, căci omul acesta stă în castelul său ca un faraon din vremurile demult apuse, iar sufletul i s-a împietrit cu totul. Se spune că are o avere de peste patruzeci de milioane de dolari. Deci în această privință nu numai că e asemenea faraonului, dar l-a şi întrecut. Bogăția lui nu-i mai prejos de toate comorile Egiptului. El stăpâneşte în Massachusetts şi chiar dacă nu este în stare să dea viață, poate totuşi ridica viața celor care o au. Are o înfățişare obişnuită şi poartă veşminte de toate zilele, dar e un personaj de temut. Sunt multe lucruri rele pe lumea asta, dar n-aş putea spune dacă există ceva mai cumplit decât a pune în mâinile unui singur om dreptul de a hotărî de viața şi de moartea altora…”.

Fel de fel de gânduri i se perindau prin minte şi scriitorul îşi schiţa astfel materialul unei viitoare opere. Era un lucru ce ţâşnea din însăşi fiinţa lui şi n-ar fi putut curma acest proces de creaţie, după cum n-ar fi fost în stare să-şi oprească răsuflarea. Cu profesorul de drept penal lucrurile se petreceau însă altfel: în el, îndoiala şi teama se amestecau cu oboseala. Când reporterii îi înconjurară din toate părţile, punându-le fel de fel de întrebări, profesorul scutură din cap cu încăpăţânare şi zise:

— Vă rog să ne lăsaţi acum. Avem audienţă la guvernator la ora trei şi după cum vedeţi, am întârziat. De altminteri nici nu văd ce v-am putea spune înainte de a vorbi cu guvernatorul.

— E adevărat că sora lui Vanzetti vine aici? vrură ei să afle.

— Nu ştiu nimic despre asta, răspunse profesorul, dar scriitorul introdusese de-acum în povestirea sa viitoare o femeie venită de foarte departe pentru a salva viaţa fratelui său; simţi adânc dramatismul acestei situaţii simple, dar neobişnuite, pe care nu-l poate crea decât viaţa.

Ajunseră la biroul guvernatorului. Secretarul îi întâmpină politicos şi-i pofti înăuntru.

Guvernatorul statului Massachusetts îi primi cu o expresie care nu arăta nici prietenie nici ostilitate şi se aşeză la biroul lui. Mobilele acestea au un rol extrem de important în lumea oamenilor mici care din spatele unor birouri uriaşe privesc puţin porniţi pe ceartă, puţin împăciuitori şi puţin nerăbdători, pe toţi cei care ajung în faţa Ier. Tot aşa-i privi şi guvernatorul pe proaspeţii său vizitatori, căci şi ei erau doi intruşi care păşiseră în templul străvechii glorii ce-i aparţinea acum lui.

La început, demult de tot, atunci când Părinţii Pelerini[10] au venit în această ţară, şi-au ridicat casele din trunchiuri de copaci ciopliţi grosolan. Erau nişte colibe mici şi neîncăpătoare, dar în cel mai modest cămin domnea o semeţie demnă. Cu timpul, oamenii au urmat diferite căi în viaţă şi semeţia n-a mai dus casă bună cu modestia. Reşedinţa guvernatorului era o clădire veche, dar nu atât de veche cât vremurile acelei demne semeţii. Încăperea în care se afla acum guvernatorul avea o strălucire aristocratică şi era de un lux orbitor. Ornamentele uşilor erau executate cu o adevărată artă, lambriurile erau acoperite cu email strălucitor şi fiece mobilă părea ieşită dintr-o mână de maestru. Desigur că într-o astfel de încăpere un om cu o avere de patruzeci de milioane de dolari era în largul său, dar profesorul de drept penal şi scriitorul din New York se simţeau ca nişte răufăcători încăpuţi pe mâna legii şi aduşi în faţa judecăţii.

Hainele le erau boțite şi pătate de sudoare. Scriitorul, îmbrăcat într-un costum alb de vară, era atât de nelalocul lui încât părea un urs îmbrăcat omeneşte şi închis într-o casă. Profesorul purta haine de-a dreptul sărăcăcioase; stânjenit, nervos – îşi răsucea pălăria de paie între degetele-i umede.

Veniseră aici să ceară îndurare şi guvernatorul îşi dădu seama îndată că nu-i deosebea nimic de toți cei care intraseră în biroul lui astăzi, înalți sau scunzi, bogați ori săraci, oameni cu faimă ori dintre cei care nu însemnau nimic în fața sa. Toți veniseră să ceară îndurare, s-o implore, să se tânguie pentru viața a doi agitatori ticăloşi – doi oameni ce nu ştiau măcar să vorbească cum trebuie, doi nemernici ce-şi închinaseră viața luptei pentru distrugerea minunatelor lucruri de care se bucurau cei din lumea guvernatorului. Asemenea gânduri îi treceau guvernatorului prin minte în timp ce-i privea pe noii veniți. Nu era prea emoțional. Pentru el, ziua de azi era o zi obişnuită. Supărător era doar faptul că reuşea cu greu să-şi stăpânească gândurile, să nu le lase să hoinărească aiurea, ci să-şi îndrepte atenția cât de cât asupra plicticoşilor solicitatori. Guvernatorul năzuia totdeauna să aşeze un postament solid la temelia fiecărui lucru. Ei avea totdeauna un scop. Îi era clar întotdeauna încotro merge şi ce face. De aceea hotărâse să primească şi să asculte pe oricine va voi să-i vorbească astăzi. Lasă-i să vină toți ca să poată aduce mărturie că-ntr-adevăr se arătase înțelegător.

Acum asculta. Asculta atent şi cântărea fiecare vorbă. Era deci un om răbdător, un om cu judecată, şi în niciun caz nu i se putea reproşa că e crud. Probabil că profesorul şi scriitorul, ca şi cei care veniseră şi plecaseră înaintea lor, îl vor socoti un om rău şi crud. Dar se vor înşela amarnic. Judecata rece, fără sentimentalism searbăd, nu poate fi confundată cu răutatea şi cruzimea. Cum şi-ar mai putea el face datoria dacă s-ar lua după sfaturile s-au dorințele altora? În acele momente, privind la cei doi oameni atât de antipatici, care, pe deasupra mai şi întârziaseră – unul dintre ei un profesor evreu, iar celălalt un scriitor sau ziarist cu reputație de om excentric, binecunoscut ca simpatizant al radicalilor – se gândea cu o bună doză de compătimire la el însuşi, la toate necazurile şi neplăcerile pe care el, guvernatorul, le îndurase de când această blestemată afacere atinsese punctul culminant.

I se spunea „Pontius Pilat”, dar nimeni nu putea şti cât de puțin semăna cu acel Pilat din Pont, el, un simplu om de afaceri, suferind de gastrită, de

inimă, de tulburări cărora doctorii nu le dădeau de rost şi doritor din tot sufletul să facă numai fapte bune, să se ferească de orice complicații şi să mulțumească chiar pe cei ale căror păreri nu le împărtăşea. Dacă era bogat, asta nu însemna defel că trebuie să fie şi rău la suflet. Oare nu se dusese acum o lună la închisoare şi vorbise personal cu Sacco şi Vanzetti? S-ar crede, desigur, că cei doi trebuiau să fie în culmea fericirii când l-au văzut şi au priceput ce înseamnă pentru el, guvernatorul statului, să vină la puşcărie numai ca să viziteze doi condamnați pentru tâlhărie şi omor, să stea de vorbă cu ei şi să le asculte păsul. Dar în loc să-şi arate recunoştința, Sacco nici n-a vrut să-i vorbească; l-a privit numai cu atâta ură şi dispreț încât Vanzetti s-a simțit obligat să-i explice, scuzându-se parcă:

— N-are absolut nimic împotriva dumneavoastră, domnule guvernator. Dar dumneavoastră reprezentați tocmai acele forțe pe care el le urăşte de moarte.

— Care forțe?

— Bogăția şi puterea, a răspuns calm Vanzetti.

Au mai schimbat câteva cuvinte, şi guvernatorul a văzut în ochii lui Vanzetti aceeaşi ură şi acelaşi dispreț pe care-l zărise mai înainte în privirile lui Sacco.

Nu uitase şi nu iertase privirile acelea. Îşi spusese atunci: „Dracul să vă ia, roşii blestemați. N-aveți decât să credeți ce vreți!”

Şi iată că acum veneau mereu, când unii, când alții, să ceară îndurare pentru acei „roşii blestemați”. Părea că lumea întreagă venea să-i ceară îndurare. În fața lui se aflau un profesor şi un scriitor. Înaintea lor venise un preot şi un poet, iar după cei de acum trebuiau să vină două femei.

Profesorul începu prin a se scuza pentru întârziere, spunând că o serie de încurcături îi împiedicaseră să sosească la timp şi că regreta profund acest lucru, deoarece dintre toate întâlnirile pe care le-a avut vreodată, cea de acum era probabil cea mai importantă.

— De ce vorbiți aşa? întrebă guvernatorul.

Se vedea limpede că nu înțelesese nimic. Profesorul îşi dădu mai greu seama de asta, dar scriitorul înțelese aproape imediat că cel la care veniseră să stea de vorbă era un prost. O astfel de constatare părea însă cu totul bizară şi de necrezut; era poate lucrul cel mai înfiorător dintre toate cele pe care le cunoscuse în ziua aceea, să vezi că un om atât de mărginit, gol de orice simțământ, incapabil să urmărească o argumentare logică, ajunsese guvernator în Massachusetts şi în mâna lui stătea aspra şi neîndurătoarea

putere a morții. Scriitorul nu putea accepta rațional ceea ce vedea şi auzea. Rațiunea îi spunea că proştii nu stau în scaunele mărimilor şi nu dispun de patruzeci de milioane de dolari.

„Ai venit aici să susții o anumită cauză şi deci fereşte-te să subestimezi iscusința celui pe care-l ai în față”, îşi spuse el.

Între timp, profesorul de drept penal, cu un ton patetic, dar respectuos, începuse să spună că nu se afla acolo pentru a-l face pe guvernator să-şi piardă timpul. Venise numai fiindcă toată lumea socotea că el, profesorul, cunoştea ceva mai bine decât alții cazul Sacco şi Vanzetti, deoarece se interesase de el, foarte îndeaproape, vreme de mai mulți ani; socotea că există o serie de argumente noi în favoarea celor doi condamnați şi aceste argumente voia să le expună acum în fața guvernatorului. Felul în care vorbea profesorul i se păru scriitorului oarecum slugarnic şi se mira chiar cum de poate fi cineva uneori atât de umil, iar alteori atât de dârz. Cercetarea vieții lăuntrice a oamenilor, desluşirea mecanismului intim al actelor lor era cea mai mare pasiune a scriitorului; şi în acel moment dorea tot atât de mult să înțeleagă ce necesitate inexorabilă îl silea pe profesor să se poarte aşa, după cum se străduia să priceapă ce sinistră cerință îl îndemna pe guvernator să suprime două vieți.

— Mă silesc să fiu cât mai răbdător, spuse guvernatorul, dar trebuie să înțelegeți şi dumneavoastră că de zile şi zile în şir vin la mine fel de fel de oameni. Toți îmi spun acelaşi lucru: fie că au descoperit probe noi, fie că pot interpreta într-un mod nou vechile probe. Am ascultat toate acestea cu o răbdare într-adevăr îngerească, dar niciunul dintre ei n-a fost în stare să dovedească că aşa-zisele probe pe care le prezentau erau noi sau de natură să mă determine să-mi schimb părerea despre acest caz. În urma studierii extrem de atente a dosarului şi a unor cercetări pe care le-am întreprins personal, vorbind, între altele, cu mulți dintre martori, am ajuns, ca şi jurații, la convingerea că Sacco şi Vanzetti sunt vinovați şi c-au fost judecați în conformitate cu toate normele legale. Crima pe care trebuie s-o ispăşească a fost comisă acum şapte ani. Timp de şase ani, prin tot felul de metode delatorii, au fost folosite toate căile de atac şi toate pretextele de amânare…

Un fior de dezgust trecu prin inima profesorului. Clocotise de energie până atunci, dar acum era dezorientat şi sfârşit, ca scuturat de friguri. În ultimele zile auzise că ori de câte ori se prezenta cineva cu o cerere de grațiere sau de amânare a execuției, guvernatorul nu făcea decât să repete

papagaliceşte decizia oficială de confirmare a datei execuției, publicată cu câtăva vreme înainte, la 3 august, şi pe care, după cât se vedea, o învățase pe de rost. La început nu-i venise să creadă în asemenea poveşti, socotindu-le un soi de clevetiri murdare şi calomnii răutăcioase ce se adăugau păcatelor reale ale guvernatorului. Acum însă se convingea singur de temeinicia lor. Asculta doar pe guvernatorul din Massachusetts care-şi recita un fragment din propria-i hotărâre şi auzindu-l trecu printr-un supliciu cum nu mai încercase vreodată. Din clipa când îşi dădu seama că guvernatorul cita din propria-i decizie, întreaga atmosferă din încăpere i se păru schimbată. În locul conducătorului temut şi reacționar al unui stat puternic îi apăru în față un fel de vas misterios şi gol, al cărui aspect omenesc făcea întreaga situație şi mai grotescă. Numai cu prețul unui mare efort de voință reuşi profesorul să-şi adune gândurile şi să continue:

— Vă rog să mă iertați, excelență, dar nu socotesc că e nimerit să vă pronunțați asupra celor ce avem să vă spunem, înainte de a ne asculta. Înainte de a veni aici mă întrebam dacă e bine să vă prezint o cerere de grațiere sau să vă rog pur şi simplu să faceți dreptate. Deşi nu-s încă pe deplin lămurit, continui să cred că nu trebuie să vin în fața dumneavoastră cu o cerere de grațiere…

— De la început mi-am dat seama, îl întrerupse guvernatorul, că există foarte mulți oameni conştienți şi de bună credință care-s într-adevăr frământați de întrebarea dacă cei doi acuzați sunt sau nu vinovați şi dacă au fost judecați cu respectarea tuturor normelor legale. Aveam impresia…

Senzația aceea copleşitoare de dezgust îl năpădi din nou pe profesor când îşi dădu seama că guvernatorul continuă să citeze din propria-i decizie. Inima i se opri pentru o clipă, trebui să lupte împotriva amețelii şi fu cuprins de o greață cumplită. Rezistă totuşi şi aşteptă ca guvernatorul să isprăvească. Iar când, în cele din urmă, recitarea mecanică a textului învățat pe dinafară se sfârşi, profesorul continuă să vorbească, deşi nu era sigur că celălalt îl ascultă sau că ascultându-l, e în stare să urmărească firul logic al argumentelor sale. Vorbi mai departe despre faptul că n-a venit să solicite grațierea, ci doar înfăptuirea unui act de dreptate. Enumera, atent şi meticulos, pe cei mai de seamă martori care depuseseră în favoarea lui Sacco şi Vanzetti şi arătă că în total fuseseră mai mult de o sută. Repetă de asemenea câteva declarații ale celor ce afirmaseră sub prestare de jurământ că nici Sacco nici Vanzetti nu puteau să se afle la ora respectivă pe locul unde se petrecuse crima. N-avea nevoie de mult timp, căci cunoştea totul,

până în cele mai mici amănunte. În mai puțin de cincisprezece minute reuşi să dovedească în mod concis, concret şi neîndoielnic, nevinovăția certă a celor doi condamnați.

În încheiere spuse:

— Culmea ironiei, excelență, e că Vanzetti n-a fost în viața lui la South Braintree. Cât de dureros e să te gândeşti că, dacă moare la noapte, îşi va sfârşi viața fără să fi văzut măcar locul unde s-a petrecut crima pentru care a fost condamnat.

Guvernatorul aşteptă politicos să vadă dacă profesorul de drept penal a terminat de vorbit. Când văzu că acesta nu mai are nimic de spus, rosti calm şi fără pic de emoție:

— Mi-a fost deosebit de greu să văd cu ochii altora lucruri petrecute cu şase ani în urmă. Am avut impresia că foarte mulți dintre martorii cu care am stat de vorbă repetau ceva învățat pe dinafară şi nu-şi relatau propriile lor amintiri. Câțiva dintre ei mi-au declarat chiar că în cei şase ani au uitat amănuntele şi nu şi le mai pot aduce aminte. Faptul este perfect explicabil: ceea ce au văzut a fost atât de înfiorător încât ei înşişi au căutat să uite.

Guvernatorul se opri şi privi întrebător pe scriitor şi pe profesorul de drept penal. Acesta rămăsese din nou înmărmurit, fără grai şi amețit, căci ascultase încă o dată recitarea unui fragment din decizia cunoscută. Simțind că-i e peste putință să mai spună un cuvânt, se-ntoarse spre scriitor vrând să vadă dacă şi el îşi dăduse seama că singurul argument al guvernatorului era recitarea mecanică a câte unui fragment din propria lui decizie.

— Eu totuşi am să vă cer îndurare, vorbi simplu scriitorul. Am să fac apel la mila creştină – în numele lui Christ cel răstignit pe cruce.

— Aici nu poate fi vorba de clemență, răspunse calm guvernatorul. Crima din South Braintree a fost deosebit de crudă. Ca să poată prăda, criminalii n-aveau neapărată nevoie să ucidă pe casier şi pe gardian. Deci nu se mai poate vorbi de milă şi de îndurare. Oamenii aceia au fost judecați şi prin felurite metode s-a reuşit ca vreme de peste şase ani să se tot amâne darea sentinței. După părerea mea aşa ceva nu se poate admite. Nu văd pentru ce aş mai prelungi încă această interminabilă poveste.

— Prietenul meu, vorbi scriitorul reținut, dar cu o voce gravă, a arătat că logica însăşi impune o nouă amânare. Eu însă cer milă creştină. Justețea pedepsei este foarte îndoielnică chiar şi privită numai prin prisma crimei comise. N-aş fi însă cu totul sincer față de dumneavoastră, excelență, dacă nu v-aş spune că eu însumi cred că aceşti oameni n-au altă vină decât

convingerile lor de stânga. Dar chiar dacă am admite că-s vinovaţi, oare n-au suferit încă îndeajuns? Doar în şapte ani, cei doi nefericiţi au murit de nenumărate ori. Până azi s-au mai supus morţii de o mie de ori. Şi nu cred că eu, sau altcineva, ar fi în stare să descrie ce înseamnă pentru ei ziua de astăzi. Asta nu vă impresionează defel, excelenţă? Prietenul care stă acum lângă mine, şi nu numai el, ci amândoi avem mândria noastră, dar am venit la dumneavoastră cu atâta umilinţă încât s-ar părea că suntem nişte sclavi gata să punem la picioarele stăpânului viaţa şi demnitatea noastră. Vă implorăm să salvaţi vieţile acestor doi oameni.

Guvernatorul rosti numai atât:

— De ce?

Dintr-odată i se trezise curiozitatea. Vorbele acelea arătau întreaga lui putere de înţelegere. Voia să afle de ce – de ce veniseră să apere vieţile lui Sacco şi Vanzetti. De ce veniseră la el atâţia oameni? Atitudinea lui arăta limpede că ar fi foarte recunoscător aceluia care ar reuşi să-l facă şi pe el să înţeleagă pentru ce Sacco şi Vanzetti nu trebuie să moară.

Acum şi scriitorul din New York încercă acelaşi sentiment de dezgust pe care-l avusese profesorul, întrebarea atât de simplă şi totuşi atât de înfricoşătoare a guvernatorului le luase graiul şi nu mai puteau decât să aştepte în tăcere ceea ce avea să urmeze. Guvernatorul aştepta şi el. Aerul din încăpere deveni apăsător ca o apă împietrită din care a dispărut orice urmă de viaţă. Tic-tacul orologiului uriaş din colţul camerei marca solemn şi grav scurgerea clipelor, iar toţi cei trei oameni tăceau şi aşteptau. Dureroasa încordare atinsese punctul culminant şi e greu de spus ce s-ar fi întâmplat, dacă uşa nu s-ar fi deschis şi secretarul nu ar fi anunţat pe cineva. Era soţia lui Sacco şi sora lui Vanzetti, Luigia Vanzetti, care venise tocmai din Italia să apere viaţa fratelui său. Aşteptau afară şi erau gata să intre, dacă guvernatorul binevoia să le primească.

Atunci guvernatorul se întoarse către profesor şi către scriitor, îi privi blând şi-i rugă să înţeleagă că regretă dar n-are încotro. De altfel veniseră şi prea târziu. Îi părea nespus de rău, dar celor două femei li se fixase ora audienţei. În afară de ele mai trebuia să primească multă altă lume şi voia ca astăzi să respecte neapărat programul hotărât. Putea să plece, dar dacă voiau, n-avea nimic împotrivă ca ei să rămână şi să asiste la convorbire.

Profesorul ar fi plecat bucuros, dar scriitorul vorbea în numele amândurora şi mulţumi, spunând că dacă excelenţa sa n-are nimic împotrivă, ei vor rămâne.

Nu, guvernatorul n-avea nimic împotrivă şi chiar îi rugă să ia loc în somptuoasele fotolii înşirate de-a lungul peretelui, unde se vor simţi foarte bine. Spuse apoi că cel mai bun lucru pe care-l poate face cineva într-o zi atât de călduroasă e să caute să se simtă cât mai comod posibil. Devenise acum o gazdă grijulie şi atentă, dar profesorul înţelese că şi asta ca şi rostirea mecanică a fragmentelor din decizie nu erau de fapt decât scene dintr-o piesă, pe care guvernatorul o învăţase şi o juca acum, cu un ritual lipsit de orice urmă de simţăminte omeneşti. Se aşezară, apoi uşa se deschise şi secretarul introduse în birou două femei întovărăşite de un bărbat. Bărbatul era fără îndoială un prieten al celor două femei şi avea să fie interpretul tinerei Vanzetti care nu ştia englezeşte. Luigia Vanzetti era o femeie mică de statură şi nespus de firavă, pe care profesorul şi scriitorul o priviră plini de curiozitate. Până în acel moment, Sacco şi Vanzetti fuseseră doar două nume abstracte pe care însă apariţia celor două femei avu darul să le concretizeze. Scriitorul era foarte emoţionat. Auzise mai demult că soţia lui Sacco e o femeie frumoasă, dar nu se aşteptase la o frumuseţe atât de desăvârşită şi de neobişnuită. Era o frumuseţe lipsită de conştiinţa propriei ei existenţe. Femeia aceea nu voia să pară frumoasă decât în ochii unui singur om de pe pământ, în ochii bărbatului de care era despărţită cu forţa. Dar tocmai faptul că părea să nu-şi dea seama de propria-i frumuseţe îi dădea aerul unei madone coborâte dintr-o veche şi măiastră pictură a Renaşterii, un tip de feminitate prins de penelul lui Rafael sau al lui Leonardo. Frumuseţea ei sfida toate clişeele ieftine şi ordinare ce fac parte din însăşi cultura Americii de azi şi au drept scop să terfelească feminitatea, iar nu să o înnobileze. Privind-o, scriitorul se întreba dacă mai întâlnise vreodată o femeie pe care s-o socotească atât de frumoasă. Apoi alungă aceste gânduri, socotind că era nedrept faţă de femeia care sta în faţa guvernatorului, îndurerată şi înspăimântată. Durerea ei sfâşietoare era atât de deosebită, de tăcută şi strania acuzare care ţâşnea din ochii surorii lui Vanzetti.

Soţia lui Nicola Sacco începu să vorbească fără niciun fel de introducere. Cuvintele ei păreau susurul cristalin al unei ape limpezi de munte:

— Eu vă cunosc, domnule guvernator, şopti ea. Ştiu că aveţi copii, că aveţi o soţie. Ce simţiţi în clipa când staţi şi vă priviţi soţia şi copiii? V-aţi uitat vreodată la ei, domnule guvernator, şi v-aţi spus vreodată: „rămas bun dragii mei, rămas bun pentru totdeauna, căci niciodată nu mă veţi mai vedea

şi niciodată n-au să vă mai mângâie privirile mele?" V-aţi gândit cândva la asemenea lucru? Bărbatul meu mă iubeşte mai mult decât pe sine însuşi. Cum v-aş putea face să înţelegeţi ce fel de om este el? Nicola Sacco e atât de bun şi atât de delicat. Ce v-aş putea spune, domnule guvernator? Când găseşti prin casă o furnică, o calci şi o striveşti. Furnica nu-i decât o biată insectă căreia omul nu-i dă importanţă. Dar Nicola Sacco n-o ucidea, ci o lua binişor şi o ducea afară, în iarbă, iar când râdeam de el, ştiţi ce-mi spunea? Îmi spunea că şi furnica are viaţă şi de aceea trebuie s-o respect. Viaţa e preţioasă. Gândiţi-vă la vorbele astea, domnule guvernator. Aş vrea să vă arăt cum se purta el cu copiii. Niciodată nu era aspru, supărat, niciodată nu-şi pierdea răbdarea şi totdeauna avea timp pentru ei. Braţele lui erau sclavii copiilor pe care îi iubea atât de mult. Le făcea toate gusturile. Voiau cumva ca el să i poarte călare? Atunci se făcea cal. Un trubadur care să le cânte? Era trubadur. Un bun alergător care să se ia la întrecere cu ei? Făcea şi asta. Şi ferească dumnezeu să se fi îmbolnăvit vreunul din ei: devenea cea mai devotată soră de caritate şi nu mai pleca de la căpătâiul lor. Am spus *al lor?* Vedeţi cum au început anii să-mi joace feste? Ar fi trebuit să spun căpătâiul lui, al băieţelului nostru, Dante, căci pe fetiţă n-a cunoscut-o şi ea a crescut în vremea cât a stat el în închisoare. Vă rog uitaţi-vă la mine, domnule guvernator. Vi se pare că pot fi eu femeia unui ucigaş? Tot ce v-am spus până acum se poate referi la cineva care ucide cu sânge rece? De ce vreţi să-l distrugeţi? Care-s demonii aceia ce trebuie îmblânziţi cu o asemenea jertfă? Ce v-aş mai putea spune? Am încercat mai înainte să mă gândesc la toate lucrurile pe care ar trebui să vi le spun, dar văd cum revin mereu la acel om plin de dragoste, bunătate şi blândeţe ce-ar putea fi asemănat numai cu sfântul Francisc. Ştiţi ce voia? Voia ca fiecare om să aibă puţinul pe care îl avea el, o soţie iubitoare, nişte copii buni şi un loc unde să muncească zi de zi ca să-şi câştige existenţa. Atât dorea. De asta era radical. Spunea că fiecare om trebuie să-şi afle fericirea pe lumea aceasta. Dar să ucidă? Nu, niciodată n-a făcut aşa ceva! Niciodată n-a ridicat mâna asupra unui alt om. Niciodată. Dar acum îl veţi salva, nu-i aşa că-l veţi salva, domnule guvernator? Cad aici în genunchi şi vă sărut picioarele, dar salvaţi-l, salvaţi-l şi redaţi-ni-l mie şi copiilor noştri.

Guvernatorul ascultă fără ca vreo urmă de emoţie să-l tulbure şi pe chip îi stăruia aceeaşi deplină mulţumire de sine. Asculta politicos şi atent, fără să scoată o vorbă, chiar şi atunci când sora lui Vanzetti izbucni într-un torent de cuvinte italieneşti. Bărbatul care le însoţea traducea în englezeşte

şi cu toate că din vocea lui lipsea emoţia sinceră şi adâncă cu care erau rostite vorbele fetei, cuvintele aveau o forţă surprinzătoare. Spunea guvernatorului cum trecuse prin Franţa şi cum muncitorii o convinseseră să se aşeze în fruntea unei coloane de zeci de mii de manifestanţi ce străbătea străzile Parisului.

— Mi-au urat noroc şi succes. Te vei duce la guvernatorul acelei ţări, mi-au zis ei, şi-i vei spune adevărul despre Bartolomeo Vanzetti, un om atât de bun, un om drept, cu judecată sănătoasă şi mândrie neînduplecată. Oare de asta am venit, ca să vă spun aceste cuvinte? Tata m-a trimis. Tata e un om bătrân, foarte bătrân. Atât de bătrân încât mi s-a părut că aud pe unul dintre acei oameni vechi despre care citim în Biblie, spunându-mi: „Mergi în ţara Egiptului, acolo unde fiul meu zace în robie. Du-te la stăpânitorul acelui pământ şi apără viaţa fiului meu."

Profesorul se cutremură când văzu că scriitorul plânge. Plângea de-a binelea, fără să se ruşineze, şi deodată îşi şterse ochii cu un gest energic şi se uită la guvernator. Guvernatorul îi întâlni privirea, dar nu păru a încerca vreo emoţie. Ascultase tot ce avuseseră de spus femeile şi, la fel ca mai înainte, când vorbise profesorul, aştepta politicos să vadă dacă isprăviseră. Când fu sigur că ele nu mai aveau nimic de adăugat, spuse calm şi firesc:

— Sunt nespus de mâhnit că nu-mi stă în putinţă să fac ceva pentru a vă alina durerea. Vă înţeleg, dar trebuie să ştiţi că în asemenea cazuri legea e neiertătoare. Mi-a fost deosebit de greu să văd cu ochii altora lucruri care s-au petrecut cu şase ani în urmă. Am avut impresia că foarte mulţi dintre martorii cu care am stat de vorbă repetau ceva învăţat pe dinafară şi nu-şi relatau propriile lor amintiri…

Profesorul de drept penal nu mai putu suporta:

— Trebuie să plec, spuse el scriitorului. Înţelegi? Trebuie să plec!

Scriitorul încuviinţă cu un semn din cap. Se ridicară şi ieşiră cât putură de repede. Afară, pe coridor, îi aşteptau reporterii.

— V-a acordat amânarea? strigă unul dintre ei.

Profesorul datină din cap. Ieşiră în stradă, unde se aflau încă pichetele de manifestanţi. Scriitorul se întoarse către însoţitorul său şi-şi strânseră mâinile.

— Da, spuse el, asta-i lumea în care trăim. De existenţa alteia nu pot fi sigur. Sunt fericit că v-am cunoscut. Am să-mi amintesc totdeauna cu plăcere de dumneavoastră şi de curajul pe care l-aţi arătat.

— N-am niciun fel de curaj, răspunse trist profesorul de drept penal.

După asta scriitorul se întoarse la pichetele de manifestanți. Era tot ce mai putea face acum. Profesorul porni cu paşi greoi către sediul Comitetului pentru apărarea lui Sacco şi Vanzetti.

## *Capitolul 11*

În ziua de 22 august, încă înainte de ora patru, se adunase multă lume în Union Square, la New York. Erau sute şi sute de oameni. Unii stăteau liniştiți, strânşi în grupuri mici, alții se plimbau de acolo-colo, iar alții forfoteau în toate părțile, ca şi cum ar fi căutat ceva ce nu puteau găsi.

Şi poliția era de față. Pe acoperişurile clădirilor din jurul pieței fuseseră instalate posturi de observație şi cuiburi de mitraliere, iar cei care se aflau în piață puteau să vadă, când priveau în sus, siluetele polițiştilor proiectate pe cer şi țevile boante şi amenințătoare ale mitralierelor îndreptate în jos, spre ei.

Cei care se uitau în sus se-ntrebau: „Ce-o mai fi şi asta? De ce s-or fi temând?” O tăcere nefirească domnea în piață. Oare nu cumva se temea poliția că de aici, din Union Square, avea să pornească o armată în marş spre Boston ca să-i elibereze pe Sacco şi Vanzetti?

Dar chiar dacă poliția s-ar fi gândit la o asemenea nebunie, ar fi putut totuşi să-şi dea seama că-i prea târziu. Era luni după-amiază. Chiar cu gândul să fi zburat şi tot ar fi trebuit să te grăbeşti, ca să ajungi la Boston înainte de miezul nopții.

Puțin după ora patru, piața începu să se umple de oameni. Era curios că tocmai femeile, foarte multe femei, sosiseră mai întâi. Aproape niciuna nu ştia bine ce avea de făcut aici. Erau mame şi gospodine, muncitoare de rând în cea mai mare parte, îmbrăcate sărăcăcios. Aveau mâini aspre şi bătătorite, mâini obişnuite să se ocupe cu toate cele necesare vieții. Multe erau însoțite de copii, câteva aveau chiar câte doi sau trei mai răsăriți pe care-i duceau de mână, ori câte unul mai micuț pe care-l purtau în brațe. Şi copiii parcă înțelegeau şi ştiau că nu trebuie să se aştepte la nicio bucurie de pe urma plimbării de acum. Îndată ce sosiră femeile, se formară două grupuri mai mari în jurul câte unui vorbitor suit pe vreo ladă, dar poliția interveni repede şi le împrăştie.

După ora patru, începură să sosească grupuri mari de muncitori. Sute de pălărieri şi blănari care părăsiseră lucrul în semn de protest şi de solidaritate se aflau de mai înainte acolo şi acum se amestecau cu muncitori

italieni de-abia ieşiţi din uzine. Veneau aici direct de la lucru, aşa cum se aflau, asudaţi, obosiţi şi murdari, ducând la subţioară pachetele cu mâncare. Veneau în grupuri de câte patru, şapte ori zece, dintr-o branşă sau alta, şi la patru şi jumătate formară un grup compact în jurul unui vorbitor. Poliţia încercă să intervină, dar soseau din ce în ce mai mulţi muncitori şi în curând fură atât de mulţi încât nu mai avură ce face şi trebuiră să-i lase în pace.

Un grup de marinari de pe vasele de comerţ îşi făcu intrarea în piaţă. Erau irlandezi, polonezi şi italieni, vreo cinci sau şase negri şi doi chinezi. Înaintau unul lângă altul, făcându-şi loc prin mulţimea de oameni. Ajunseră lângă două femei care plângeau şi, oarecum stingheriţi şi plini de respect pentru o durere pe care n-o puteau alina, se opriră acolo. Nu departe de ei un pastor evanghelic îngenunche şi strigă:

— Să ne rugăm, fraţilor şi surorilor!

Câţiva veniră în jurul lui, dar foarte puţini. În acest moment, de pe Broadway şi Strada nr. 14 năvăliră înspre piaţă trei camioane mari, deschise, cu ofiţeri de la Comandamentul poliţiei oraşului. Ofiţerii coborâră din maşină şi priviră masa de oameni. Se strânseră la un loc şi, după ce se sfătuiră câtva timp, conduseră camioanele pe Strada nr. 17, unde organizară un fel de post de comandă. Doisprezece poliţişti păzeau camioanele încărcate cu petarde şi grenade cu gaze lacrimogene.

Poliţiştii de pe acoperişuri priveau curioşi cum se umple piaţa. La început, privind în jos, ei observau – pe ici pe colo – numai chipuri de bărbaţi şi femei. Schimbările petrecute apoi păreau de sus să aibă un caracter spontan tot atât de inevitabil ca şi procesul unei reacţii chimice. Deodată, oamenii s-au adunat în grupuri. Nimeni n-a dat niciun semnal şi părea că nici nu s-a mişcat din loc. Totul s-a petrecut în tăcere. Apoi grupurile de femei şi bărbaţi s-au adunat în două sau trei grupuri mai mari. De jur-împrejurul pieţei erau fabrici de îmbrăcăminte. La ora cinci, muncitorii ieşiră pe porţi, se revărsară în piaţă şi în câteva minute Union Square se transformă într-o mare de oameni. Şi nu era decât începutul.

Din altă parte a oraşului soseau muncitorii din fabricile de galanterie; dinspre Strada nr. 14 veneau cei din fabricile de hârtie şi de mobile, iar dinspre Strada nr. 4, tipografii. Sutele deveniră mii şi forfota celor din piaţă încetă. Formau acum o singură masă de oameni. Şi un murmur se-nălţă din mijlocul ei, un murmur slab, surd, şoptit ca o rugăciune fierbinte.

Ar fi însemnat ca poliţiştii de pe acoperişurile caselor să fie într-adevăr cu totul insensibili dacă nu s-ar fi cutremurat la vederea atâtor mii de

oameni strânşi laolaltă, dacă nu s-ar fi întrebat miraţi ce forţă pot avea doi bieţi condamnaţi care au ridicat în jurul lor un asemenea val de dragoste şi grijă. Dar cu toate că-şi puneau astfel de întrebări, o lume întreagă se afla între ei şi cei adunaţi în piaţă, cu care n-ar fi putut stabili o legătură decât cu ajutorul benzilor de mitralieră. Cea mai mare parte dintre poliţişti erau oameni credincioşi, care se duceau regulat la biserică; dar niciunuia nu i-ar fi putut trece prin minte gândul care-l frământa acum pe pastorul episcopalian aflat jos în piaţă, gândul că şi atunci când Crist fusese prins de soldaţii lui Pilat din Pont, tot aşa se strânsese poporul de rând, undeva în cetatea Ierusalimului, sperând că prin forţa şi unitatea sa va izbuti să facă ceva.

Pastorul episcopalian nu mai participase până atunci la vreo demonstraţie muncitorească sau la vreun miting de protest. Nu făcuse niciodată parte din pichete de manifestanţi, nu înfruntase niciodată asaltul poliţiştilor călări şi al bastoanelor lor de cauciuc, n-ascultase ţăcănitul mitralierei care seceră la-ntâmplare vieţi omeneşti, nu simţise usturimea arzătoare a gazelor lacrimogene şi nu-şi acoperise capul cu mâinile ca să-şi ferească ţeasta de loviturile sălbatice ale poliţiştilor înnebuniţi de ură. Avusese o viaţă liniştită şi fără necazuri, asemenea marii majorităţi a americanilor din clasa de mijloc. De data asta, soarta celor doi oameni nevinovaţi îi zguduise conştiinţa. Ca şi mulţi alţi americani nu mai era nepăsător, şi prin cei doi condamnaţi din Massachusetts se-ntâlnise cu durerile şi suferinţele milioanelor de oameni simpli. Zi de zi înţelegea tot mai adânc cele ce se petreceau în Massachusetts. Astăzi, neputând să mai îndure singurătatea, neputând să mai suporte aşteptarea, venise în Union Square şi aflase acolo mulţimea aceea de oameni gata să urce împreună cu el pe înălţimile Golgotei.

Se simţea mai liniştit. Mergea prin mulţime. Câţiva îl priviră miraţi. Se deosebea mult de ei, îmbrăcat cu hainele sale preoţeşti, cu faţa palidă şi trăsăturile fine, cu părul încărunţit şi felul lui deosebit de a se purta. Dar privirile acelea nu îl supărau deloc. Era chiar puţin surprins că se poate simţi aşa de bine în mijlocul lor şi oarecum înspăimântat la gândul că el, slujitor al lui dumnezeu, petrecuse până atunci şaizeci de ani în locuri unde asemenea oameni nu călcau niciodată. Cum de s-a putut întâmpla aşa ceva, nu putea înţelege acum. Avea să înţeleagă însă atunci când va sosi vremea.

Privea la oamenii din jurul lui şi încerca să ghicească cum îşi câştigă ei pâinea zilnică. O dată se-mpiedicase şi căzuse pe stradă şi un negru

îmbrăcat într-o scurtă de piele fără mâneci, care mirosea a vopsea şi a lac, îl ajutase să se ridice. Acum văzu în faţa sa un tâmplar care-şi ducea uneltele în mână; o femeie îi atinse uşor cotul, ajutându-l să treacă pe lângă ea. Mai multe femei plângeau încet şi vorbeau într-o limbă pe care el n-o cunoştea. Auzi vorbindu-se fel de fel de limbi şi se minună încă o dată cât de interesantă şi variată era lumea pe care o vedea acum, dar pe care o cunoştea atât de puţin.

În acel moment cineva îl opri şi-l întrebă dacă nu vrea să organizeze şi să conducă o rugăciune. La un asemenea lucru aproape că nici nu se gândise atunci când se îndreptase către Union Square, dar cum ar fi putut refuza? Intimidat şi tremurând din tot trupul, încuviinţă totuşi din cap şi răspunse că primeşte. Le spuse însă că el era episcopalian şi că probabil acolo erau puţini de aceeaşi credinţă cu el, dar dacă e rugat s-o facă, el va conduce totuşi rugăciunea.

— N-are nicio importanţă, răspunseră ei. Rugăciunea-i rugăciune.

Fu luat de mână şi condus prin mulţime, apoi ajutat să se suie pe o platformă de unde putu privi asupra unei mări nesfârşite de capete.

— Ajută-mă, doamne, îşi zise el. Ajută-mă în aceste clipe. Nu ştiu nicio rugăciune potrivită pentru o asemenea împrejurare. Niciodată n-am fost într-o biserică ca asta şi niciodată n-am mai văzut asemenea oameni. Ce să le spui eu lor, doamne?

Şi nici n-a ştiut ce să le spună până n-a început să vorbească. Şi atunci se auzi spunând:

— „…ia, doamne, toată puterea noastră şi dă-o celor doi oameni simpli şi buni, întemniţaţi la închisoarea din Charlestown, prelungeşte-le viaţa, dă posibilitate omenirii să se mântuiască”.

Dar când termină îşi dădu seama că trebuia să spună cu totul altceva. Dintr-un credincios devenise un om plin de temeri, chinuit de întrebări şi niciodată n-avea să mai fie ceea ce fusese mai înainte.

Piaţa se umplea din ce în ce mai mult de lume. Funcţionari şi şoferi, croitori, brutari şi mecanici veneau valuri, valuri în Union Square. Mulţi plecau, dar mai mulţi veneau şi-şi luau locul aici, iar nesfârşita mare de oameni parcă încremenise.

Vestea ajunse până la Boston. Comitetul din New York pentru apărarea lui Sacco şi Vanzetti îşi avea sediul aproape de Union Square. Cei care activau în comitet munciseră zi şi noapte fără încetare şi acum, sfârşiţi de oboseală, primeau sprijin şi puteri noi de la masele acelea de oameni.

Trimiseră vorbă la Boston: „Zeci de mii de oameni, strigară ei la telefon, se adună în Union Square. Niciodată nu s-a mai văzut o asemenea manifestație de protest. Cu siguranță că cei din Boston vor înțelege, în sfârşit”.

Nu erau singurii care credeau că într-adevăr niciodată până atunci nu se mai pomenise aşa ceva. Un om privise de la o fereastră ce da înspre Union Square la mulțimea care se aduna în piață. Încerca şi el simțământul acela ciudat că asistă la un lucru nemaiîntâlnit, la un lucru minunat şi înfricoşător, la ceva necunoscut în istoria atât de frământată a luptelor clasei muncitoare din America. Omul acesta putea privi totul chiar din biroul său unde stătuse întreaga după-amiază, aşteptând pe alții care trebuiau să vină la el şi care făceau parte, ca şi el, din uniunile profesionale muncitoreşti. La trei şi jumătate, pe când stătea la fereastră privind spre Union Square, sosi primul dintre cei aşteptați, un conducător al Uniunii profesionale a muncitorilor din întreprinderile de confecții din New York.

Omul de la fereastră – pe care-l vom numi preşedintele – se întoarse, zâmbi bucuros şi întinse mâna noului sosit. Erau prieteni vechi. Încă din copilărie, preşedintele muncise în aceeaşi branşă ca şi noul sosit, mai întâi ca îngrijitor, măturător şi curier, apoi, pe măsură ce învățase cu greu meseria, ca maşinist şi meşter croitor. Acum ajunsese unul dintre conducătorii Uniunii profesionale şi un om cu influență din ce în ce mai mare în cercurile conducătoare ale organizațiilor muncitoreşti din New York. Avea un birou destul de confortabil şi-şi primea salariul mai mult sau mai puțin regulat. Totuşi, în ciuda acestei situații, de care se bucura destul de târziu, rămăsese la fel cum îl cunoscuseră prietenii: simplu, deschis, plin de energie şi entuziasm. Nu era înalt, deşi părea a fi. Era masiv, cu o figură pătrată şi simpatică. Amabilitatea sa, simplitatea gesturilor sale vădeau o sinceritate pe care cei mai mulți o găseau cuceritoare.

Preşedintele îl prinse pe noul venit pe după umeri şi-l conduse la fereastră, arătându-i piața.

— Ia priveşte! E un spectacol la care merită să te uiți, nu? strigă el.

— Da, într-adevăr, răspunse celălalt. Dar azi e 22 august.

— Asta nu înseamnă deloc că lupta s-a sfârşit.

— Nu? Cum aşa? Ce mai putem face în cele câteva ceasuri care au mai rămas?

— Să obținem amânarea execuției. Douăzeci şi patru de ore ar fi de ajuns. În timpul ăsta ne putem adresa din nou conducătorilor Federației

uniunilor profesionale. Un singur lucru îi mai poate salva pe Sacco şi Vanzetti, ne mai poate salva pe noi şi mişcarea muncitorească americană.

— Care?

— Greva generală.

— Astea-s visuri, spuse aproape cu furie, conducătorul Uniunii muncitorilor din întreprinderile de confecții.

— Visuri? Atunci-s nişte visuri care se vor îndeplini.

— Şi dacă nu se amână execuția?

— Trebuie să se amâne, stărui preşedintele.

— Eu nu sunt dispus să agit ideea asta a grevei generale. E un vis care nu se poate împlini şi de pe urma căruia, dacă nu ne trezim la realitate, ni s-ar putea trage cele mai mari nenorociri.

— Atunci vrei să-i lăsăm să moară?

— Doar nu eu îi ucid. Cu visuri de astea în niciun caz n-o să-i salvăm. Apoi, arătând în jos spre Union Square, adăugă: uite, asta-i tot ce putem face. Pune mâna pe telefon, vorbeşte cu guvernatorul din Massachusetts şi nu mai visa la greve generale. Cine-ar îndrăzni să facă aşa ceva ar fi un om condamnat la pieire şi nu numai el, ci şi muncitorii pe care-i conduce, iar uniunile care ar vrea să ia conducerea unei greve generale ar fi rase de pe fața pământului. Lasă-te de visuri.

— Ba eu am să continui să visez, răspunse preşedintele. Apoi tăcu, rămânând pe gânduri.

O vreme tăcură amândoi, urmărind cele ce se petreceau în piață. La un moment dat intră în cameră un reprezentant al muncitorilor italieni din întreprinderile de construcții şi, la scurtă vreme după el, un oțelar care luptase zece ani să organizeze o uniune sindicală în oraşul Gary din statul Indiana şi care sosise la New York abia în dimineața aceea. După el mai veniră doi mineri de la minele de cupru din Montana, abia sosiți de două ore în oraş. Amândoi erau tineri, cu chipuri prelungi şi aspre, cu obrajii acoperiți cu nenumărate puncte negricioase, ca şi cum ar fi fost ciupiți de vărsat. Făcuseră nesfârşitul drum de la Butte până aici călătorind în vagoane de marfă, pe platforme, sau chiar pe sub vagoane; totuşi, în ciuda tuturor acestor greutăți, sosiseră la New York, poate nu chiar la timp, dar nici cu mult mai târziu decât promiseseră. Strânseră cu căldură mâna preşedintelui, pe care-l priveau cu o vădită curiozitate, căci nu-l mai văzuseră până atunci şi auziseră multe despre el. Preşedintele îi cunoştea tot din auzite şi ştia foarte bine cum luptaseră vreme de peste cinci ani să organizeze muncitorii

din minele de cupru şi de argint din statele regiunilor muntoase ale Americii. Învăţaseră deci la o şcoală severă şi ieşiseră de acolo aşa cum trebuia, oameni dârji şi hotărâţi.

Veniră mereu alţi conducători de uniuni profesionale şi acum se aflau în biroul preşedintelui mai bine de doisprezece oameni. Erau acolo un muncitor cizmar, un negru de la căile ferate şi un altul de la Uniunea muncitorilor din curăţătoriile chimice. Mai erau şi delegaţi ai şlefuitorilor de diamante, ai pălărierilor şi brutarilor, în fine, după socoteala preşedintelui, cel mai reprezentativ grup de delegaţi ai uniunilor muncitoreşti care se putea strânge într-un timp atât de scurt, în ziua aceea de 22 august.

Preşedintele declară şedinţa deschisă. În timp ce vorbea nu se putea opri să nu-şi arunce mereu ochii spre fereastră. Cuvintele-i erau tot atât de nervoase ca şi gesturile; se plimba de acolo-colo, nerăbdător, amintind mereu că ora era târzie.

— S-ar părea, spuse el, că şedinţa noastră ar fi trebuit să aibă loc cu o lună sau cel puţin cu o săptămână mai devreme. Adevărul e că unii dintre noi ne-am şi întâlnit şi am făcut ce ne-am priceput.

Preşedintele se exprima cu greutate, căutându-şi cuvintele, ca oricine care vorbeşte într-o limbă pe care n-o stăpâneşte bine. Nu era însă singurul care se lupta cu astfel de greutăţi, căci şi ceilalţi vorbeau cu accent curios şi în fraze stângace.

— Asta-i situaţia, continuă preşedintele. Şi pesemne că astăzi e ultima zi. Aşa se întâmplă. Multă vreme ni se pare că sfârşitul nu poate veni, dar iată că vine şi ziua când trebuie să-i facem faţă. Toată dimineaţa m-am chinuit să aflu ce-ar fi de făcut şi încă n-am ajuns la un rezultat sigur. Oamenii noştri sunt pe teren, cei mai mulţi dintre ei chiar aici, în piaţă. Şi dintre cei de la confecţii sunt mulţi pe teren, dar nu prea văd ce-o să putem face. Noaptea trecută n-am închis un ochi, tot gândindu-mă la ce am putea face.

— Ce e oare de făcut? întrebă oţelarul. Mai avem doar câteva ceasuri. Nu poţi întoarce lumea pe dos în câteva ceasuri. Altceva ar fi dacă am avea o mişcare muncitorească cum au, în unele părţi, cei din Europa. Mai ales cu noi, cu oţelarii, s-au purtat ca nişte zbiri şi acum trebuie să vorbim în şoaptă. Oare, ce-i de făcut?

— Poate că prea aţi vorbit numai în şoaptă, răspunse trimisul Uniunii brutarilor. Dumnezeule mare! Nu va veni oare şi vremea când nu vom mai

merge cu capetele plecate şi nu vom mai vorbi în şoaptă?

— Poate că va veni, dacă vom chibzui aşa cum trebuie, spuse preşedintele. Mă-ntreb întruna de ce trebuie să moară oamenii aceia la noapte. Şi nu-mi pot da decât un singur răspuns: vor muri pentru noi, pentru mine şi pentru tine, pentru muncitorii blănari, pentru cei din confecții şi pentru oțelari. O spun deschis şi hotărât. Patronii tremură de frică. Nu de frica mea sau a ta, deşi tare m-aş bucura dac-ar şti de frica oricăruia dintre noi. Dar nu de mine sau de vreun altul dintre noi le e lor frică. Le-a intrat frica-n oase când au văzut ce fierbere, ce frământare şi ce zbucium e peste tot în lume. Le e groază de ce-a făcut poporul în Rusia. Din Rusia se-nalță un cântec roşu, şi lor nu le place defel cântecul ăsta. De aceea acum încearcă să-şi arate puterea. Parcă-i aud cum ne spun: „Iată, Sacco şi Vanzetti sunt în mâinile noastre şi voi, ăştia care vorbiți atâta despre organizare şi despre puterea muncitorilor organizați, n-aveți decât să strigați, să protestați, să plângeți, să vă bociți şi să scânciți; totul va fi în zadar. Urlați cât vreți! În noaptea asta, Sacco şi Vanzetti vor muri şi poate-o să vă învățați minte.” Simplu, fără ocolişuri. Eu aşa văd lucrurile.

— Aşa e, spuse unul dintre mineri. Fraților, aşa a fost de când lumea. Până acum au umblat cu mănuşi, dar acum au dat cărțile ne față.

Italianul, care făcea parte dintr-un grup ce se străduia să organizeze pe muncitorii din construcții şi care cu două luni mai înainte zăcuse în spital cu capul spart, fiindcă nu se lăsase cumpărat de patroni, păru că vrea să spună ceva. Dar când preşedintele îi făcu semn să vorbească, el clătină din cap şi tăcu. Atunci, conducătorul muncitorilor din întreprinderile de confecții vorbi rar, cântărind fiecare cuvânt.

— Fraților, astăzi am avut ocazia să-nvățăm cât de mult ne costă pe noi vorbăria. Vorbim prea mult; chiar şi acum vorbim prea mult, dar timpul trece şi nu se mai întoarce. Am ajuns însă la capăt şi trebuie să facem ceva. Nu ştiu ce şi cum. Aştept să-mi spuneți voi. Sunt printre noi frați de-ai noştri care au venit din locuri îndepărtate, unde se află milioane de muncitori. Ce cred acei muncitori despre Sacco şi Vanzetti şi ce-or să facă ei?

— Ce pot face acum? voi să ştie oțelarul. E uşor să vorbeşti despre muncitori şi despre ce-ar trebui să ştie ei. Dar muncitorului i s-a-mpuiat capul cu tot felul de gogorițe şi a fost silit să strângă mereu cureaua. Muncitorul citeşte în ziare că dacă luptă pentru drepturile sale, e spion plătit de ruşi. Acum două săptămâni am chemat pe tovarăşii noştri la grevă; unii

ne-au ascultat, alții nu. Cei care au lepădat uneltele şi au făcut grevă pentru Sacco şi Vanzetti au plătit din greu. Şi acum cei mai mulți dintre ei stau cu brațele încrucişate, se uită la neveste şi ascultă cât de tare plâng copiii când nu mai pot de foame, iar în noaptea asta Sacco şi Vanzetti au să moară. Câte ceasuri au mai rămas? Dac-am avea organizații mari, organizații puternice cum au cei din Franța, am putea să trecem la fapte. Dar n-avem asemenea organizații şi n-are rost să ne furăm singuri căciula. Chiar acolo unde Federația are uniuni bune, uniuni puternice, cei mari râd de noi şi ne spun: ticăloşii aceia de italieni au găsit ce-au căutat. Aşa stă treaba.

Unul dintre mineri întrebă cu furie:

— Ce ştiți despre docherii de aici, din New York? Dacă ei ar face grevă, chiar şi acum, poate că încă ar putea fi de oarecare folos. În orice caz e prea multă linişte aici. Oraşul ăsta nu se mişcă. Chiar şi colo jos, în piață, oamenii stau pe loc. Nimic n-o să se întâmple atâta vreme cât stau liniştiți. Puteți scoate în stradă o jumătate de milion de muncitori, dar dacă nu vor acționa într-un fel, nu vor fi luați în seamă. Eu nu pot să-nțeleg treaba asta. De ce stau aşa pe loc? Nu-i puteți porni? Le-ați vorbit despre cei doi condamnați care vor muri la noapte pentru noi? Eu am să vă vorbesc şi mai deschis, tovarăşi. Nu cunosc oraşul. Nu ştiu cum merg treburile pe-aici. Dar acolo, în locul de unde vin eu, noi vedem mai limpede lucrurile. Acolo am luat hotărârea să lăsăm totul baltă şi să venim aici, la New York, să vă convingem că aşa trebuie să facem. Nu poți sta pe loc când ceasurile şi minutele care-au mai rămas se pot număra pe degete.

— Le-am şi numărat, spuse trist preşedintele. Sunt de aceeaşi părere cu tine, prietene. Stând şi discutând aici împreună, am învățat puțin cum să luptăm, dar nu ne pricepem încă să organizăm lupta a mii de oameni. Trebuie ca oamenii să fie gata, să se-ncoloneze şi să pornească şi în afară de asta trebuie să-i asigurăm că atunci când porneşte coloana, mitralierele de pe acoperişurile caselor nu vor începe să latre şi să-i căsăpească. Învățăm încet, atât de încet încât îți vine câteodată să-ți iei capul între pumni şi să boceşti; totuşi, puțin câte puțin, învățăm şi n-are niciun rost să te apuci să strigi că trebuie să faci un lucru care-ți întrece puterile. Cred că totuşi putem face ceva, dar numai dacă execuția se amână.

Acum vorbi şi italianul. Fu şi el de acord că nimeni nu ar putea spune ce mare lucru ar putea face în puținul timp ce le mai rămăsese. Ca şi preşedintele, vorbea rar, trăgându-şi cuvintele şi gândurile dintr-o altă limbă şi o altă cultură. Desigur, spuse el, trebuie să facă tot ce le stă în putință. Să

trimită telegrame guvernatorului din Massachusetts şi preşedintelui Statelor Unite, să se folosească de telefon acolo unde e cazul şi, fără întârziere, să ia legătura cu muncitorii.

— Dar, continuă el, dacă tot ce-ncercăm noi e zadarnic şi Sacco şi Vanzetti au să moară? Cred c-o să ni se rupă inima. N-aş suferi chiar cât soția şi copiii lui Sacco, dar puteți fi siguri că o mare durere mi-ar sfâşia sufletul. Și-apoi oare asta ar însemna sfârşitul pământului? Oare ei ar muri în zadar? Oare ar însemna că suntem înfrânți, sfărâmați şi batjocoriți degeaba, fără niciun rost? Nu. Eu vă spun că lupta continuă şi poate că mâine ne vom întâlni iarăşi, vom vorbi tot despre ei şi dacă vor fi morți, le vom păstra în inimile noastre o amintire duioasă. Eu aşa cred. Da?

Ceilalți se uitară la el. Era acolo şi o femeie puțintică la trup şi sfârşită de muncă, venită din partea muncitorilor din confecții. Privindu-l, ochii ei albaştri şi obosiți se umeziră şi lacrimi grele i se pre linseră pe obraji.

— Ai dreptate, frate, spuse ea. Ai dreptate!

Statură o vreme în tăcere, apoi cei doi delegați ai muncitorilor din minele de cupru se duseră la fereastră şi se uitară în jos, către Union Square. O mare de oameni umplea acum piața şi, privindu-i, cei doi mineri le trimiteau parcă un salut solemn şi tăcut. În acelaşi timp ascultau cuvintele preşedintelui care-i îndemna să pornească cu toții la acțiune, chemând muncitorimea din oraş la grevă generală, la un protest pe scară națională şi la un marş din Union Square către primărie, pentru a cere amânarea execuției.

Aşa se exprimau în cuvinte planurile, visurile şi speranțele lor.

Cei doi mineri aveau impresia că forța lor rămâne nefolosită şi li se părea că zadarnică le fusese truda de a veni până aici şi zadarnice toate luptele purtate până atunci, luptele acelea în care fuseseră înfrânți şi zdrobiți. Totuşi, cum stăteau aşa şi priveau la mulțimea adunată în Union Square, parcă iarăşi le revenea puterea şi încrederea şi o licărire de speranță se întrezărea în vorbele preşedintelui. Puterea lor şi puterea celor de o seamă cu ei le alerga iarăşi în vine. Şi deodată, în închipuirea lor apăru o forfotă şi o revărsare de mase uriaşe de oameni, un iureş organizat şi condus cu pricepere, în fața căruia nicio piedică nu se putea ridica.

## *Capitolul 12*

Când bătu ora cinci, judecătorul îşi întrebă iritat soția:

— Tot n-a venit? Nu mai înțeleg nimic. A spus doar că la cinci o să fie aici.

— Nu ştiu de ce te necăjeşti aşa, îi răspunse ea. A întârziat puțin. Sunt atâtea lucruri care l-ar putea reține.

— Chiar aşa. De câte ori avem nevoie de el, tot felul de treburi îl rețin în altă parte; dar cum n-ai nevoie de el se şi-nfățişează, nimic nu-l mai face să întârzie. Da, da, ascultă-mă pe mine: cum n-avem nevoie de el, cum apare pe uşă.

— Neplăcută zi mai e şi astăzi, spuse soția judecătorului. E-aşa de cald aici. Ce-ar fi să ieşi pe verandă? De acolo o să-l vezi de cum soseşte. Trebuie să vină din moment în moment.

Judecătorul se gândi că n-ar fi rău s-o asculte. Era într-adevăr o idee excelentă, căci pe verandă nu putea fi decât răcoare şi plăcut. Soția îi promise să-i aducă o citronadă la gheață şi câteva prăjituri cu nuci, dintr-acelea care-i plăceau aşa de mult pastorului. Iar pe urmă, când o veni pastorul, o să-i lase singuri să stea liniştiți de vorbă.

Aşa că judecătorul ieşi pe veranda vastă şi elegantă şi se aşeză într-un fotoliu de răchită. Storuri de bambus, care protejau veranda, lăsau să se strecoare lumina, dar împiedicau pe oricine să poată privi înăuntru. Era umbră, răcoare şi domnea o atmosferă cu adevărat intimă. Răsturnându-se în fotoliu judecătorul luă hotărârea de-a înfrunta totul bărbăteşte. În ziua aceea, ceva mai devreme, simțise pe neaşteptate în partea stângă a pieptului săgetarea ascuțită a unui junghi. „Iată sfârşitul – fu primul lui gând. Aici m-au adus toate încercările şi toate suferințele”. Fu chemat doctorul, care sosi îndată şi, după ce-l examină cu mare grijă, îl asigură că nu era vorba decât de o indigestie provocată probabil de ceva ce mâncase la micul dejun şi nu-i priise.

Atunci îi spusese el doctorului:

— Ştii dumneata ce fel de zi o să am eu astăzi?

— Cred că una foarte obositoare, răspunse acesta.

— Într-adevăr obositoare, chiar foarte obositoare, îl asigurase judecătorul. Din păcate nu mai sunt tânăr. Vezi dar care-i răsplata unei vieți nepătate; un ciolan uscat aruncat unui câine bătrân şi fără dinți. Ar trebui să fii încântat că eşti doctor şi nu om de drept.

— Fiecare cu meseria lui, răspunse medicul. Nici a mea nu-i lipsită de anumite neajunsuri.

Acum, stând răsturnat în fotoliul de răchită, judecătorul se gândea cu mulțumire că trecuse o bună parte din zi şi că numai peste câteva ore, ziua de 22 august avea să se sfârşească. La drept vorbind, judecătorul privea perioada aceea de timp cu mult mai multă seninătate decât ar fi făcut-o alții în locul lui. Fără îndoială, nu era puțin lucru să ai doi polițişti care să-ți păzească poarta, dar amenințările cărora trebuia să le facă față azi nu erau atât de ordin fizic, cât de ordin sufletesc. Cele câteva sute de scrisori sosite cu poşta de dimineață veneau să-i tulbure mai degrabă liniştea sufletească decât bunăstarea fizică. Citise doar câteva, dar observase cu oarecare uşurare că toate semănau grozav între ele. Judecând după felul asemănător în care îl atacau pe el şi luau apărarea celor doi, s-ar fi putut crede că erau scrise de un număr restrâns de oameni. Mult mai supărătoare decât scrisorile erau câteva dintre ziarele şi revistele trimise de nişte necunoscuți. Fiecare publicație care conținea un articol despre proces fusese desfăcută şi împăturită aşa fel încât titlul articolului respectiv să poată fi observat la prima aruncătură de ochi. Şi în toate, fără excepție, pasajul care se referea la el era înconjurat de un chenar gros desenat cu creion roşu, iar câteodată, peste toată pagina era trasă o săgeată ce indica tocmai acel pasaj.

O revistă sosită chiar în dimineața aceea şi tipărită pe o hârtie despre care judecătorul spunea că-i „hârtie de împachetat” îi atrăsese atenția printr-o săgeată care indica un pasaj încercuit cu roşu. Pasajul acesta îl interesase în aşa măsură încât, aproape împotriva voinței lui, îl citise în întregime. Acolo scria:

*„Foarte mulți oameni se vor întreba cum va petrece judecătorul ziua de 22 august. O va sărbători? Va invita oare câțiva dintre cei mai buni şi intimi prieteni, va desfunda o sticlă cu vin vechi de porto dintr-o viță adusă acum o sută de ani pe acest pământ binecuvântat al Noii Anglii şi va înălța un toast în cinstea morții unui muncitor cizmar şi a unui vânzător ambulant de peşte? Sau îşi va petrece ziua în singurătate, cugetând la neprețuita satisfacție pe care o încearcă acel ce-şi îndeplineşte datoria aşa cum înțelege şi cum i-o dictează conştiința? Ori poate îşi va continua judecătorul viața obişnuită de fiece zi, apărat de concepțiile-i rigide şi neomenoase, fără să se gândească măcar că ziua aceea nu e la fel cu toate celelalte?*

*Dar orice ar face, noi nu-l invidiem. A avut dreptate poetul când a spus că:* «Drumul gloriei nu duce decât spre mormânt». *Oricum va înțelege*

*să petreacă ziua de luni, 22 august, judecătorul va fi mereu frământat de gândul că şi el, ca şi toţi ceilalţi oameni este muritor. Şi undeva, în adâncul cugetului său, va răsuna continuu acea solemnă prevenire:* «Nu judeca, pentru a nu fi judecat»".

După ce citi aceste rânduri, judecătorul fu mai mult dezorientat decât mânios şi răsfoi grăbit revista, dornic să afle cât mai repede ce publicaţie roşie, comunistă, radicală, socialistă ori anarhistă tipărise asemenea infamie. Spre marea lui surprindere văzu că pasajul citit de el cu atâta atenţie fusese tipărit în organul oficial al unei secte protestante îndeaproape înrudită cu cea din care el însuşi făcea parte. Descoperirea fu atât de supărătoare şi-l irită atât de cumplit, încât nu se mai putu gândi la altceva, se chinui şi se frământă până ce nu mai fu în stare să suporte. Atunci telefonă pastorului, rugându-l să-i facă o vizită şi să petreacă împreună câteva minute. Pastorul era foarte ocupat în ziua aceea şi întrebă dacă vizita nu s-ar putea amâna mai spre seară. În cele din urmă se înţeleseră ca pastorul să vină la cinci şi să rămână apoi la masă. Toate astea se petrecuseră în cursul dimineţii; judecătorul nu-şi închipuise că în ziua aceea, până la sosirea pastorului se vor abate noi încercări asupra lui, pe care îi va fi greu să le suporte de unui singur.

După-amiaza se arăta, însă, cu totul altfel de cum şi-o imaginase el. Liniştea dorită din adâncul sufletului îi era mereu tulburată de tot felul de mesaje, telegrame, scrisori şi chemări telefonice. Deşi încerca să se ascundă cât mai bine în dosul concepţiei lui despre dreptate, era totuşi din ce în ce mai zguduit şi mai înfricoşat. Acum, către ora cinci, simţindu-se singur şi hărţuit, căuta cu înfrigurare sfatul unui prieten şi al unui duhovnic. De aceea, când auzi paşi care se apropiau, simţi o uşurare în suflet şi-l întâmpină pe pastor cu o căldură şi un entuziasm ce nu existase în relaţiile lor de până atunci.

Pastorul înţelesese de la bun început că ziua aceea era o zi cu totul deosebită în viaţa judecătorului şi se pregătea să întâmpine cu cea mai mare înţelegere şi bună voinţă mărturisirile gazdei sale, oricât de neobişnuite şi surprinzătoare ar fi fost ele.

Strângându-i mâna cu o nestăpânită revărsare de bucurie, judecătorul îşi pofti oaspetele să ia loc într-un fotoliu de răchită. Pastorul primi cu recunoştinţă invitaţia şi-şi aşeză grijuliu bastonul şi pălăria de pai pe o măsuţă acoperită cu un vraf de ziare şi reviste. Nu după mult timp, subreta

aduse o tavă cu pahare, citronadă şi prăjituri. Judecătorul turnă câte un pahar, pentru fiecare, iar pastorul îşi şterse fruntea şi sorbi cu mare plăcere lichidul aromat şi răcoritor. Apoi luă o prăjitură cu nucă, muşcă din ea şi zâmbi satisfăcut, spunând că e într-adevăr excelentă.

— Îmi place foarte mult citronada pregătită de soția dumneavoastră, zise pastorul, după ce mai sorbi o dată din pahar. Are un gust aşa de proaspăt; nici nu se compară cu cele pe care le bei la o săptămână după ce au fost preparate. Mai toată lumea face citronadă vara, dar prea rar se întâmplă să păstreze aroma asta plăcută de lămâie proaspăt stoarsă. Eu am spus totdeauna că lămâile întrețin de minune buna dispoziție, dacă ne putem exprima aşa. Şi-apoi nu există ceva mai nimerit ca lămâile pentru ca să suporți neajunsurile verii. Am auzit chiar că-s foarte eficace împotriva dropicei şi a amețelilor.

Aşa vorbea pastorul în timp ce bea limonada şi înfuleca prăjituri. Ținea foarte mult la faima lui de om vesel care nu vede niciodată decât ce e bine şi ce e frumos pe lume. În clipele acelea era un contrast izbitor între voioşia lui şi figura mohorâtă a judecătorului. De altminteri pastorul, cu fața ca o lună plină, cu obrajii dolofani, strălucitori ca merele domneşti, cu burticică rotundă, proeminentă, nici nu putea sugera altceva decât voioşie şi bunăstare.

Judecătorul îl ascultă un timp răbdător, dar curând nu mai putu rezista vorbăriei fără sens a pastorului şi-i aminti c-ar fi dorit să discute cu el unele chestiuni foarte supărătoare.

— Supărătoare? întreba pastorul, ridicând mirat din sprâncene. Atunci cred c-ar trebui chiar de la bun început să zăbovim o clipă şi să limpezim anumite lucruri greşit înțelese. Dintre toți oamenii, dumneavoastră, domnule judecător, n-aveți niciun motiv de supărare. Împărțirea dreptății ca şi păstorirea sufletelor trebuie socotite ca un har al celui de sus. Când nu există judecată dreaptă, e anarhie. Fără păstorirea sufletelor, e ateism. Amândoi suntem nişte păstori şi drept este că poruncile pe care le avem de îndeplinit sunt două fețe ale aceleiaşi monezi. Nu sunteți de acord, domnule judecător?

— Niciodată n-am privit lucrurile în felul acesta, răspunse judecătorul.

— Încercați acum, domnule judecător. E singura concepție justă, îl asigură pastorul, sorbind prelung din citronadă.

Judecătorul spuse:

— Cred că-ți dai seama în ce situație mă aflu. Procesul ăsta s-a tărăgănat şapte ani de zile. M-a îmbătrânit de-a binelea. Mi-am pierdut liniştea sufletească. Şi-acum, când s-a sfârşit, oriunde mă aflu, lumea m-arată cu degetul şi aud şoptindu-se în jurul meu: *„Îl vezi? E judecătorul care i-a condamnat pe cei doi anarhişti”*.

— Ei şi? făcu pastorul împăciuitor. Dacă n-ați fi fost dumneavoastră, ar fi fost altcineva. Soarta, însă, care nu-i decât vrerea celui Atotputernic v-a ales pe dumneavoastră. Cineva trebuia să-i judece. De altminteri nu dumneavoastră, ci jurații au hotărât că cei doi anarhişti sunt vinovați, iar din moment ce ei au hotărât astfel, nu v-a mai rămas decât să vă-ndepliniți datoria aşa cum v-ați legat prin jurământ, şi să pronunțați sentința. În epoca noastră de materialism meschin, continuă pastorul, întinzând mâna după o prăjitură şi mulțumind cu o clătinare a capului judecătorului care-i turna din nou citronadă în pahar, se vor găsi destui mărginiți să susțină că nu mai există altă judecată în afară de cea pământească. Totuşi nicio judecată omenească nu este definitivă. Există încă un scaun al judecății în fața căruia se vor înfățişa cei doi, şi un alt judecător care le va cântări faptele. Dumneavoastră v-ați făcut numai datoria. Oare cine-i în stare să facă mai mult decât atât?

— Mărturisesc că vorbele astea sunt un adevărat balsam pentru mine. Dar ia uitați-vă puțin, spuse judecătorul şi întinse pastorului pasajul încadrat în roşu din publicația sectei religioase.

Pastorul citi şi pufni mânios:

— A! exclamă el. Tare-aş vrea să dau ochi cu cine-a scris lucrurile astea. Aş fi foarte curios să-l cunosc şi să aflu câte ceva despre el, să văd cam ce fel de creştin o fi. Tare-aş vrea să ştiu. „Nu judeca”, scrie el aici, dar chiar prin aceste cuvinte judecă pe alții. Mă-ndoiesc şi de priceperea şi de harul lui.

— Atunci nu credeți că articolul ar putea să exprime opinia oficială a sectei respective?

— Oficială? Nici vorbă; fără îndoială că nu!

— Ştiți, spuse judecătorul, am dormit foarte prost în ultima vreme şi am avut coşmaruri îngrozitoare. Cu toate astea nu-mi simt defel conştiința încărcată. Mi s-ar părea cu totul absurd.

— Aveți perfectă dreptate, încuviință pastorul aplecându-se din nou spre tava cu prăjituri.

— Conştiința mea e limpede. Nu regret nimic din ce-am făcut. Am cercetat dovezile şi le-am cântărit cu toată grija. Dar aici n-a fost vorba numai de dovezi. Îți mărturisesc pastore, că din clipa când mi-am aruncat ochii asupra celor doi, am ştiut că sunt vinovați. Se vedea limpede din felul cum păşeau, cum vorbeau şi se înfățişau înaintea mea. Vinovăția țâşnea din întreaga lor făptură. Vreme de şapte ani, avocații au îngrămădit cereri peste cereri, contestații, excepții, incidente şi câte alte chițibuşuri se pot închipui. Ar fi putut cineva asculta cu mai multă răbdare tot noianul ăsta de argumente şi contraargumente? Ar fi putut cineva conduce cu mai mult calm atâtea dezbateri? A existat vreo cerere pe care n-am vrut s-o ascult? Dar orice mi s-ar fi spus şi oricâte mi s-ar fi arătat, cum mi-aş fi putut schimba convingerea formată încă din prima clipă?

— Dacă nu s-a adus nicio dovadă care să infirme această convingere, fără îndoială că nu v-o puteați schimba.

În acel moment, pe neaşteptate, judecătorul sări în picioare şi începu să se plimbe cu paşi mari pe verandă.

— Desigur că aici e vorba de altceva, spuse el în culmea agitației. Ştii ce cred eu? Ştii care-i impresia mea? Oamenii ăştia parcă sunt bucuroşi să moară, caută moartea cu tot dinadinsul, numai ca să-şi atingă scopurile lor sinistre. De la început n-au avut decât un singur gând: să distrugă, să dărâme, să înlăture tot ce am clădit, noi, tot ce am prețuit şi venerat. Când mă uit în jurul meu, la această străveche Nouă Anglie a noastră, la casele ei umbrite de arbori, la pajiştile verzi şi la copiii cu ochi luminoşi şi chipuri zâmbitoare, mă cutremur gândindu-mă că toate ar putea fi nimicite, trecute prin foc şi sabie. Ceva s-a întâmplat în bătrâna noastră țară. Străinii, oameni perfizi, roşi de molime, negri la chip, oameni care se tem să te privească drept în ochi, au venit aici cu limba lor stâlcită, trăiesc în cocioabe infecte şi întunecă strălucirea pământului nostru. Ah, cum îi urăsc! Crezi cumva că păcătuiesc dacă-i urăsc atât?

— Ura nu-i chiar o virtute creştină, spuse pastorul cam nesigur.

— Poate să ai dreptate. Judecătorul dădu din cap şi-şi continuă plimbarea. Dar cum să te porți cu comuniştii, cu socialiştii, cu anarhişti? Ia presupune că ei ar fi judecători. Ce dreptate am afla la ei noi doi, eu, dumneata, sau oricine altul din lumea noastră? Le-ar fi de ajuns să audă o exprimare curată, americană şi să-ntâlnească privirea deschisă a unor ochi albaştri ca să dezlănțuie lugubrul lor dans al morții. Au venit peste noi cu blestemata lor agitație, cu broşurile şi pamfletele lor şi-au semănat

nemulțumirea, au instigat, au zăpăcit pe muncitori, au băgat zâzanie între frați, şoptind la urechile tuturor: „Plată mai mare! Salarii mai ridicate! Patronul e o bestie! Patronul e un diavol! Oare ce-i aparține lui n-ar trebui să-ți aparțină ție?!” Acolo unde înainte domnea pacea şi buna înțelegere, acum clocoteşte ura şi vrajba. Au transformat grădinile înfloritoare în jalnice pustiuri. Când mă gândesc numai că vor să aducă în binecuvântata noastră Nouă Anglie robia, ura şi ignoranța, foametea şi munca forțată, ca-n Rusia, sângele-mi clocoteşte în vine şi inima mi se opreşte. Şi atunci mai poți spune că nu se cade să urăsc pe cei care-mi pângăresc țara, pe cei care urăsc chiar şi numele de America şi-i duşmănesc de moarte trecutul?

— Nu-i niciodată păcat să urăşti pe slujitorii diavolului, spuse pastorul, foarte fericit că-i în stare să rostească iarăşi cuvinte liniştitoare. De asta nu trebuie să vă-ndoiți. Altfel cum am mai putea lupta împotriva Satanei?

— Nu susțin că-s fără păcat, se-ntoarse brusc judecătorul către pastor. În unele privințe m-am purtat ca un nebun şi ca un nesocotit. Dar se cade oare să plătesc tot restul vieții pentru nişte greşeli fără importanță? E foarte adevărat că la supărare am spus unele lucruri despre felul cum m-am purtat cu aceşti anarhişti blestemați. Poate c-au fost vorbe aspre, dar în clipa când le-am rostit, în piept mi se-nvălmăşeau simțăminte pe care nu le mai puteam stăpâni. Şi-apoi îmi închipuiam că stau de vorbă cu nişte adevărați gentlemeni, deşi m-am convins mai pe urmă că mă-nşelasem amarnic. Chiar a doua zi, cuvintele mele erau pe buzele tuturor, se ştiau peste tot, dând apă la moară celor care strigau că m-am lăsat condus de ură personală şi rea voință. Nimic nu poate fi mai puțin adevărat. Ascultă-mă pe mine, pastore, nimic nu poate fi mai puțin adevărat. Procesul acesta m-a costat extraordinar de mult. Aş putea spune că mi-a răpit zeci de ani din viață. Ah, dac-aş izbuti să-mi mai recapăt vreodată liniştea!

Pastorul încuviință din cap, înghițind în grabă prăjitura pe care o ronțăia.

— În privința asta, nimeni nu trebuie să-şi piardă nădejdea. Timpul e cel mai mare, cel mai desăvârşit tămăduitor. Numai dumnezeu cel atotputernic rezistă timpului. Privim în jurul nostru acum, când ne aflăm sub apăsarea păcatelor sau greşelilor prezente şi e oarecum firesc să ne-nchipuim că povara niciodată nu se va ridica şi niciodată nu ne vom mai vedea uşurați. Dar asta-i din pricina slabei judecăți a omului, căci a greşi e lucru omenesc. Necunoscute-s însă căile domnului şi în puterea lui stă

izbăvirea. Timpul e leac dumnezeiesc şi el vindecă toate, domnule judecător. Puteți fi sigur.

— Vorbele dumitale îmi dau într-adevăr curaj, părinte. Judecătorul îşi conteni plimbarea şi se aşeză în fotoliul de răchită. Foarte mult curaj chiar. Sunt atât de puțini cei care înțeleg câte am avut de îndurat eu, procurorul, jurații, da, şi chiar mulți dintre martorii acuzării. Am fost învinuiți că-i urâm pe străini, că avem păreri preconcepute despre italieni. Oamenii ăştia vin în țara noastră şi-o duşmănesc, o murdăresc, pradă şi ucid fără scrupule, şi dacă încercăm să ne-mpotrivim unor asemenea fapte ni se strigă că suntem stăpâniți de prejudecăți şi suntem plini de ură. A fost cu adevărat o povară, părinte, te rog să mă crezi. Şi bineînțeles că tot ce e descreierat, tot ce e element subversiv şi antiamerican s-a amestecat ca să tulbure apele. Nu s-au dat înapoi de la nimic pentru a discredita oameni ca mine şi excelența sa guvernatorul. Au ajuns până acolo încât s-arunce cu noroi asupra venerabilului preşedinte al universității, ale cărui cercetări asupra cazului acesta au confirmat concluziile noastre şi au dovedit că sentința e dreaptă.

— Oamenii dintr-o bucată au totdeauna de-nfruntat asemenea ticăloşii, încuviință pastorul. Vă puteți, însă, consola cu gândul că v-ați făcut datoria cu cinste şi demnitate.

Pastorul băgă mâna în buzunar şi scoase frumosul său ceas de aur.

— Vai de mine, exclamă el.

— Bine, dar rămâi să mănânci cu noi, protestă judecătorul.

— Regret din suflet, însă mi-e peste putință, oftă pastorul. Ştiu că v-am promis, dar trebuie neapărat să mă-ntorc acasă, unde m-aşteaptă nişte treburi urgente pe care nu le prevăzusem.

De fapt, pastorul ora atât de nerăbdător, fiindcă discuția cu judecătorul îi sugerase întregul conținut al unei predici de efect şi considera că-i de datoria lui să-şi aştearnă gândurile pe hârtie, înainte ca ele să-i zboare din minte. Judecătorul îşi exprimă regretul şi repetă încă o dată că discuția fusese pentru el nespus de binefăcătoare. Îşi conduse musafirul până la ieşire şi se-ntoarse îndată la răcoarea de pe verandă.

## *Capitolul 13*

După plecarea pastorului, judecătorul se tolăni în fotoliul său de răchită, rezemându-şi picioarele pe un scăunaş. Ca să-şi alunge gândurile, luă un roman polițist şi încercă să citească, dar cum pe verandă era o lumina

prea slabă, abia apucă să-şi plimbe privirile pe câteva rânduri şi aţipi. La drept vorbind, era frânt de oboseală după o zi întreagă de încordare, iar destinderea pe care i-o prilejuise convorbirea cu pastorul îl ajută să adoarmă imediat. Dar, cu toate ca somnul îl furase aproape pe nesimţite, dormi puţin şi agitat. În ultimul timp era mereu chinuit de vise care, de cele mai multe ori, reconstituiau scene întregi pe care le trăise cândva.

De astă dată, în vis îi reveni o zi nu prea îndepărtată, din acelaşi an, ziua de sâmbătă 9 aprilie, când îi condamnase pe cei doi anarhişti. Trecuseră de atunci aproape cinci luni, dar evenimentul i se întipărise adânc în minte şi, ca în atâtea rânduri, în somnul lui uşor se visă iarăşi prezidând dezbaterile într-o sală înţesată de lume. În faţa lui o grămadă de hârtii răvăşite, iar el se pregăteşte să condamne, pentru o crimă săvârşită cu şapte ani în urmă, doi oameni care au stat în tot acest răstimp, nesfârşit de lung, în închisoare. Ce lumină ciudată au ochii lui în clipa când îi vede intrând în sala de judecată! Şi ce ciudaţi i se par aceşti oameni! Aproape că nici nu-şi mai aminteşte cine sunt şi cum arată. De altfel, deşi au stat atâţia ani în puşcărie, nu sunt nici îmbrăcaţi în zdrenţe, şi nici nu par atât de deznădăjduiţi cum şi-i închipuise el, deşi îi vede stând în acel barbar instrument al justiţiei din Noua-Anglie – instrument unic în lume – cuşca în care sunt vârâţi arestaţii, când iau parte la dezbateri sau îşi ascultă sentinţa.

Judecătorul bate cu ciocanul în masă.

Procurorul se ridică şi spune:

„Onorată Curte, cu voia domniilor voastre, obiectul şedinţei de astăzi îl constituie ordonanţele de trimitere în judecată nr. 5545 şi nr. 5546, emise de statul Massachusetts împotriva lui Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti."

„Domnule judecător, cu voia dumneavoastră, din dosarul Curţii reiese că pe baza ordonanţei de trimitere în judecată nr. 5545, emisă de statul Massachusetts împotriva lui Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti, cei doi acuzaţi au fost găsiţi vinovaţi de crimă cu premeditare. Având în vedere că această cauză este complet elucidată în prezent, cer respectuos Curţii să procedeze la stabilirea pedepsei. Legea acordă Curţii o oarecare libertate în ce priveşte termenul la care această sentinţă poate fi pronunţată. Având în vedere cererea prezentată de apărare şi cu care acuzarea este de acord, îmi îngădui a propune Curţii ca sentinţa ce urmează a se pronunţa să fie executată într-o zi din cursul săptămânii ce începe duminică 10 iulie, anul curent".

Judecătorul dă din cap în semn că este întru totul de acord cu procurorul. Atunci grefierul se întoarce către primul dintre cei doi condamnați şi-l întrebă:

„Nicola Sacco, Curtea este gata să asculte argumentele pe care le-ai putea invoca împotriva unei eventuale condamnări la moarte. Ai ceva de spus?"

Sacco se ridică. Înainte de a începe să vorbească, îl priveşte fix şi insistent pe judecător, care, fără să vrea, îşi pleacă privirile. Câteva clipe, Sacco are un glas scăzut, dar, pe măsură ce vorbeşte, vocea lui capătă mai multă fermitate, fără să ridice totuşi tonul. Pare oarecum desprins de tot ce-l înconjoară atunci când spune:

„Da, domnule judecător. Eu nu sunt orator de felul meu. Nici nu cunosc, de altfel, prea bine engleza şi cum ştiu că tovarăşul meu Vanzetti are de gând, după câte mi-a spus chiar el, să vorbească mai pe larg, cred că-i mai potrivit să-i las lui cuvântul. Nu cunosc, n-am auzit şi nici n-am citit nicăieri să fi existat cândva în istorie un lucru mai crud decât a fost procesul acesta. După şapte ani de chinuri, văd că tot mai suntem socotiți vinovați, iar astăzi dumneavoastră, oameni respectabili, v-ați adunat aici ca să ne condamnați. Ştiu că sentința aceasta va fi un moment al luptei dintre cele două clase: clasa celor asupriți şi clasa celor bogați. Noi iubim poporul, cărțile, literatura. Dumneavoastră persecutați poporul, îl tiranizați, ucideți oamenii simpli. Noi ne străduim din răsputeri să educăm poporul. Dumneavoastră căutați doar să ridicați bariere între popoare, să le înverşunați unele împotriva altora. Pentru asta mă aflu acum aici, pe banca acuzării: fiindcă fac parte din clasa celor asupriți. Iar dumneavoastră sunteți asupritorii. Dumneata, domnule judecător, îmi cunoşti toată viața şi ştii foarte bine de ce mă aflu aici. Totuşi, după aceşti şapte ani în care m-ați chinuit şi pe mine şi pe biata nevastă-mea, azi, după cum văd, tot mai vrei încă să mă condamni la moarte. Aş vrea să vă povestesc aici viața mea, aşa cum am trăit-o, dar mă gândesc: la ce bun? Dumneata cunoşti tot ce-am spus mai înainte şi apoi vreau să-l las pe prietenul meu – pe bunul meu tovarăş – să vorbească, fiindcă el cunoaşte mai bine decât mine limba. O să vorbească el, tovarăşul meu, omul acesta căruia i-s atât de dragi copiii! Dumneavoastră ignorați mulțimile care au fost alături de noi în toți aceşti şapte ani, care ne-au sprijinit cu toată energia, cu toată dragostea lor. Nu vă pasă de ele. În afară de tovarăşii noştri şi de întreaga clasă muncitoare, au mai fost alături de noi, în aceşti şapte ani, numeroşi intelectuali, lucru pe

care de asemenea Curtea nu vrea să-l ia în seamă. Țin să mulțumesc aici tuturor oamenilor, tuturor tovarăşilor care ne-au sprijinit în tot acest răstimp şi care s-au interesat necontenit de cazul Sacco şi Vanzetti. Şi cu asta am terminat. Îl las acum pe prietenul meu Vanzetti să vorbească…"

„…Încă ceva, un lucru pe care mi l-a amintit acum tovarăşul meu. După cum v-am mai spus, domnul judecător cunoaşte foarte bine toată viața mea şi ştie că niciodată nu m-am făcut vinovat de nimic – nici ieri, nici astăzi şi nici mai demult."

În clipa când Sacco sfârşeşte de vorbit, o linişte apăsătoare cuprinde sala. Şi acum, în vis, judecătorul are impresia că tăcerea asta durează o eternitate, deşi de fapt n-a ținut decât câteva clipe. În cele din urmă o destramă: ridicându-se în picioare cu un aer îngândurat şi marțial, se uită la cel de al doilea acuzat şi-l întreabă:

„Bartolomeo Vanzetti, Curtea este gata să asculte argumentele pe care le-ai putea invoca împotriva unei eventuale condamnări la moarte. Ai ceva de spus?"

O punte de tăcere leagă întrebarea asta brutală de răspunsul lui Vanzetti.

Acuzatul se scoală mai întâi în picioare şi, fără să rostească un cuvânt, îşi roteşte ochii în sală, uitându-se pe rând la judecător, la procuror, la grefier, la lumea din încăpere. E de un calm aproape supraomenesc. Începe apoi să vorbească rar, fără a se arăta câtuşi de puțin tulburat:

„Da. Sunt nevinovat. Şi nu numai că sunt nevinovat de ceea ce mă acuzați, dar toată viața mea n-am furat, n-am ucis şi n-am făcut vărsare de sânge. Asta voiam să vă spun. Şi încă nu e tot: nu numai că nu sunt vinovat, că n-am furat, n-am ucis şi n-am făcut niciodată vărsare de sânge, dar toată viața mea, din clipa când am fost în stare să judec, am luptat necontenit pentru a stârpi crima de pe fața pământului. Şi vreau să vă mai spun ceva: nu numai că nu sunt vinovat de ceea ce mă acuzați, nu numai că n-am săvârşit nicio crimă de când trăiesc – am făcut, e drept, unele greşeli, însă crime niciodată – nu numai că am luptat toată viața pentru a stârpi crimele condamnate de legea şi de morala oficială, dar mai mult decât atât: toată viața mea am luptat contra acelor crime pe care legea şi morala oficială le tolerează, ba chiar le consfințesc: asuprirea şi exploatarea omului de către om. Şi-ntr-adevăr, dacă există un motiv pentru care peste câteva minute m-ați putea condamna, acesta este motivul – altul în orice caz nu."

Vanzetti se opreşte un moment, străduindu-se parcă să-şi amintească ceva. Când acuzatul a reluat firul întrerupt, judecătorul nu mai înțelege nimic, nu-şi mai dă seama la cine se referă. Abia mai târziu, pe măsură ce Vanzetti vorbeşte, figura ofilită şi trasă a lui Eugen Debs[11] începe să se contureze şi apare în sală.

„Vă rog să mă scuzați, spune Vanzetti cu un glas înduioşat. În clipa aceasta mi-a venit în minte figura celui mai bun om pe care am avut norocul să-l cunosc în viață. Câtă vreme bunătatea omenească şi abnegația vor fi cinstite pe lume, chipul lui va dăinui şi va creşte în inima poporului, şi poporul îl va simți din ce în ce mai apropiat şi mai drag. E vorba de Eugen Debs. Omul acesta cunoştea foarte bine din propria-i experiență tribunalele, închisorile şi procesele. Singura lui vina era că a vrut ca lumea să fie ceva mai buna, de aceea a fost prigonit şi hulit din copilărie şi până la bătrânețe, iar în cele din urmă asasinat prin atâtea şi atâtea întemnițări. El ştia că suntem nevinovați. Dar nu numai el a fost convins de nevinovăția noastră, ci orice om cu judecată, şi nu numai de aici din țară, ci din întreaga lume. Toți au fost şi sunt încă, în această zi, alături de noi. Oamenii cei mai de seamă din Europa, cei mai valoroşi scriitori, cei mai mari gânditori, cu toții au ridicat glasul să ne sprijine. Cei mai vestiți oameni de ştiință, cei mai marcanți oameni politici din vechiul continent au pledat pentru noi. Popoarele străine s-au ridicat în apărarea noastră. Este oare cu putință ca vreo câțiva jurați şi încă doi-trei oameni în stare să-şi vândă şi mama de dragul măririlor şi al bunurilor pământeşti, e cu putință oare ca nişte oameni ca ei să aibă dreptate, şi lumea întreagă să se înşele? Căci întreaga lume susține că acuzația dumneavoastră este neîntemeiată şi aşa este. Eu ştiu. Dacă există oameni care pot şti, care-şi pot da seama cât de întemeiată sau de mincinoasă este această acuzație, apoi acei oameni sunt Nicola Sacco şi cu mine. De şapte ani, doar, mucezim în închisoare! Nimeni n-ar fi în stare să exprime în cuvinte tot chinul pe care l-am îndurat în aceşti şapte ani şi, totuşi, iată-mă stând în fața dumneavoastră fără să tremur, privindu-vă drept în ochi fără să roşesc şi fără să pălesc, fără sfială şi fără teamă. Ştiți ce spunea Eugen Debs? Că nici măcar un câine care ar fi ucis un pui de găină, n-ar fi putut fi condamnat de un tribunal pe baza dovezilor folosite împotriva noastră.”

Vanzetti se opreşte şi înainte de a continua, îşi ațintește privirea în ochii judecătorului. De-acum încolo visul judecătorului se transformă într-

un coşmar, deşi atunci când scena aceasta se petrecuse, rămăsese calm, imperturbabil, chiar în momentul când Vanzetti strigase:

„Am dovedit cu prisosință că nu s-ar fi putut găsi pe toată fața pământului un judecător mai neînduplecat şi mai îndârjit împotriva noastră decât ați fost dumneavoastră. Am dovedit asta. Şi totuşi ni s-a refuzat revizuirea procesului. Ştim, tot atât de bine cum ştiți şi dumneavoastră, că ați fost pornit împotriva noastră de la începutul începutului, înainte chiar de a ne fi văzut la față. Înainte chiar de a ne fi cunoscut, ați ştiut că suntem roşii şi că trebuie deci să fim lichidați. Am aflat că, de fapt, dumneavoastră ați pronunțat demult sentința în acest proces. Că ați vorbit deseori despre noi, în cuvinte pline de ură şi de dispreț, cu prieteni de-ai dumneavoastră, fie în tren, fie la clubul Universității din Boston, fie la clubul de golf din Worcester, statul Massachusetts. Şi sunt sigur că dacă cei care cunosc felul în care ați vorbit dumneavoastră în legătură cu acest proces, înainte de a se fi dat pronunțarea, ar avea destulă demnitate şi curaj să ia atitudine, poate că atunci domnia voastră – îmi pare rău că trebuie să v-o spun, căci sunteți om bătrân şi am şi eu un tată bătrân – poate că atunci domnia voastră pe bună dreptate ați fi în clipa de față, aici, pe banca acuzaților. Procesul nostru s-a desfăşurat într-o perioadă care va rămâne înscrisă în istorie. Vreau să spun, o perioadă în care ura împotriva celor ce împărtăşesc ideile noastre ca şi împotriva străinilor a căpătat forme isterice şi mi se pare – sau mai bine zis sunt sigur – că atât dumneavoastră, cât şi domnul procuror, ați făcut tot ce v-a stat în putință, pentru a-i înverşuna şi mai mult pe jurați, pentru a le înteți ura împotriva noastră. Jurații erau împotriva noastră pentru că noi am fost împotriva războiului. Jurații însă n-au ştiut să facă deosebirea dintre un om care e împotriva războiului, pentru că îl socoteşte nedrept şi, pentru că nu este în stare să urască o altă țară şi un om care este împotriva războiului pentru că este de partea unei alte țări, a țării ce a ridicat armele împotriva patriei lui şi deci e un spion. Noi nu facem parte dintre aceştia din urmă. Domnul procuror ştie că noi am fost împotriva războiului, fiindcă n-am crezut în scopurile despre care se spunea că le urmărea războiul acesta. Noi credem că e o greşeală să faci un război şi cu atât mai vârtos credem acest lucru acum, după zece ani de la încetarea războiului, căci pe zi ce trece ne dăm mai bine seama de consecințele şi rezultatele lui. Iar astăzi credem mai mult ca oricând că războiul a fost un blestem şi aş urca fericit treptele eşafodului, dacă aş şti că de acolo le-aş putea spune oamenilor: «Luați aminte! Ați fost împinşi într-un măcel în care a pierit floarea omenirii. Şi

pentru ce? Toate cuvintele, toate făgăduielile lor n-au fost decât minciună, amăgire, hoție, Escrocherie şi crimă. V-au promis libertatea. Unde-i libertatea? V-au promis bunăstare. Unde-i bunăstarea? V-au promis progres. Unde-i progresul?» Din ziua când am fost închis în temnița din Charlestown şi până azi, numărul celor întemnițați acolo s-a dublat. Unde e atunci revirimentul moral pe care l-a adus războiul? Unde-i progresul spiritual pe care l-am realizat prin război? Unde-i siguranța vieții noastre, a bunurilor care ne sunt necesare? Unde-i respectul pentru om? Pentru viața lui? Unde-i respectul, unde-i cultul pentru minunatele însuşiri ale ființei umane? Niciodată înainte de război n-au fost atâtea crime, atâta corupție, atâta decădere ca acum."

În momentul acesta vorbitorul, care-şi desfăşoară pledoaria în sala de şedințe şi în visul judecătorului, face o pauză. Judecătorul se răsuceşte, se frământă şi scânceşte în somn. Totuşi e silit să asculte, trebuie să asculte mai departe.

„S-a spus – continuă Vanzetti cu glasul unui judecător, iar nu al unui vinovat care şi-a primit pedeapsa – că apărarea a făcut tot felul de obstrucții în timpul acestui proces, numai pentru a-l tărăgăna. Socotesc afirmația asta ca o insultă, fiindcă nu corespunde adevărului. Amintiți-vă că procurorul a avut nevoie de un an întreg pentru a-şi pregăti acuzarea şi veți vedea atunci că unul din cei cinci ani cât a durat procesul s-a pierdut din pricina acestor pregătiri. După asta, apărarea a făcut apel şi dumneavoastră ați amânat pronunțarea. Cred că erați hotărât din clipa când s-a terminat procesul să respingeți orice cerere v-am fi adresat. Şi totuşi ați aşteptat o lună sau o lună şi jumătate, ca să dați pronunțarea abia în ajunul crăciunului – chiar în seara de ajun. Noi nu credem în legenda crăciunului, nici aşa cum o prezintă istoria, nici aşa cum o înfățişează biserica. Ştiți însă că sunt printre noi unii care mai cred încă în ea şi dacă noi nu avem această credință, nu înseamnă că nu suntem oameni. Oameni suntem şi ne dăm seama că fiecare om aşteaptă cu bucurie crăciunul. Şi sunt convins că dinadins ați dat pronunțarea chiar în seara de ajun, anume ca să cerniți inimile rudelor noastre şi ale celor dragi. Aşadar, cum spuneam, nu numai că nu sunt vinovat, dar niciodată în viața mea n-am săvârşit o nelegiuire, niciodată n-am furat, n-am ucis, n-am vărsat sânge, dimpotrivă am luptat contra crimei, am luptat şi m-am sacrificat pentru a stârpi crimele ocrotite şi chiar sanctificate de lege şi de biserică."

În momentul acesta, în visul judecătorului vocea lui Vanzetti devine violentă, cumplită, arzându-l ca un fier roşu.

„Asta voiam să vă spun. Nu doresc niciunui câine, nici chiar unui şarpe, nici celei mai netrebnice şi mai hulite jivine de pe pământ, să îndure ce am avut eu de îndurat pentru nişte păcate pe care nu le-am făptuit. Totuşi convingerea mea este că motivele pentru care am suferit sunt reale. Am suferit pentru că sunt un radical şi sunt într-adevăr un radical, am suferit fiindcă sunt italian şi-ntr-adevăr sunt italian; am suferit mai mult pentru convingerile decât pentru faptele mele. Dar sunt atât de sigur că aceste convingeri ale mele sunt juste, încât chiar dacă m-ați executa de două ori şi m-aş putea naşte din nou, de fiecare dată mi-aş închina viața aceluiaşi țel pentru care am trăit până acum. Văd însă că am vorbit prea mult despre mine şi aproape deloc despre Sacco. Sacco a muncit ca şi mine din copilărie şi e un muncitor destoinic, căruia i-e dragă munca. Găsise de lucru şi câştiga bine, făcuse ceva economii, avea o soție bună şi iubitoare, doi copilaşi frumoşi şi o căsuță la marginea unui crâng, lângă un pârâiaş. Sacco e un om de inimă, un om de nădejde, un om care crede în ceva. Iubeşte natura şi iubeşte oamenii. Şi Sacco a dat totul, a jertfit totul pentru cauza dreptății şi în numele marii lui dragoste pentru oameni: avutul, liniştea, plăcerea de a trăi în mijlocul societății, soția, copiii, pe sine însuşi, viața lui. Sacco nici n-a visat măcar vreodată să fure, cu atât mai puțin să ucidă. Niciodată, de când suntem pe lume, Sacco şi cu mine n-am pus în gură o fărâmă de pâine pe care să n-o fi câştigat cu sudoarea frunții. Niciodată! E adevărat că mă pricep mai bine decât el să îmbin cuvintele. De atâtea şi de atâtea ori, când îl auzeam vorbind cu vocea lui plină de căldură despre credința sublimă ce-i lumina sufletul, când gândeam cum a sacrificat el totul, la eroismul său, mă simțeam mic, mic de tot în fața măreției lui; simțeam un nod în gât şi abia reuşeam să-mi stăpânesc lacrimile ce-mi năvăleau în ochi, ca să nu plâng înaintea lui, înaintea acestui om pe care dumneavoastră îl socotiți tâlhar şi asasin. Numele lui Sacco va trăi însă în inima plină de recunoştință a poporului, atunci când oasele dumneavoastră şi ale domnului procuror demult vor fi putrezit în pământ, când numele dumneavoastră şi al domnului procuror, legile voastre, instituțiile şi falsul vostru dumnezeu nu vor fi decât o cețoasă amintire a unui trecut blestemai, când oamenii erau în stare să se poarte ca fiarele cu semenii lor."

După aceste vorbe Vanzetti tăcu. Ultima lui frază însă a răsunat ca un gong izbit puternic, în mijlocul tăcutei săli de tribunal. În momentul acela

Vanzetti îi priveşte fix şi ochii lui apar nemăsurat de mari şi înfricoşători, în coşmarul judecătorului.

„Atât am avut de spus, adăugă Vanzetti. Vă mulțumesc.”

Judecatului bate cu ciocanul în masă, dar nu există gest, nu există sunet care ar putea să-i astâmpere tulburarea. Leapădă ciocanul din mână şi observă că-i tremură degetele. Se stăpâneşte şi spune cu o întărire silită:

„După legile statului Massachusetts, jurații sunt aceia care hotărăsc dacă un acuzat este vinovat sau nevinovat. Curtea nu intervine deloc în această chestiune. Legile statului Massachusetts stabilesc că judecătorul nu are dreptul să se preocupe în niciun fel de aceste probleme. Tot ce poate să facă, în conformitate eu legea, e sa conducă dezbaterile. În cursul procesului s-au ridicat o serie întreagă de excepții şi incidente care au fost deferite Curții Supreme. Suprema Curte, după ce le-a examinat, a dat următoarea decizie «Suprema Curte respinge toate excepțiile şi confirmă verdictul juraților». În situația de fața, Suprema Curte nu mai poate face decât un singur lucru. Şi acest lucru impus de lege, în privința căruia Suprema Curte nu are nicio latitudine să decidă, este obligația de a pronunța sentința. Mai întâi vom da citire sentinței lui Nicola Sacco: «Curtea hotărăşte şi ordonă ca tu, Nicola Sacco, să suferi pedeapsa cu moartea prin electrocutare în cursul săptămânii care începe duminică, în a zecea zi a lunii iulie, anul de la domnul nostru Cristos una mie nouă sute douăzeci şi şapte. Aceasta este hotărârea legii!» «Curtea hotărăşte şi ordona ca tu, Bartolomeo Vanzetti…»”

„O clipa vă rog, domnule judecător, spuse Vanzetti. Pot vorbi un moment cu avocatul meu?”

„Acum se pronunță sentința.”

Şi judecătorul continuă:

„…Bartolomeo Vanzetti să suferi pedeapsa cu moartea…”

De data aceasta, Sacco îl întrerupse pe neaşteptate cu un strigăt zguduitor:

„Sunt nevinovat. Ştii foarte bine că sunt nevinovat. Şi tot aşa am spus şi acum şapte ani. Condamnați doi oameni nevinovați.”

Judecătorul îşi stăpâni nervii şi continuă netulburat:

„…prin electrocutare în cursul săptămânii care începe duminică, în ziua a zecea a lunii iulie, anul de la domnul nostru Cristos una mie nouă sute douăzeci şi şapte. Aceasta este hotărârea legii!”

Şi apoi adăugă:

„Şedinţa se ridică!”

Judecătorul tresări din somn cu ecoul acestor cuvinte în urechi: „şedinţa se ridică”.

Era în amurgul zilei de 22 august, ziua fixată, după mai multe tărăgăneli, pentru execuţie.

Dezmeticindu-se în sfârşit, îşi dădu seama că-l cheamă cineva la masă.

Nici nu-ţi venea să crezi ce calm arăta în momentul acela! Simţi deodată că i-e o foame de lup şi, spre uşurarea lui, observă că ziua se apropie de sfârşit.

Odată cu sfârşitul zilei toată istoria asta avea să fie definitiv încheiată şi în curând asupra ei se va aşterne uitarea.

Cel puţin cu gândul acesta se mângâia judecătorul.

## *Capitolul 14*

Orice călătorie, cât de lungă şi obositoare ar fi, îşi are sfârşitul ei. Şi în ziua aceea profesorul de drept penal mersese până la capătul universului şi înapoi. În această călătorie aflase cele mai adânci taine ale vieţii şi ceea ce văzuse l-a umplut de tulburare şi amărăciune. Îşi uitase căminul, îşi uitase copiii, şi hrana i se părea lipsită de gust, de nemâncat. Luase masa împreună cu principalul avocat al lui Sacco şi al lui Vanzetti, venit la Boston să vadă pentru ultima oară pe cei ce urmau să moară. Avocatul nădăjduise până în ultima clipă că prin retragerea lui din proces şi angajarea unui alt apărător l-ar putea influenţa pe guvernator, dar acum venise să mai vorbească o dată cu Bartolomeo Vanzetti. Îl rugase stăruitor pe profesor să-l însoţească la Casa Morţii din închisoarea Charlestown.

— Mi-e teamă, spuse profesorul simţind parcă pentru prima oară lângă el umbra întemniţatului, care-l însoţise toată ziua. N-aş putea să dau ochi cu el.

— De ce, întrebă avocatul? Doar nu dumneata l-ai condamnat la moarte.

— Oare? Acum nu mai sunt sigur nici de asta. Îţi mai aminteşti declaraţia făcută de Vanzetti la nouă aprilie, după ce judecătorul a rostit sentinţa?

Avocatul încuviinţă clătinând din cap şi profesorul urmă, oarecum încurcat:

— Aş vrea să ți-o repet cuvânt cu cuvânt. Mi-am încrustat-o în minte şi am păstrat-o ca pe o povară ce-mi apasă sufletul. N-aş vrea să par melodramatic, dar în dimineața asta am vorbit cu rectorul unei mari universități – ştii la cine mă refer – şi după aceea am văzut un om de culoare bătut îngrozitor fiindcă se alăturase pichetelor de manifestanți din fața reşedinței guvernatorului. Lucrul ăsta şi încă multe altele, m-au tulburat teribil. Aş vrea să înțeleg cum trebuie ce a vrut să spună Vanzetti prin aceste cuvinte: „Dacă nu s-ar fi întâmplat toate acestea, poate că mi-aş fi petrecut toată viața ca un simplu agitator. Poate c-aş fi murit nebăgat în seamă, necunoscut. Dar ceea ce se petrece cu noi acum reprezintă cariera şi triumful nostru. În toată viața noastră nici nu ne-am fi putut gândi să facem vreodată pentru cauza libertății, a dreptății şi a frăției dintre oameni atât cât am făcut acum, prin voința duşmanilor noştri. Vorbele noastre, viețile noastre, suferințele noastre, n-ar fi însemnat nimic. Uciderea noastră – uciderea unui muncitor cizmar şi a unui biet vânzător ambulant de peşte – asta înseamnă totul! Ultima clipă va fi a noastră; moartea noastră este triumful nostru!" Cât de stranii şi cutremurătoare sunt aceste cuvinte. De atâtea ori m-am întrebat ce-or fi însemnând exact. Nu sunt sigur că le-am înțeles. Doi oameni vor muri şi de acum încolo eu nu voi mai ridica mâna să-i apăr.

— Nu-i poți apăra, prietene, spuse avocatul. Trebuie să înțelegi că nici eu nici dumneata nu mai putem face nimic.

— Şi ăsta-i vinul din care am băut? întrebă profesorul. Atunci e într-adevăr amar. Nu sunt decât un evreu şi nu-s nici măcar născut aici, dar nimeni nu mă târăşte într-un sediu de poliție să mă bată, până ce sângele îmi întunecă vederea. Şi acel negru n-a făcut decât să ia parte la pichetele de manifestanți. Eu am făcut mai mult. Am înfruntat un bătrân de cea mai veche viță, din această țară, şi la drept vorbind i-am spus că-i un mincinos şi că are mâinile pătate de sânge – dar pentru asta n-am primit nicio pedeapsă. Acum văd deodată că pedepsele-s sortite nu numai celor asupriți, cum spune Vanzetti. Când auzim cuvântul acesta noi zâmbim fiindcă ni se pare nostim, dar trimitem doi oameni la moarte numai pentru că sunt radicali. Cei puternici s-au simțit ofensați. Un cizmar şi un vânzător ambulant de peşte trebuie să plătească cu viața pentru asemenea ofensă. Dar de ce atâta freamăt, de ce atâta zarvă? Sunt aşa de mulți cei care au murit în linişte şi niciunul dintre noi n-a mişcat vreun deget pentru ei. Acum încercăm să ne linştim conştiințele, dar peste o lună vom trăi, la fel de comod ca înainte,

printre cei bogați şi puternici. Eu voi plăti un preț de nimic fiind zvârlit afară din universitate, dar dacă voi practica avocatura, voi câştiga de două ori mai mult, iar clienții mei au să fie aceia care l-au ucis pe Sacco şi Vanzetti. Şi mai încerc să spun că mâinile îmi sunt curate.

Deşi izbucnirea profesorului îl pusese puțin în încurcătură, avocatul ascultă totuşi atent şi curtenitor.

Era un om de vârstă mijlocie, un yankeu sobru şi cinstit, care pledase în proces nu pentru bani sau renume, ci fiindcă aşa-i dictase conştiința.

— N-am aprobat niciodată părerile lor, zise el. Sunt un conservator, şi am recunoscut-o totdeauna deschis. Dar îmi repugnă mirosul de sânge. Oamenii aceia vor fi asasinați, şi asta mă face să mă cutremur de ruşine. Poate că mai este, însă, vreo speranță. Să mergem amândoi la închisoare. Vino…

După ce avocatul mai insistă o vreme, profesorul de drept penal acceptă în cele din urmă şi în seara aceea de vară trecură împreună prin fața reşedinței guvernatorului unde se mai aflau încă pichetele de manifestanți. Trecând pe lângă ele fură salutați de o mulțime de oameni, dar saluturile acelea erau pline de tristețe. Poeta cea înaltă, cunoscută în toată lumea, apucă de mână pe avocat şi-l imploră.

— O sa faci ceva? Nu e prea târziu, nu-i aşa?

— Voi face tot ce-mi stă în putința, draga mea, răspunse avocatul.

Şase femei mergeau în grup, câte trei şi plângeau. Purtau pancarte pe care era scris: „Suntem muncitoare textiliste din Fall Piver, statul Massachusetts. Dumnezeu să-i apere pe cei puternici din Noua Anglie, dacă Sacco şi Vanzetti au să moară!” Pe trotuar, alături, un bătrân cu părul alb ținea de mână un băiețel, probabil nepotul lui, şi-i explica ceva în şoapta. Când copilul izbutim în plâns, bătrânul îi spuse, îngrijorat: „Nu plânge, nu plânge. Lacrimile n-au să-ți ajute la nimic,”

— Să nu mai zăbovim, spuse avocatul trăgându-l pe profesor după el. Mi s-a fixat ora şi nu trebuie să întârziem.

— Da, astăzi nu trebuie sa întârziem. Îți dai seama? Niciodată n-a mai fost ceva asemănător. De ce oare? Cred că nici atunci când Isus Christos îşi ducea cu greu crucea către locul osândei n-a fost atâta durere în lume. Ce-o să moară în noi când aceşti doi vor dispare?

— Nu ştiu, zise încruntat avocatul.

— Poate speranța?

— Nu ştiu. Să-l întreb ne Vanzetti?

— Ar fi prea crud.

— Nu, nu cred c-ar fi crud defel.

Luară o maşină până la Charlestown. Foarte calm, avocatul îi spuse profesorului:

— Acolo, la dreapta, peste câteva case se afla Winthrop Square, Austin Street, Lawrence Street, Rutherford Avenue… Un adevărat pomelnic, am putea spune. Strada Warren se încrucişează cu strada Henley… Ți-l aminteşti pe Warren[12]? M-am tot întrebat dac-o fi vorba de acelaşi Warren.

*Vai vouă, duşmani, ce ucideți pentru bani!*
*Întoarceți-vă la casele voastre!*
*Uitați-vă-napoi – cuprinse sunt de flăcări.*

Am spus corect? Să tot fie treizeci sau chiar patruzeci de ani de când le-am învățat. Iată, acolo e monumentul…

Profesorul abia mai asculta vorbele celuilalt. Gândurile şi simțurile îi erau atrase de splendoarea liniştită a serii, de frumusețea de pastel a norilor prin care se filtrau ultimele raze ale soarelui, de vaporaşele de pe lac şi de mulțimea sunetelor şi miresmelor, de aroma aerului curat al serii de vară înăsprit de fumul locomotivelor, de zgomotul trenurilor şi vapoarelor. Totul era aşa de minunat încât se părea că-n mijlocul atâtor frumuseți, moartea ar fi fost ceva josnic şi de neconceput. Pentru câteva clipe, profesorul uită de tot ce-l frământase mai înainte. Fu trezit din visare ne prozaicele amintiri ale avocatului cate vorbea despre un monument.

— …Ai fi putut să-l zăreşti chiar acum. Dar nu-i aşezat unde trebuie, nu-i aşa? Am avut totdeauna impresia că monumentul e ridicat pe Bunker Hill, dar că bătălia a avut loc pe Breed Hill[13]. Acolo şi-au săpat tranşeele şi au înotat în noroaie, acei bieți fermieri şi muncitori ce-au îndrăznit să-nfrunte cele mai bune regimente ale Europei…

— Oameni ca Vanzetti? întrebă profesorul.

— Nu mi-am pus problema asta, domnule profesor. Zău că nu. Trecutul e mort. Nu ştiu ce fel de oameni erau aceia şi cred că nimeni nu ştie. Un singur lucru ştiu: nu erau nişte oameni atât de singuri, cum sunt Sacco şi Vanzetti…

— Singuri? Dar e vădit că nu sunt singuri. Nici vorbă…

Profesorul zâmbi uşor, pentru prima oară în atâtea ore.

— Nu sunt singuri.

— Ştiu la ce te gândeşti, dar eu voiam să spun altceva. Dumneata te gândeşti la milioanele de oameni care plâng pentru ei. Am descoperit însă că un ocean de lacrimi nu-i în stare să clintească din loc o pietricică. Un sfert de milion de oameni iscălesc o petiţie… Ei şi? Ce-i cu asta? Nimic nu se schimbă.

— Nu ştiu, răspunse profesorul.

— Tocmai asta-i principalul. Acolo, pe Bunker Hill, strângeau în pumni oţelele puştilor şi deci aveau cu ce-şi iscăli jalbele, domnule profesor.

— Oare n-au plâns oamenii când l-au spânzurat pe Nathan Hale[14]?

„Doamne, ce copilărie! îşi spuse avocatul. Ce ne-a venit acum să dezgropăm morţii? Curios om mai e şi evreul ăsta care e atât de sensibil la durerile altora… Poate i-adevărat că suferinţele lasă urme amare. Dar unde-şi caută el consolare? Trecutul e mort. El vrea să-l dezgroape, în vreme ce Sacco şi Vanzetti mor într-o lume pe care nu ei au clădit-o. Putem să ne dăm seama de toate astea, dar mai mult n-avem ce face.”

— Am ajuns, spuse profesorul.

Era o noapte luminoasă, dar profesorul se simţea înfricoşat şi imaginea frumuseţii lumii inundată de o lumină discretă, ca în tablourile lui George Innes nu făcea decât să-i mărească spaima. Mai potrivit ar fi fost ca cerul să se cutremure de fulgere şi de tunete, însă natura, ca o fecioară trufaşă se păstra într-o frumuseţe fără prihană. Ajunseseră în sfârşit la zidurile mohorâte ale clădirii octogonale a închisorii. Pentru prima oară profesorul zări o frântură dintr-o lume pe care n-o cunoscuse până atunci şi înţelese în acea clipă întregul sens al tristei prevestiri a lui John Donne[15]: „Nu-ntreba niciodată pentru cine bat clopotele; pentru tine bat”. Mergea către propria lui moarte, căci era una cu cei doi condamnaţi: aveau parcă un singur suflet, aceleaşi amintiri, aceleaşi trebuinţe şi simţiri. Chiar dacă va ajunge cândva să uite noaptea aceasta şi felul cum murise – pentru că timpul face minuni – îşi va aminti totuşi adesea, poate numai ca prin vis, clipele în care a admirat frumuseţea acelei nopţi şi a simţit plutind deasupra sa umbra de gheaţă a îngerului morţii.

Directorul închisorii îi întâmpină cu o faţă tristă, ca de înmormântare. Pătrunseră în întunericul închisorii şi străbătură coridoare lungi şi întortocheate, îndreptându-se către Casa Morţii

— Înțelegeți desigur că asemenea zile sunt neplăcute pentru noi, spuse directorul. Pentru închisoare sunt zile negre. Ca să spun drept, în toți cei închişi moare ceva, odată cu condamnații. Să nu vă mire asta, căci între cei care trăiesc în aceeaşi închisoare se creează cu vremea legături strânse.

„Şi ăsta-i un fel de a vedea închisoarea," gândi profesorul.

— Cum se poartă cei doi? Ce fac?

— Bine, răspunse directorul. Atât cât se poate simți cineva bine într-o situație ca asta. Sunt nişte oameni foarte curajoşi, vă rog să mă credeți.

Profesorului i se părură curioase asemenea cuvinte în gura unui director de închisoare, şi-l privi mirat. Avocatul se cufundase cu totul în gânduri şi retrăia în minte toate fazele procesului, aşa cum se desfăşuraseră. Fusese la început un fel de joc – fiece proces mai complicat e un joc, un soi de rebus, o problemă care se cere rezolvată – şi devenise în cele din urmă preocuparea lui de căpetenie. Dar acum se detaşase într-o anumită măsură de toate astea. La urma urmei, în toate timpurile oameni ca Sacco şi Vanzetti au plătit cu viața. Ei au călcat porunca cea mare şi au ridicat mâna ca să sfarme idolii. Orice alta crimă mai poate afla iertare, dar domnul şi stăpânul nu poate ierta pe acela care încearcă să-i pună la îndoială stăpânirea şi puterea. Deci, ceea ce s-a întâmplat a fost un lucru inevitabil. Atunci de ce oare, a mai protestat toată lumea?

Gândurile avocatului fura întrerupte de cuvintele directorului care le arăta că nu-i deloc un lucru obişnuit să se acorde cuiva autorizația de a vizita Casa Morții într-o zi ca asta. Nu tuturor li se permite aceasta, ba chiar administrația nu face excepție cu nimeni.

— Ştii, spuse profesorul de drept penal, eu nu cunosc pe niciunul dintre ei. Acum o să-i văd pentru prima dată.

— O să vă dați seama că sunt nişte oameni foarte obişnuiți, spuse directorul cam cu jumătate de gură.

— Da, nu mă îndoiesc. Numai că mie mi se par personaje legendare.

— Înțeleg, spuse avocatul.

Când ajunseră în aripa unde se afla Casa Morții, directorul le explică:

— În Casa Morții nu-s decât trei celule, şi după cum ştiți, acum toate trei sunt ocupate. E o situație puțin obişnuită, dar toți trei trebuie să moară la noapte, bineînțeles numai dacă nu se amână. Credeți c-o să se amâne? îl întrebă el pe avocat.

— Sper din tot sufletul.

— Eu am să le pun să nu piardă nădejdea, dar nu cred că mai putem avea cine ştie ce speranță, spuse directorul. De obicei când s-ajunge aici, lucrurile merg până la capăt. Iaca, am sosit. Nu intru cu dumneavoastră. Cele trei celule sunt una lângă alta, şi alături de ele se afla camera de execuție. Să nu credeți că exista vreun protocol, în privința asta, dar dacă tot trebuie să faci un lucru neplăcut, apoi e bine să-l faci după anume reguli. Dacă sunt mai mulți oameni care trebuie executați, atunci îi aşezăm în celule în ordinea în care se vor sui pe scaunul electric. Dacă la noapte va trebui să isprăvim, am hotărât să-l luăm mai întâi pe Madeiros, apoi pe Sacco şi la urmă pe Vanzetti. Dumneavoastră aveți autorizația să-i vedeți doar pe Sacco şi pe Vanzetti, aşa că n-o să vorbiți decât cu ei.

La început profesorul de drept penal fu cuprins de spaimă auzind pusele directorului, căci nu i se părea posibil ca un om să vorbească despre asemenea lucruri cu atâta calm şi indiferență, ca despre ceva firesc. Crezuse până atunci că un fapt, cum e nebunia de a ridica prin forme legale viața unui om, este prin el însuşi atât de josnic, încât e imposibil să fie pomenit altfel decât aşa cum sunt pomenite câteodată aspectele cele mai murdare şi mai deprimante ale vieții. Aşa socotea în primele momente, dar şi-a dat seama îndată că dacă asemenea lucruri se pot totuşi întâmpla, atunci trebuie neapărat să existe şi cuvintele prin care să fie numite, iar oamenii care iau parte la astfel de treburi sunt nevoiți să folosească tocmai aceste cuvinte din lipsă de altele. Lumea nu-şi poate ascunde propria-i înfățişare în dosul unui fel de limbaj secret. Tot ce e monstruos în viață rămâne monstruos, şi cuvintele obişnuite se arată potrivite pentru a exprima orice. Şi asta nu se întâmplă numai cu vorbirea. Oamenii înşişi se dovedeau în stare sa corespundă unor astfel de împrejurări, aşa cum el şi colegul său, amândoi oameni de omenie, puteau exista în mijlocul acestor înfricoşătoare ziduri de granit şi gratii de fier, şi puteau înainta netulburați către acea clădire construită pentru a servi unui singur scop: curmarea pe cale legală a vieții. Pentru asta, o civilizație creştină şi democrată scornise un scaun de metal şi de lemn, pe care un om putea fi înlănțuit pentru ca prin trupul lui să se treacă un curent electric de o putere năprasnică. Şi totuşi nici el, nici însoțitorul lui nu urlau de amărăciune şi durere. Ba chiar dimpotrivă: erau calmi şi stăpâniți, iar însoțitorul său spunea:

— Poți fi liniştit, domnule Director. Vom face exact aşa cum spui.

După asta Directorul plecă şi un gardian îi conduse în Casa Morții. Trecură prin fața celor trei celule şi profesorul se uită pe rând în fiecare,

căci omul trebuie să-şi satisfacă orice curiozitate aşa după cum trebuie să respire şi să doarmă. Mai întâi îl văzu pe Madeiros stând nemişcat în mijlocul celulei: un tâlhar ucigaş care-şi aştepta moartea ce-avea să vină peste câteva ceasuri. Privi apoi în celula lui Sacco. Omul stătea întins pe pat, cu faţa în sus, fixând cu privirea un punct de pe tavan. Apoi celula lui Vanzetti. Vanzetti îi aştepta. Stătea la uşă şi-i întâmpină zâmbind, cu căldură şi recunoştinţă. Calmul lui i se păru profesorului mai zguduitor decât tot ce văzuse în ziua aceea atât de frământată.

Gardianul arătă două scaune de lemn care se aflau în celulă, aproape de uşă, şi-i rugă să se aşeze. Cei doi vizitatori se aşezară şi profesorul văzu deodată că întorcând puţin capul poate zări camera de execuţie şi un colţ al scaunului electric. Oricât se străduia să-şi smulgă privirile de-acolo, îi era peste putinţă.

Priveliştea aceea îl făcu parcă să treacă într-o altă lume. Scaunul electric îl fascinase într-atât, încât deşi auzea, nu reţinea mai nimic din ce se vorbea. Mai târziu n-ar fi putut în ruptul capului să-şi amintească cum a început discuţia. Pare-se că se vorbea despre faptul că toţi avocaţii erau acum dezlegaţi de obligaţia de a respecta secretul profesional şi că nimeni nu-i putea împiedica să comenteze împrejurările legate de procesul Sacco şi Vanzetti. Totul va trebui să fie făcut cunoscut întregii lumi. Era tot ce-şi mai amintea. Îl stăpânea până la obsesie o curiozitate febrilă în legătură cu instrumentul morţii şi în legătură cu tot felul de probleme create de vederea lui. Doar ar fi atât de simplu să ţi se taie o venă sau să bei, ca Socrate, o cupă de otravă; pentru ce atunci imaginaţia omenească născoceşte mereu tot soiul de maşini, ghilotine, spânzurători automate, camere de gazare şi scaune electrice?

— După câte îmi amintesc, prietene, nu cred că-n toată viaţa mea am comis vreo crimă, ori chiar un lucru cât de mărunt, de care un om să se poată ruşina, zicea Vanzetti. Nu spun c-aş fi un om mai bun decât ceilalţi. Sunt un om chinuit, un om de rând, la fel cu-atâţia alţii. Nu e deci cazul să vă neliniştiţi în legătură cu nevinovăţia mea. Sunt într-adevăr nevinovat.

În clipa aceea profesorului îi veni în minte întrebarea pe care-o pusese avocatul şi la care tocmai răspunsese Vanzetti. Întrebarea era cam asta: deşi profund convins că sunteţi nevinovaţi, aş dori totuşi din partea voastră, acum, în ceasul din urmă, o declaraţie în acest sens ca să pot răspunde cum se cuvine celor ce au ucis doi oameni nevinovaţi.

„Ah ce cumplit e! Câtă cruzime şi egoism e în această întrebare!" gândi profesorul.

Şi totuşi Vanzetti răspunsese liniştit şi îndatoritor asemenea unui om care participă la o discuție filosofică, având înaintea sa încă mulți ani de trăit.

Profesorul îl privea plin de curiozitate şi cu sufletul apăsat de amărăciune. Vanzetti avea o frunte înaltă, mărită de un început de chelie ce-i dădea un aer grav şi impunător. Sprâncenele-i erau subțiri şi arcuite, ochii duşi în fundul capului, nasul drept, mustață bogată de sub care abia se distingeau gura mare cu buzele groase, bărbia delicată. „Ce om frumos" gândi profesorul. „Ce trăsături expresive şi ce ținută! Iată-l cum stă aici ca un prinț, însă mândria lui nu este semeție. De unde răsar asemenea oameni? De unde a apărut acest om şi de ce-şi aşteaptă moartea cu atâta demnitate?".

Ca şi cum ar fi vrut să dea un răspuns acestor gânduri, Vanzetti se adresă profesorului spunându-i cât de mult se bucură că l-a cunoscut şi mulțumindu-i pentru tot ce făcuse în legătură cu procesul.

— N-am putut face mai nimic.

— Dimpotrivă, ați făcut foarte mult. Mi se umple sufletul de bucurie când văd cum oameni ca dumneavoastră vin în sprijinul nostru. Vă rog să mă credeți. Credeți-mă, spuse din nou Vanzetti adresându-se de astă dată avocatului, aş vrea să pot exprima în cuvinte întreaga recunoştință pe care v-o port pentru tot ce-ați făcut pentru noi. Dar nu pot. Acum vreți probabil să mă convingeți că nu trebuie să-mi pierd speranța, dar eu ştiu ce mă aşteaptă. Sacco ştie şi el. La noapte vom muri. Mi-e teamă de moarte, dar sunt pregătit s-o întâmpin. Sacco şi cu mine am murit până acum nu o dată, ci de o mie de ori. Suntem deci pregătiți. N-o facem pentru noi, ci pentru întreaga omenire, pentru ca să nu mai existe asuprirea omului de către om. Sunt copleşit de-amărăciune fiindcă niciodată n-o să-mi mai văd sora, familia şi pe nimeni dintre cei care mi-s dragi… Dar în sufletul meu nu e numai amărăciune. În suflet port şi simțământul unui fel de triumf, căci oamenii îşi vor aminti de calvarul nostru şi vor lupta mai bine pentru o lume dreaptă.

— Aş dori că pot şi eu crede în ceea ce crezi tu, Bartolomeo, spuse avocatul.

— De ce să crezi? Şi cum ai putea oare crede în ceea ce cred eu? Îl vezi acum înaintea dumitale pe Vanzetti cel care-şi aşteaptă moartea. E un om a cărui viață se încheie, dar ce-a reprezentat şi ce forțe l-au creat şi

susținut pe omul acesta? Astăzi sunt un om cu o adevărată conştiința de clasă, dar nu m-am născut aşa. Chiar când am ajuns bărbat matur ştiam destul de puține. Cât am stat în America am muncit cât şapte şi nu m-am ales cu nimic. În schimb însă în inima mea a înmugurit şi a crescut o dragoste nemărginită pentru cei care munceau alături de mine. Din acel moment n-am mai fost doar un italian; căci mi-am dat seama că-s una cu cei din jurul meu. Am muncit la o cărămidărie din Connecticut şi pe urmă la o carieră de piatră din Meriden. Doi ani am muncit cu târnăcopul, cu lopata şi cu ranga în cariera de piatră şi am învățat frumosul dialect toscan căci acolo se aflau pietrari din Toscana, iar patronul te urăşte fără să țină seama de limba pe care-o vorbeşti şi nu vrea decât să-i munceşti ca un animal de povară. Mi-aduc aminte cum un american care muncea lângă mine mi-a spus într-o zi: „Să ştii, Barto, că oamenii de pe pământul ăsta vorbesc două limbi. Pe una o vorbesc stăpânii, iar pe cealaltă eu, tu şi toți cei de-o seamă cu noi”. Mi-a zâmbit la vorbele astea şi eu am simțit că toată ființa mea s-a pătruns de adevărul cuvintelor lui. Aşa am ajuns să înțeleg că ceea ce se cheamă conştiință de clasă nu e o vorbă goală scornită de propagandişti, ci cu adevărat o forță uriaşă. Am căpătat şi eu acea conştiință, şi de-atunci am încetat să mai fiu doar un animal, o vită de muncă şi-am devenit om. Şi mai spunea americanul acela: „Priveşte-ți mâinile Barto. Toate bogățiile lumii sunt făcute de mâinile tale, dar totdeauna se află un altul care să pună stăpânire pe ele. Până şi arma de foc cu care va fi ucis fratele tău, tot de tine-i făcută. Numai acela care mănâncă pâinea plămădită de tine, numai acela nu face nimic, Barto, nimic. Priveşte-ți numai mâinile, Barto” – spunea el. „O, câtă putere sta în mâinile acelea”! Eu însă n-am înțeles totul dintr-odată, ci numai puțin câte puțin. Acum ei mă ucid, pentru vina de a fi înțeles că va veni ziua când oamenii vor trăi ca frații. N-are importanță. Nu sunt singurul om care plăteşte cu viața pentru asemenea vină. Dar voi, prieteni, nu sunteți în aceeaşi situație. De ce-ați crede voi aşa cum cred eu? Eu sunt muncitor. Sunt şi voi rămâne…

— Bartolomeo, spuse avocatul, trebuie să înțelegi că nu sunt împotriva dumitale. Numai că eu nu văd nicio posibilitate de a rezolva problemele acestea prin ură şi prin duşmănie.

— Vreți deci să nu urăsc, spuse Vanzetti. Ar trebui cumva ca din sufletul meu să se reverse dragoste pentru cei ce mă duc la moarte?

— Atunci ar trebui să fie numai violența şi ura şi moarte peste tot locul. Asta vrei, Bartolomeo?

— Am vrut eu vreodată asta? întrebă acum Vanzetti zâmbind uşor. Am fost aduşi la judecată şi judecătorul a spus că suntem oameni care iubim violența. Procurorul a spus juraților că suntem nişte oameni îngroziți, înrăiți şi brutali. Dar există oare vreo silnicie, vreo urmă de violență pe care s-o fi comis Sacco sau eu? Am lovit vreodată un om? E brutalitate şi e violență dacă mergem la frații noştri muncitori şi le spunem: „Oare e drept să plămădiți pentru ei toată pâinea şi vouă să nu vă rămână decât coaja?" Acum gândiți-vă la câtă violență am avut de îndurat eu. De şapte ani sunt ferecat, aici, în închisoare, chinuit, tratat ca un animal. Şapte lungi ani de temniță! Iată care-i violența! N-a mai existat ființă omenească asupra căreia să se exercite o violență atât de turbată ca aceea la care dumneavoastră l-ați supus pe blândul Sacco şi pe mine. Am fost luați într-o bună zi şi ni s-a spus c-am comis nişte crime înfiorătoare, într-un loc unde niciodată n-am călcat şi pe care niciodată nu l-am văzut. După asta suntem puşi la tot felul de încercări, suntem blestemați, suntem calomniați şi ani în şir, ani şi ani, zăvorâți în întunecimea de gheață a temniței. Iată ce înseamnă violență! Pentru orice făptură umană e de ajuns să moară o dată, dar pentru mine şi pentru Sacco nici o mie de morți nu ajung. Noi trebuie să murim zi de zi, iarăşi şi iarăşi. Pe dumneata te respect ca ne un frate şi un om de omenie ce eşti, dar cum poți veni aici să-ncerci să mă convingi, tocmai pe mine, cel care-am avut atâtea de îndurat, că violența e un rău? Eu n-am recurs niciodată la violență. Dar a existat vreodată pe lume cineva care să se ridice la luptă pentru frăție între oameni şi o viață mai bună şi să nu fie acuzat de violență? Aşa s-a-ntâmplat şi cu Isus Christos. Nu vreau să ne comparăm pe Sacco şi pe mine cu Christos, şi nici nu sunt un om religios. Însă voi, cei care invocați numele lui Crist şi vă numiți creştini, niciodată nu conteniți cu răstignirile.

Avocatul întrebă atunci, vorbind pentru prima oară cu voce înceată şi tremurătoare:

— Bartolomeo, ai ceva împotriva mea? Eu am făcut toate astea? M-am cruțat cumva şi n-am depus toate eforturile ca să vă câştig libertatea şi să dovedesc o nevinovăție de care eu sunt convins?

— Nu, n-am nimic împotriva dumitale. Ce-aş avea împotriva unui prieten sau a unui tovarăş? Dar de ce, oare, această oribilă calomnie cu privire la violență ne urmăreşte până şi aici, în Casa Morții? Crezi cumva că vreau să mor? Să vă spun ceva: A venit aici un reporter al unui ziar muncitoresc, un om de ispravă în care am toată încrederea şi l-am rugat, l-

am implorat să mai vină o dată şi să-mi aducă un revolver ca să nu pot fi scos de aici ca un mieluşel, ci să pot lupta, – să cad luptând cu demnitatea pe care trebuie s-o aibă un om şi nu să fiu târât la abator ca o vită. Dar n-a putut, sau poate chiar n-a vrut să mai vină. E singura violență la care m-am gândit vreodată. Şi cu toate astea, mereu ai s-auzi pe nobilul cetățean onorabil şi bun strigând: „Trebuie să moară pentru că a folosit violența împotriva mea”. Christos trebuie să moară fiindcă a recurs la violență. Galileo trebuie să moară fiindcă a recurs la violență. Giordano Bruno la fel… Da, şi Lenin tot aşa, pentru că, spun ei, e un om al violenței care răstoarnă tot ce-i legal şi drept. Dar vă-ntreb eu acum: ce-i legal şi ce-i drept? E legal şi e drept să-i ucizi pe Sacco şi pe Vanzetti?

— Am spus eu vreodată asta, Bartolomeo? Despre ce-i drept şi ce-i nedrept nu s-a rostit încă ultimul cuvânt. Eu cred într-un dumnezeu atotputernic care cântăreşte toate cu cântarul dreptății sale şi niciodată n-am să pot accepta că judecata definitivă stă în puterea guvernatorului din Massachusetts.

De data asta vocea lui Vanzetti scăzu, deveni abia auzită, plină de tristețe:

— Crezi în aşa ceva? Eu nu cred. De multe ori mă-ntreb cum se face că atât de mulți oameni de treabă nu cred în Dumnezeul vostru şi în judecata de apoi? Şi chiar cei care cred, se tem atât de mult de moarte.

— Cu toate astea, spuse avocatul, eu cred cu tărie de nezdruncinat că există şi o altă viață în afară de cea pământească.

Profesorul de drept penal privi la însoțitorul său. Nu exista nicio umbră de îndoiala în vocea lui sau în felul cum se uita la Vanzetti. Era un om hotărât, dârz şi mândru, avocatul. Luptase cu înverşunare în toate fazele din urmă ale procesului şi insuccesul nu reuşise să-l clatine. Credea cu toată tăria în el însuşi, în prietenii săi, în categoria şi clasa sociala din care făcea parte, în filosofia lui proprie, în soarta şi în contul lui de la bancă. Nimic nu-i putea clinti aceste convingeri, iar acum venea şi-şi mărturisea credința în viața viitoare. Într-un anume fel, profesorul îl invidia pe avocat. Spre deosebire de el, în noaptea aceea, profesorului nu-i mai rămăsese nicio credință nezdruncinată şi nu-şi mai putea afla niciun sprijin în mândrie sau în speranță. Când ridică însă ochii spre Vanzetti, văzu ca nici el nu era mai puțin sigur decât celălalt. Nici chiar la ultimele cuvinte glasul lui Vanzetti nu tremurase. Îşi păstrase întreg calmul şi trăsăturile parcă sculptate în marmură ale figurii lui radiau o seninătate de necrezut. Tocmai această

seninătate îl tulburare pe profesor, în tot cursul convorbirii, sugerându-i o imagine din vremuri demult, de foarte demult apuse. Imaginea aceea se apropia mereu de pragul conştiinţei profesorului, iar cuvintele parcă-i ajungeau pe buze; dar pragul conştiinţei nu ora trecut şi cuvintele nu voiau să i se desprindă de pe buze.

Profesorul ar fi dorit din tot sufletul să-i poată spune lui Vanzetti ceva ce nu i s-a spus încă până astăzi. Presimţea că acesta avea să fie ultimul contact al celor doi condamnaţi cu lumea din afara închisorii. Şi i-ar fi părut rău ca acest contact să se limiteze la discuţia de până atunci. Cunoştea îndeajuns mediocritatea vieţii de fiece zi şi înţelegea deci că în cele câteva momente ce le mai rămâneau n-aveau să se rostească cine ştie ce vorbe mari. Dar totuşi continua să spere şi asta poate mai mult din pricina acelei imagini ce încerca să-i treacă pragul conştiinţei – că s-ar putea ca în cursul discuţiei să se rostească anumite fraze unice şi uluitoare, exprimând însăşi esenţa vieţii celor doi, asigurându-le astfel singura nemurire în care chiar şi el credea.

Vanzetti însă continuă sa vorbească despre violenţă:

— Mi se pare atât de ciudat, spunea el, ca dumneavoastră să veniţi aici şi să-mi explicaţi de ce violenţa e condamnabilă. Eu stau într-o celulă şi-mi aştept clipa morţii, iar dumneavoastră veniţi aici şi apăraţi blândeţea. Credeţi cumva că eu dispun de forţe supranaturale care să-mi permită să stârnesc violenţa din senin? Nu, n-am asemenea putere. Violenţa apare atunci când prea multe poveri s-au adunat pe umerii poporului. Dar ce fel de lume aţi creat dumneavoastră? Este oare o lume în care nu există violenţă? La proces, procurorul ne-a împroşcat, pe Sacco şi pe mine, cu cele mai grozave ocări fiindcă am refuzat să luăm parte la războiul în care au fost măcelăriţi douăzeci de milioane de oameni. Şi cu toate astea, Sacco şi Vanzetti sunt acuzaţi de violenţă. Cât de sinistră-i lumea pe care aţi clădit-o, lumea asta în care câţiva îmbuibaţi trăiesc din sudoarea şi suferinţele unui atât de nesfârşit număr de oameni! Întreaga voastră lume nu-i decât violenţă! Eşti prietenul meu şi te rog să mă crezi că te iubesc şi că apreciez în mod deosebit ce-ai făcut pentru mine, dar totuşi ştiu că lumea asta e lumea dumitale şi nu a lui Sacco ori a mea. Într-o zi va fi oare altfel şi va dispărea violenţa? Nu ştiu. Îl răstigniţi pe Christos nu o singură dată, ci de câte ori vine către voi. Sacco ascultă fiece vorbă spusă acum şi el e un om simplu care de-abia înţelege englezeşte, dar Sacco e curat şi bun ca însuşi Isus Christos. Şi peste puţin acest Sacco trebuie să moară…

Profesorul de drept penal nu mai era în stare să asculte asemenea cuvinte. Ajunsese la capătui puterilor. Auzul încă îl slujea, dar printr-un suprem efort sufletesc reuşea să se desprindă de înțelesul vorbelor ce-i răsunau în urechi.

Şi atunci, smulgându-se din gândurile ce-l năpădeau, reuşi în cele din urmă să-şi revină şi să-şi dea seama că discuția lor trebuia să ia sfârşit. Dădu mâna cu Vanzetti şi fu oarecum surprins când descoperi că totuşi carnea lui e caldă şi degetele îl pot încă strânge cu putere. Privi de aproape în adâncul ochilor lui căprui.

— Adio, şi-ți mulțumesc, prietene, spuse Vanzetti.

Dar profesorul nu mai putu scoate niciun cuvânt şi tăcu; tăcu până ce ajunseră în afara zidurilor închisorii iar avocatul îi atrase atenția cu oarecare mirare că în tot cursul acelei cumplite încercări nu rostise măcar o vorbă. Acum însă profesorul desluşi imaginea aceea care îl frământase atâta şi găsi puterea să spună: „Când am auzit asta, ne-am ruşinat şi ne-am reținut lacrimile".

— Nu înțeleg ce vrei să spui, răspunse avocatul, el însuşi sfârşit, adânc tulburat de emoțiile prin care trecuse.

— Iartă-mă, spuse profesorul. Am încercat mereu să-mi amintesc ceva şi acum în fine am izbutit.

— Mi s-a părut – ceva cunoscut, şi mie – răspunse mecanic avocatul.

— Da. Îți aminteşti? „Şi-atunci, cei mai mulți dintre noi abia ne-am mai putut opri să nu izbucnim în plâns, iar când l-am văzut sorbind şi ultima picătură, nu ne-am mai putut stăpâni. Fără voie lacrimile îmi curgeau şiroaie şi ascunzându-mi fața am plâns de mila mea, nu de-a lui, ci pentru soarta mea cea tristă care mă lipsea de un asemenea prieten".

Avocatul încuviință cu tristețe. Stăteau acum singuri, aşteptând în întuneric automobilul pe care directorul promisese să li-l trimită ca să-i ducă, peste râu, în oraş. Cuvintele profesorului treziră în mintea avocatului ecouri cunoscute şi întrebă deodată:

— Ce-a zis atunci Socrate? Îți aminteşti?

— „Mi s-a spus că e bine să mori când augurii sunt prielnici. Fiți deci liniştiți şi tari".

Atunci, văzând cum lacrimile şiroiau pe obrajii profesorului şi văzându-l cum sta acolo în noapte, gheboşat ca un animal uriaş, diform şi lovit de moarte, avocatul nu mai întrebă nimic şi nu mai rosti nicio vorbă.

*Capitolul 15*

Vanzetti stătea lângă uşa celulei, ţintuit acolo de propriile-i gânduri şi de ecoul mut al vorbelor pe care tocmai le rostise. Alături, în celulele lor, ceilalţi doi erau întinşi pe paturile de fier, cu faţa în sus şi cu ochii larg deschişi, cu privirile pierdute, căutând să pătrundă în taina înfricoşătoare a viitorului atât de apropiat.

Vanzetti întinse braţele, şi degetele i se încleştară de gratiile dintre tocurile uşii. Privi mâinile acelea care făceau parte din propria lui făptură şi iar îi veni în minte eterna întrebare: cum va fi atunci, când el întreg, fiinţa şi cugetul lui nu vor mai fi nimic, când nu vor mai fi gânduri şi nu va mai fi deşteptare? Teama se năpusti asupra lui ca un vânt rece şi năprasnic, de care zadarnic încerca să se ferească. Acum nu mai dorea o amânare a execuţiei. Disperarea-i era atât de cumplită încât, dacă i-ar fi stat în putere să-şi aducă singur moartea, atunci şi-ar fi dorit sfârşitul, şi-ar fi grăbit clipa de pe urmă. Dar gândindu-se astfel la el, ajunsese să se gândească la Sacco şi-şi dădu seama că tot ce îndura el, îndura şi Sacco. Inima i se sfâşia de milă pentru tovarăşul său şi atunci îl strigă:

— Nicola, Nicola, mă auzi?

Cu ochii larg deschişi, Sacco visa treaz şi gândurile-i goneau ca o luntre pe-un ocean de tristeţe. Fiece lucru se prefăcea în contrariul său. Dacă-şi amintea de-o bucurie plină de zâmbet, în sufletul lui se revărsa tristeţea scăldată în lacrimi. Dacă dorea să-şi amintească un anumit lucru, în momentul în care acel lucru se contura în mintea lui, căuta să-l alunge. Îi reveneau în memorie zilele când, împreună cu soţia sa Roza, lua parte la vreo reprezentaţie teatrală de amatori. Roza era frumoasă, graţioasă şi talentată şi el se gândise mereu c-ar fi putut ajunge o actriţă vestită. Îşi dăduse totdeauna seama cât e de minunată şi niciodată nu înţelesese cum de primise să se căsătorească cu el. Credea cu tărie că nu numai el, dar nimeni altul nu putuse înţelege acest lucru şi că toţi îşi spuneau: „E de neînţeles cum o femeie frumoasă ca Roza s-a căsătorit cu Nicola Sacco. Ce-o fi văzut la el?” Şi fără-ndoială că un altul răspundea: „Aşa se-ntâmplă totdeauna fără excepţie: femeile obişnuite se mărită cu bărbaţi frumoşi, iar bărbaţii cei mai obişnuiţi se-nsoară cu cele mai frumoase femei. Aşa şi trebuie să fie, căci viaţa însăşi o hotărăşte. Dacă n-ar fi aceste fericite hotărâri ale naturii, s-ar crea pe pământ două soiuri de oameni: cei foarte frumoşi şi cei foarte obişnuiţi”.

Oricum ar fi fost, Roza se căsătorise cu el. Şi în fiecare noapte se gândea la această minune în cuvinte ce dovedeau şi înțelegere şi recunoştință:

— E clar şi e simplu: Roza s-a căsătorit cu mine.

Acum repetă iarăşi aceste cuvinte şi o durere ascuțită îl săgeta drept în inimă. Abia izbuti să-şi învingă această durere, şi iată o altă amintire. El şi cu Roza jucaseră într-un spectacol de amatori recitând nişte fragmente din Divina Comedie, puse în scenă de ei. Fusese un spectacol dintre cele mai naive, dar produsese o impresie puternică.

De pildă când Roza spunea:

*„…nicicând Icar sărmanu-nfierbântata*
*de pe-aripi ceară şi-o simțea că-i pică*
*şi – „rău ții drumul” – tatăl i-a strigat…”*

Sacco răspundea:

*„decât a mea, când mă văzui, adică,*
*că stau în aer, de-orice parte-n gol*
*şi-afar' de fiară nu mai văd nimic”*[16]

Alungă şi această amintire chinuitoare, întrebându-se de ce oare din toate versurile ca dulceața mierii ale lui Dante, le alesese tocmai pe acestea. Chinul deveni de nesuportat şi Sacco se încovriga pe pat, îngropându-şi fața în palmele-i ude de lacrimi şi strigând înăbuşit: „Roza, Roza, Roza”… până ce izbuti să se smulgă din ghearele durerii şi spaimei. Iar atunci din nou veniră aducerile aminte, purtându-i de data asta prin fața ochilor scene de greve şi manifestații, imagini ale locurilor unde muncitorii se întruneau. Încerca să rețină fiecare imagine şi să zăbovească asupra-i, dar erau atât de multe greve, atâtea manifestații, aşa de multe întâmplări: mecanicii de la Hopedale, muncitorii cizmari de la Milford, textiliştii din Lawrence, bărbații şi femeile palide din fabricile de hârtie. Îşi reaminti mici adunări în care se făcea câte o chetă printre muncitori. Avea obiceiul ca totdeauna să mototolească în pumni o hârtie de cinci dolari, ca nimeni să nu poată vedea cât dăduse şi să se simtă ruşinat sau îndurerat că nu putea da tot atât. Şi de fiecare dată, după ce făcea aşa, arunca repede hârtia în pălăria în care se strângeau banii.

Pe atunci, el, un cizmar calificat, câştiga muncind suplimentar, între şaptesprezece şi douăzeci şi doi de dolari pe zi. Aveau mai mult decât le

trebuia pentru nevoile lor şi Roza însăşi îi spunea: „Da, da, ajută-i, ajută-i. Sunt nişte tovarăşi aşa de buni”. Dar deşi meseria aceea îi aducea douăzeci şi doi de dolari pe zi, totuşi când a început războiul, s-a lăsat de ea, după ce discutase o noapte întreagă cu Roza şi-i arătase că mai degrabă ar muri, s-ar sinucide decât să pună mâna pe armă şi să ucidă pe un tovarăş muncitor, aşa cum e şi el, din Germania, din Ungaria, din Austria sau din altă parte a lumii.

Şi Roza a înțeles. Înțelegerea adâncă şi imediată pe care fiecare o avea pentru problemele celuilalt, a fost una dintre legăturile cele mai strânse care i-a unit încă de la început. Foarte mulți oamenii, prieteni de-ai lor chiar, spuneau: „Sacco? – Sacco e un flăcău simplu şi cam naiv”. Poate că aşa era. Dar aşa se simțea mai fericit şi-n privința asta soția lui era tot atât de curată şi sinceră ca şi el. Erau una. Ori de câte ori Sacco vedea un bărbat şi o femeie care nu se înțelegeau ciondănindu-se întruna, era cuprins de-o milă nesfârşită ca în fața unui infirm. Cunoştea bărbați care-şi înşelau soțiile, dar, cum gândea el, aceştia se purtau ca nişte biete animale.

N-avea decât s-o privească pe Roza. Căsnicia lor nu fusese totdeauna un vis romantic de dragoste. Câteodată se supărau, se certau, nu-şi vorbeau, dar de fiecare dată totul se linştea şi supărarea dispărea fără urmă. Între ei domnea armonia şi sinceritatea, căci niciodată unul nu nesocotea pe celălalt, iar prietenii lor spuneau totdeauna că parcă ar fi doi copii, tovarăşi nedespărțiți şi totodată îndrăgostiți.

Viața de familie a lui Sacco i se părea lui Vanzetti cea mai minunată legătură pe care o văzuse vreodată între un bărbat şi o femeie. Aprecia mai ales felul serios şi loial în care Sacco privea căsnicia. Într-o zi, Vanzetti venise la ei şi nu găsise pe nimeni acasă. Uşa era deschisă, căci ei n-o-ncuiau niciodată, spunând că dacă cineva ar avea nevoie de bietele lor lucruri, ei înşişi i le-ar da cu plăcere. Şi atunci, Vanzetti stătuse în fața casei, aşteptându-i să se întoarcă. Se trăsese la umbră în colțul dintre zid şi scară, fiindcă era o după-amiază călduroasă de vară, şi cei doi soți când s-au întors nu l-au observat.

În vremea aceea Roza era însărcinată cu primul copil, şi din pricina asta mergeau foarte încet. Aşa cum se întâmplă cu cele mai multe femei, sarcina îi dăduse o strălucire aparte, adăugase frumuseții ei un farmec deosebit, ca un fel de lumină caldă ce radia din întreaga-i făptură. Mergeau, ținându-se de mână, întorceau mereu capetele unul spre celălalt şi-şi zâmbeau. Erau nişte gesturi atât de simple şi de fireşti, încât Vanzetti fu cu

totul copleşit şi, după cum spusese mai târziu, simțise cum îl podidesc lacrimile la vederea bucuriei lor atât de curate.

Sacco şi-amintea şi el de ziua aceea. Făcuseră amândoi o plimbare până la Stilton Brook, îşi scoseseră pantofii şi ciorapii şi se-aşezaseră pe-o lespede de piatră, cu picioarele în apă. Cântaseră împreună un minunat cântec italian, compus cu un prilej atât de amuzant, cum este sărbătorirea inaugurării unui funicular, iar apoi începuseră să discute despre numele pe care-l vor da copilului lor…

— Dacă o să fie băiat, spuse el reluând discuția lor care nu se mai termina, o să-i punem numele Antonio.

— Nu. (Se înțeleseseră să-i pună numele Dante). De ce te tot răzgândeşti?

— Poate vor fi gemeni şi-atunci va trebui să găseşti două nume.

— Nu. N-au să fie gemeni.

— Dac-o fi fată?

— Credeam că şi tu eşti de părere că Ines e cel mai frumos nume de pe lume.

— Roza e cel mai frumos.

— Nick, spuse ea atunci, închipuie-ți numai c-ar sta cineva să ne asculte câte prostii vorbim, ca doi copii de curând îndrăgostiți. Gata, ajunge. Muşcă-ți degetele ca să te trezeşti.

El îşi muşcă degetele, şi Roza izbucni în lacrimi.

— Ce ai, de ce plângi?

— De fericire, răspunse ea simplu.

Sacco o sărută, şi ea se opri din plâns. Mai statură acolo o vreme. Apoi porniră spre casă, de-a lungul unei pajişti înflorite şi el culese ca un copil zburdalnic margarete, gura leului, panseluțe, din care împleti o cunună şi i-o aşeză ei pe cap. Ajunşi acasă, îl descoperiră pe Vanzetti care stătea la umbră. Şi atunci, ca într-o fulgerare, Sacco fu năpădit de simțământul propriei lui bogații şi al singurătății lui Vanzetti şi se gândi:

— Bietul Barto… Bietul, sărmanul Barto.

Din nou săgeata ascuțită a durerii țâşni din aceste amintiri şi-i străpunse inima. Sacco îşi înfipse dinții în podul palmei şi strânse tare, mai tare, în speranța că o durere o va alunga pe cealaltă. Prin negura deznădejdii ajunse la el glasul lui Vanzetti, sunetul calm, duios şi întremător al vorbelor pe care i le adresa tovarăşului său:

— Nicola, Nicola mă auzi? Nicola eşti aici, ce faci? Spune-mi dragul meu.

Sacco se ridică în capul oaselor, alungându-şi amintirile şi imaginile din trecut, ca pe un duşman. Încercă să vorbească tot atât de liniştit ca şi prietenul său, dar glasul îi tremura. Nu putu spune decât:

— Sunt aici, Barto. Şi după o clipă, adăugă cuprins de-o teamă neaşteptată: Barto, Barto cât crezi că e ceasul? Ce oră să fie?

— Trebuie să fie opt şi ceva, răspunse Vanzetti în italieneşte. Nu e nici prea devreme ca aşteptarea să ne mai poată chinui mult timp, nici prea târziu ca să pierdem nădejdea.

— La ce să mai nădăjduieşti? întrebă Sacco. Nu mai am putere să mai sper, Barto. Acum ştiu că s-a terminat, că totul s-a sfârşit şi nu mă mai interesează nimic. Nu mai vreau să sper. Nu vreau decât să se termine odată.

— Ce fel de vorbe-s astea Nicola? spuse Vanzetti aproape cu voie bună. Suntem oare într-o situație mai grea decât cineva bolnav de-o boală cumplită? Ca să-ți spun drept, cred că avem mult mai multe şanse de scăpare. Nouă ne e greu să ne dăm seama de ce se întâmplă afară. Am început să credem că suntem singuri şi părăsiți. Singurătatea e marele nostru vrăjmaş. Dar ia încearcă să te gândeşti la ce se-ntâmplă acum peste tot, la sutele de mii de oameni ai muncii care poartă numele noastre pe buze şi nu ne vor lăsa să murim. Eu mi-am pus viața în mâinile lor, Nicola. De aceea sunt atât de liniştit. Poți să vezi după glasul meu cât sunt de liniştit, nu-i aşa? Da, sunt liniştit. Milioane de oameni stau în jurul nostru şi ne apără.

— Văd după glasul tău ca eşti liniştit, recunoscu Sacco, dar nu-ți pot înțelege liniştea.

— E foarte uşor de înțeles, spuse Vanzetti. Am izbutit să-mi exersez în aşa fel ochii, încât să poată vedea dincolo de zidurile de piatră ale închisorii. Ştii, Nicola, vor exista într-o zi, pe pământul acesta oameni care vor privi îndărăt la închisoarea asta murdară şi jalnică, aşa cum privim noi doi la o păcătoasă colibă de trestie unde trăiesc sălbaticii. Ochii mei văd clar lucrul ăsta şi mintea mea îl înțelege. Ascultă-mă pe mine Nick – şi să ştii că nu vorbesc aşa numai ca să-mi fac curaj şi să te-ncurajez pe tine – dar acum sunt un om mult mai întreg decât atunci când am venit pentru prima oară în țara asta. Pe-atunci ochii mei erau mai tineri. În jurul meu nu se-nălțau ziduri de închisoare şi totuşi nu vedeam nimic. Întâi şi-ntâi am spălat vasele

într-un club intim, din New York, unde veneau bogații să-şi omoare ceasurile în care n-aveau ce face Munceam şaisprezece ore pe zi în căldură şi întuneric, spălând vasele, respirând aerul acela împuțit, aburii şi duhorile, dar cu toate astea când ridicam ochii nu vedeam nimic. Am trecut de la o meserie la alta – am spălat vasele, am muncit cu ziua, am muncit la lopată, la târnăcop şi la rangă, răsturnând blocuri de piatră; mi-am vândut tinerețea şi puterile pentru doi dolari pe zi şi o dată, da, o dată, te rog să mă crezi Nick, pentru şaizeci de cenți şi o fiertură păcătoasă. Priveam în jurul meu şi nu vedeam decât deznădejde. Încotro mă-ntorceam erau numai ziduri, ziduri mai înalte şi mai groase decât cele ale închisorii unde ne aflăm. Dar acum, din fericire ochii mei pot desluşi viitorul. Eu, Bartolomeo Vanzetti, n-aş fi putut trăi în veci. Mai curând sau mai târziu aş fi murit. În felul acesta, însă, aşa cum stau lucrurile acum, te-asigur, Nick, tu şi cu mine vom trăi de-a pururi şi numele noastre nu vor fi niciodată uitate…

Din celuia lui, tâlharul asculta fără să înțeleagă chiar totul. Dar pricepu câte ceva, cu ajutorul puținei portugheze pe care o mai ştia şi a celor câtorva cunoştințe de italiană. Şi deodată țipă ca un copil:

— Dar eu unde-o să fiu Bartolomeo? Unde-o să mă aflu în viitorul acela?

— Bietul om! spuse Vanzetti. Bietul om!

Madeiros veni la uşa celulei lui şi vorbi iarăşi

— Ce-o să fie cu mine, Barto? În viața mea n-am cunoscut oameni ca voi. Sunteți singurii oameni care, de când mă ştiu, s-au purtat frumos cu mine, mi-au vorbit cu blândețe ca unui om şi nu ca unui animal. Dar ce rost mar are acum asta, Barto? Încă de la început n-am avut nicio scăpare.

— Da, aşa e. Încă de la început n-ai avut nicio scăpare.

— Am vorbit cu Sacco. Mi-a spus că avea o grădină, că se scula în fiece dimineață la patru s-o îngrijească şi că în fiecare seară, când se-ntorcea de la fabrică, tot de grădină se-ngrijea, până ce apunea soarele. Ascultând vorbele lui Sacco mi s-a părut că văd în fața ochilor un om cu brațele încărcate de poame abia culese pe care le împarte celor ce le doresc şi nu le pot avea. Dar eu, tot ce am putut eu culege în viață, Barto, n-a fost decât iarbă uscată şi rădăcini putrede.

— Doar nu le-ai semănat tu, spuse atunci Sacco. Bietul om. Toate astea nu le-ai semănat tu.

— Şi-atunci voi doi sunteți prietenii mei? întrebă Madeiros.

— Ce întrebare! răspunse Vanzetti. Tu nu vezi cum stau lucrurile Celestino? Suntem toți trei legați cu legături ce nu se pot desface. Peste câteva ore vom ieşi de-aici şi toată lumea va spune: Sacco şi Vanzetti, şi tâlharul acela au pierit. Dar vor exista în toate colțurile lumii, oameni care-şi vor da seama că trei oameni au fost asasinați şi vor ajunge încet, încet să înțeleagă cele ce se întâmplă acum.

— Dar, protestă Madeiros, eu sunt vinovat, şi voi nu. Dacă există vreun om pe lume care ştie că sunteți nevinovați, acela sunt eu, ascultați-mă pe mine, sunt eu acela, şi eu ştiu!

Era acum covârşit de emoție şi de furie. Începu să izbească puternic cu pumnii în uşa celulei, strigând din răsputeri: „Nevinovați, nevinovați! N-auziți? Nevinovați! Oamenii ăştia doi sunt nevinovați! Eu ştiu! Sunt Madeiros, tâlharul şi ucigaşul. Am fost în maşina care-a mers la South Braintree! Am fost părtaş la crimă şi la tâlhărie! Îi cunosc pe ucigaşi şi ştiu cum îi cheamă! Ucideți oameni nevinovați!”

— Mai încet, linişteşte-te, spuse Vanzetti. Linişteşte-te, omule. Ce rost au strigătele astea? Vorbeşte încet şi lumea întreagă o să te-audă, ți-o jur.

— Fii calm, prietene, spuse Sacco. Calm şi cuminte cum te sfătuieşte Barto. Ascultă-l. E un om tare înțelept, cel mai înțelept om pe care l-am cunoscut vreodată. Are dreptate când spune că dacă ai să vorbeşti încet, lumea toată o să te-audă.

Madeiros nu mai strigă, dar rămase mai departe lipit de uşă. Plânsul lui sfâşietor, amărăciunea, durerea şi deznădejdea lui fără margini avură o puternică înrâurire asupra celor doi oameni din celulele de-alături. Fiecare dintre ei se simțea ca un părinte al acestui nefericit tâlhar. Amândoi gândeau la fel: un biet om care-a venit pe lume cu ochii cârpiți şi niciodată n-a izbutit să-i deschidă. Drumul lor în viață avusese un rost, şi, când priveau în urmă, fiecare putea distinge, pas cu pas, acele fapte voite şi adânc gândite care-i aduseseră, treptat, acolo unde se aflau acum. Înțelegeau, însă, că Madeiros nu putea face aşa ceva, că pentru el sfârşitul acela fusese dinainte hotărât şi era de neînlăturat.

La strigătele lui Madeiros, doi gardieni sosiră în goană însoțiți de un infirmier de la spitalul închisorii. Vanzetti le spuse însă că nu s-a întâmplat nimic şi că pot pleca.

— Da, dar să strigi aşa… începu unul din gardieni.

— Şi dumneata ai striga, îl întrerupse Vanzetti tăios, dac-ai putea să numeri minutele şi clipele pe care le mai ai de trăit. Lasă-ne acum în pace!

Apoi, el şi Sacco începură să-i vorbească lui Madeiros. Timp de-o jumătate de oră îi vorbiră cu căldură şi înțelegere. Într-un fel, Madeiros le oferise un dar neprețuit, căci ocupându-se de el, uitară pentru o vreme propria lor spaimă. Sacco îi vorbi lui Madeiros despre căminul, despre soția şi despre copiii săi. Îi povesti câteva întâmplări şi lucruri mărunte, ca de pildă, despre primul zâmbet înflorit pe buzele fiului său Dante şi despre ce-nseamnă un zâmbet pe fața unui prunc de cinci sau şase săptămâni.

— Ai impresia că ți se arata chiar sunetul lui. E acolo mereu, dar deodată îşi desface petalele ca o floare bine îngrijită, care se răsfață la soare.

— Tu crezi că oamenii au suflet? întrebă abia şoptit Madeiros.

Îi răspunse Vanzetti, care era plin de-nțelepciune şi blândețe şi, în ultimele câteva zile, trăise cât în sute de ani. Şi începu să-i arate lui Madeiros cât de mult timp se străduiseră oamenii să afle răspuns la această întrebare.

— Oare omul e o sălbăticiune? întrebă el liniştit. Ar trebui să credem, prietene, că foarte adesea cei care vorbesc cel mai mult despre dumnezeu se poartă cu semenii lor, ca şi când el n-ar exista. Dac-am judeca după aceştia, atunci ar trebui să credem că omul nu are suflet, fiindcă însuşi felul lor de a se purta o dovedeşte. Dar gândeşte-te numai la cât de legați suntem noi trei, şi cât de strânsă e legătura asta. Iată-ne aici: Tu, Madeiros, care-ai crescut în cea mai cumplită mizerie a străzilor şi maidanelor din Providence. Ai fost un tâlhar şi-ai ucis oameni. Şi-aici, alături de tine, stă Sacco, cel mai bun om pe care l-am cunoscut în viața mea, un muncitor de nădejde. Apoi, eu, Vanzetti, cel ce-am încercat să fiu un îndrumător al tovarăşilor mei muncitori. Ai crede că suntem cum nu se poate mai deosebiți, dar dacă ai să priveşti mai de-aproape, ai să vezi că ne-asemănăm ca nişte picături de apă. Avem un suflet care ne uneşte şi ne leagă de celelalte milioane de oameni, iar când noi vom muri, inima omenirii va sângera şi oamenii se vor cutremura atât de amarnic de durere, încât dacă mă gândesc la asta, mă podidesc lacrimile. În felul acesta, toți suntem nemuritori. Mă înțelegi, Celestino?

— Nu pot să-ți spun cât mă străduiesc, răspunse tâlharul. În viața mea nu m-am mai chinuit atâta ca să înțeleg ceva.

Acum vorbi Sacco:

— Celestino, Celestino, nu te-am mai întrebat niciodată, dar spune-mi te rog acum. Când ai mărturisit crima de la South Braintree, ai făcut asta

fiindcă ştiai că, oricum, ai să mori pentru celelalte crime făptuite de tine şi deci n-aveai nimic de pierdui, ori ai făcut-o pentru noi?

— Pot să vă spun adevărul, răspunse Madeiros. Mai întâi am citit în ziare despre dumneata şi despre Vanzetti. Şi nu-ţi poţi închipui cât m-am chinuit să-nţeleg de ce voiau cu-atâta străşnicie să vă omoare. Apoi, într-o zi, soţia dumitale a venit să te vadă şi am zărit-o. Atunci mi-am zis: „Am să fac ceva să-l salvez pe Sacco de la moarte. De mine, nu-mi mai pasă”. Asta-i adevărul. Poate că nimeni pe lume nu m-ar crede, poate nici sărmana mea mamă dac-ar mai fi în viaţă. Dar eu spun adevărul. Dacă există în viaţa unui om vreun ceas în care el rosteşte adevărul curat şi simplu, acela-i numai un ceas ca cel de faţă. De aceea vă spun că mi-am zis atunci: Poate la un nou proces nu voi mai fi condamnat pentru omor. Am ştiut, însă, chiar în acea clipă, că dacă voi mărturisi ce s-a petrecut la South Braintree, totul e pierdut şi va trebui să mor. Am ştiut asta şi, totuşi n-am putut să nu mărturisesc, a trebuit să spun ce s-a întâmplat într-adevăr.

— Ah, strigă Vanzetti. Ascultă. Înţelegi tu, prietene Nicola, ce înseamnă asta? Ce poate fi mai măreţ decât fapta unui om care-şi jertfeşte viaţa pentru altul? Pentru asta murim. Noi ne dăm viaţa pentru fericirea clasei muncitoare, dar Madeiros? Gândeşte-te la el. El îşi dă viaţa pentru noi, numai pentru noi. Celestine, spune-mi de ce-ai făcut asta? Poţi să-mi spui?

— Ştii, spuse simplu tâlharul, mi-am pus şi eu de sute de ori aceeaşi întrebare! Nu ştiu cum să rostesc răspunsul, dar câteodată îl simt în mine clar şi neîndoielnic.

## *Capitolul 16*

La ora nouă sosi preotul. Prin naştere, cei trei oameni din Casa Morţii erau romano-catolici. Dor Sacco şi Vanzetti arătaseră în chip hotărât, încă mai demult, că nu doreau şi nu simţeau nevoie de sprijinul preotului. De aceea, preotul veni numai pentru tâlharul şi ucigaşul Celestino Madeiros, şi directorul îl conduse în celula condamnatului, cufundată într-o tăcere de moarte.

În vreme ce orologiul măsura secundele ultimelor ceasuri ale zilei aceleia de 22 august, şi cu cât se apropia momentul execuţiei, toţi cei care aveau vreo legătură cu ea simţeau, într-un fel sau altul, această neîndurătoare scurgere a timpului. Dacă nemiloasa hotărâre a

guvernatorului din Massachusetts devenea şi mai neînduplecată, sfiiciunea unei mame din China, al cărei bărbat mătura străzile Pekinului, se topea treptat şi lacrimile-i şiroiau tot mai nestăvilite, odată cu scurgerea timpului. Dacă preşedintele Statelor Unite se ducea liniştit la culcare, fără ca nimic să-i împovăreze conştiinţa, minerul abia ieşit din galeriile minelor de cupru din Chile îşi mânca din ce în ce mai trist coaja lui de pâine, fără să-i simtă gustul. De asemenea, în închisoarea statului Massachusetts, sufletele oamenilor se cerneau treptat şi feţele li se înnegurau.

— Merg şi eu cu dumneata, îi spuse directorul preotului. Am să-ţi spun, însă, părinte, un lucru pe care pentru nimic în lume nu l-aş spune altcuiva. Plimbarea asta scurtă e un chin cumplit pentru mine şi nu mai mulţumesc deloc soartei că m-a făcut director de închisoare.

Preotul îşi încetini paşii ca să meargă în rând cu călăuza sa. Cunoştea bine tot ceea ce însoţeşte moartea: cortegiul cernit, pasul încet, cadenţa sumbră, vaierul sinistru al muzicii funebre. Făcuse cunoştinţă nu o dată cu toate astea şi în cele mai diferite ocazii, dar nu izbutise să se deprindă cu ele. Moartea, această arătare scheletică, hidoasă, nu i-a devenit prietenă; nu s-a putut obişnui să-i audă paşii, fără teamă, deşi nu mai era un lucru nou pentru el. Şi cu atât mai mult, îşi dădea seama, acum, de forţa acestui întunecat vrăjmaş. În acele momente, păşind prin tristele coridoare ale închisorii, cântărea din nou în minte, perspectivele pe care i le deschidea această ingrată misiune de duhovnic ce încearcă să mântuiască sufletele oamenilor.

I se spusese mereu că în lumea de dincolo, bucurii nenumărate răsplătesc pe cel care a salvat măcar un suflet rătăcit. Dar, pe când înainta prin acele tunele de piatră, îi venea greu să-şi închipuie răsplata ce l-ar fi aşteptat în împărăţia cerului pentru salvarea sufletului lui Sacco, al lui Vanzetti sau chiar al acelui biet tâlhar. Îşi pregăti şi repetă în minte crâmpeie din discuţia pe care nădăjduia s-o aibă cu Sacco şi Vanzetti. Până la urmă, luă hotărârea de a nu se mai aventura în locuri, unde nu îndrăznesc să pătrundă nici chiar îngerii, să ocolească pe cei doi radicali şi să-şi îndrepte tot zelul acolo unde avea să întâmpine mai puţină rezistenţă, asupra sufletului mai slab al tâlharului şi ucigaşului Celestino Madeiros.

Desigur că o astfel de alegere nu-i încărca sufletul cu niciun păcat. Nu era oare limpede ca lumina zilei că păcatul lui Sacco şi Vanzetti era atât de greu, încât nu mai putea afla iertare şi izbăvire? Aceşti doi oameni erau ca un vârf veninos de limbă a hidrei roşii, acel monstru groaznic al zilelor

noastre, care – după părerea pastorului – cu gura sa otrăvită şi lacomă sugea toată dulceaţa şi seva Europei.

Se simţi mai liniştit şi fu chiar bucuros la gândul că un tâlhar şi un ucigaş – ale cărui păcate de bună seamă că nu erau atât de grele ca ale celorlalţi – se va spovedi şi va cere iertare.

Totuşi, ar fi trebuit ca preotul să fie cu totul nesimţitor, ca să nu-şi dea seama, pe când păşea alături de director spre Casa Morţii, de ciudăţenia situaţiei. Erau aşadar, aici, doi oameni, iubiţi de milioane de semeni, dar care trebuiau răstigniţi, iar între ei se afla un tâlhar ce avea de asemenea să moară. Şi oricât de nelegiuit ar fi fost un asemenea gând, preotul nu se putu stăpâni să nu compare acest sfârşit cu sfârşitul lui Isus Christos, căci şi el a murit pentru că aşa voiseră cei puternici, şi nici el nu fusese singur în clipele lui de pe urmă, ci trecuse pragul morţii alături de doi tâlhari. Gândindu-se la asta, preotul îşi spuse în sinea lui:

— Cine poate şti dacă nu cumva omul acesta, Celestino Madeiros, n-a fost adus aici cu un scop anume şi cine ştie dacă eu însumi n-am fost trimis la el cu un anumit rost? Atâta vreme cât nu ştiu care-i acel scop, e firesc să nu pot vedea decât licăriri ale adevărului. Cum nu sunt nici episcop, nici cardinal, voi merge încotro mă cheamă acele licăriri, fără să-ncerc a pătrunde până-n adâncul lucrurilor. Se-ntoarse atunci către director şi-i spuse: Crezi că n-ar fi bine să mai vorbim o dată cu Sacco şi cu Vanzetti?

— Nu. De altminteri nici nu ştiu dacă mai avem dreptul s-o facem.

— Atunci misiunea mea se mărgineşte numai la tâlhar, zise cu oarecare uşurare preotul şi străbătu în tăcere restul drumului, până ajunseră la cele trei celule. Atmosfera de aici era atât de grea de prevestirea morţii şi atât de plină de suferinţă, încât preotul se trase cât mai în preajma directorului, căutând parcă un sprijin şi urmându-l pas cu pas, până la uşa celulei lui Madeiros, unde directorul zise:

— Celestino, ţi-am adus preot să stai de vorbă cu dânsul şi să te pregăteşti pentru clipa cea din urmă, dacă, într-adevăr, sfârşitul trebuie să vină.

Peste umărul directorului, preotul putu să observe ordinea sărăcăcioasă care domnea în celula lui Madeiros. Un pat de fier, câteva cărţi şi nimic altceva. De-aici, omul părăsea lumea la fel de sărac cum se născuse. Totodată, cu coada ochiului, preotul putu zări celula lui Sacco şi a lui Vanzetti, dar îşi retrase repede privirile de-acolo, căutând să-şi păstreze toate puterile pentru sarcina ce-o avea acum de îndeplinit.

Madeiros stătea pe pat. Era liniştit, ţinea capul sus şi nici măcar nu se întoarse când auzi glasul directorului. Preotul îl privi şi se întrebă dacă ştia că trecuse ora nouă şi că prin urmare orice speranţă era pierdută pentru el. Chiar dacă ştia, Madeiros nu dădea niciun semn de tulburare deosebită şi spuse foarte liniştit:

— Îţi mulţumesc şi dumitale şi preotului, dar te rog să-l iei de aici. N-am nevoie de el.

— Aşa s-a purtat toată ziua? îl întrebă preotul în şoaptă pe director. Aşa de calm şi netulburat?

— Da de unde, răspunse tot în şoaptă directorul, neştiind nici el cum să înţeleagă purtarea de-acum a lui Madeiros, – e cu totul altfel. De dimineaţă era aproape înnebunit de frică. Câteodată chiar urla din răsputeri, ca o vită dusă la tăiere.

— Ce facem acum? întrebă preotul.

— Poţi vorbi cu el dacă vrei, răspunse directorul.

„Cum poţi oare ajunge la sufletul unui ucigaş?” se întreba preotul, căci asemenea lucru nu-l frământase niciodată. „Cum trebuie oare să începi?” Şi-atunci, hotărî să-l întrebe pe Madeiros tot aşa de simplu şi fără ocolişuri cum îl întâmpinase el. Spuse:

— De ce refuzi sprijinul unui preot, fiule?

Madeiros îşi înălţă capul şi-i aruncă o privire atât de limpede şi pătrunzătoare, încât preotul o simţi ca o lovitură de lance care-l doborî pe dată din falnicul său turn de dogmatism şi sfinţenie în care se înălţase; trezindu-se pe pământ, văzu deodată, în faţa sa, în locul ucigaşului, un simplu tânăr ce-şi aştepta netemător moartea. Era ca o minune, poate una dintre cele mai mari dintre toate minunile de pe lume. Ea străpunsese carapacea vorbăriei mincinoase şi iscusite cu care se acoperise încă din copilărie preotul şi atinsese pentru o clipă sufletul omului ascuns sub ea.

— N-am nevoie de preot, vorbi Madeiros rar, rânduindu-şi cuvintele şi gândurile cu greutate, dar cu multă grijă, fiindcă s-ar putea ca el să mănspăimânte. Acum nu mai mi-e teamă. Astăzi, toată ziua, toată ziua de ieri, şi alaltăieri, şi răsalaltăieri, mi-a fost frică. Am murit de mii de ori şi de fiecare dată am suferit cumplit. Frica e cel mai înspăimântător lucru de pe lume. Dar acum am lângă mine doi tovarăşi pe care-i cheamă Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti. Ei mi-au vorbit şi mi-au alungat frica. De asta n-am nevoie de preot. Dacă nu mai mi-e teamă de moarte, atunci nu mă mai înspăimântă nici ce urmează după ea.

— Dar ce au putut să-ți spună? întrebă preotul cu deznădejde. Ți-au putut acorda dumnezeiasca iertare?

— Mi-au acordat iertarea oamenilor, răspunse Madeiros simplu ca un copil.

— Nu vrei să te rogi împreună cu mine?

— N-am pentru ce mă ruga, spuse Madeiros. Am găsit doi prieteni şi ei au să fie alături de mine atâta vreme cât voi mai zăbovi pe pământ.

După ce spuse vorbele astea, se întinse pe pat, îşi puse mâinile sub cap şi închise ochii.

Preotul nu mai avu curaj să-i vorbească. Aşa cum veniseră, şi plecară. Numai că de data asta, trecând prin fața celulelor lui Sacco şi Vanzetti, preotul privi înăuntru şi văzu în ele pe oamenii care deveniseră o nouă legendă din Noua Anglie. Iar când îi privi, fiecare dintre ei se uită la el şi privirile lor se-ncrucişară.

Acum, preotul mergea mai repede prin tunelurile şi coridoarele închisorii, dar oricât de repede mergea era totuşi în stare să se stăpânească într-atât, încât să nu arate directorului că de fapt fugea. Mai presus de el şi în urma lui, în Casa Morții se afla o taină care nu numai că-şi bătea joc de puterea sa de înțelegere, dar îl amenința în propria-i existență. Şi acum, el fugea din fața acelei taine.

## *Capitolul 17*

Directorul fu bucuros să scape de preot, fiindcă mai rămâneau multe de făcut şi era de-acum ora zece. Lumea nu-şi poate da seama ce lucru complicat este o execuție şi nu vede decât grozăvia ei. Dar câteodată, când se simțea înclinat să filosofeze – şi care director de închisoare n-are astfel de înclinații? – se gândea la asemănarea dintre meseria lui şi aceea a directorului unei mari întreprinderi de pompe funebre. Oricum, asta era situația şi el n-avea nicio putere; dacă sfârşitul vieții trebuia însoțit de un ritual mult mai complicat decât începutul ei, nu el era cel chemat să schimbe lucrurile sau să li se împotrivească.

Mai întâi, directorul se duse în sala de mese de lângă Casa Morții, pe care o rezervase presei. Găsi încăperea aproape plină cu reporteri, care primiseră invitații speciale fie pentru a asista direct la execuție, fie ca să poată sta în preajmă şi să afle imediat dacă şi când va avea loc execuția. Directorul ştia cât de prețioase sunt bunele relații cu presa şi se silise să

răspundă mai dinainte, aşa cum se cuvine, tuturor dorințelor reporterilor. O aromă tare de cafea plutea în aer, şi într-un colț, pe o masă, aranjate cu grijă, se aflau mormane de sandviciuri şi prăjituri apetisante. Cumpărase anume, pentru această ocazie, douăzeci şi cinci de funzi de gustări reci; era de părere totdeauna că dacă e important să-l faci să creadă pe cel care zace în închisoare că hrana pe care o primeşte nu-i alterată, cu mult mai important era să mulțumeşti dintr-odată pe atâția reprezentanți ai presei.

Societatea de telefoane îşi dăduse şi ea concursul şi chiar acolo, în sală, instalase şase posturi noi, pentru ca veştile despre amănuntele execuției să poată ajunge uşor şi repede la cei care le aşteptau. Directorul se mai îngrijise să fie destulă hârtie şi creioane, ca reporterii să poată nota imediat orice le-ar trece prin minte. Se gândi cu oarecare ironie la împrejurările ce făcuseră din el, din închisoarea lui şi din acest vechi colț de țară, centrul atenției întregii lumi. Însă şi de data asta trebuia să accepte o situație creată nu de el şi hotărî că nu-i rămânea altceva de făcut decât să se-ngrijească de tot ce e nevoie ca lucrurile să se desfăşoare normal, fără greutăți şi fără complicații.

Când apăru în sală, reporterii îl înconjurară şi-l încolțiră cu o sumedenie de întrebări. Voiau să afle tot felul de amănunte: numele gardienilor şi al ajutoarelor lor, numele medicului închisorii, numele tuturor celor care aveau vreo legătură cu execuția. Îl mai întrebară dacă avea de gând să păstreze legătura cu cabinetul guvernatorului în ultimele momente dinaintea execuției, pentru a fi absolut sigur că ordinul de amânare nu va veni cu o fracțiune de secundă prea târziu să mai poată salva viața condamnaților. Mai voiră, de asemenea, să afle ordinea execuțiilor.

— Domnilor, domnilor, protestă directorul. Ar trebui să stau toată noaptea aici cu dumneavoastră ca să pot răspunde la atâtea întrebări şi vă rog să credeți, mai am încă multe de făcut. Am însărcinat pe unul dintre colaboratorii mei să vă stea la dispoziție şi să vă dea toate informațiile pe care eu însumi vi le-aş putea da. Vă rog să înțelegeți că nu suntem decât nişte simpli slujbaşi publici, care avem de îndeplinit sarcini foarte neplăcute. Nu sunt nici judecător, nici polițist, ci doar directorul unei închisori. Desigur că voi face tot ce-mi stă în putință pentru a păstra legătura cu cabinetul guvernatorului. V-aş ruga să credeți că am avut ocazia să-i cunosc pe aceşti oameni şi sunt gata să fac tot ce pot pentru a-i ajuta, desigur pe căi drepte şi legale. În ceea ce priveşte ordinea execuțiilor, ea a fost stabilită după cum urmează. Cel care va muri primul va fi Celestino

Madeiros. După el va urma Nicola Sacco şi, în cele din urmă, Bartolomeo Vanzetti. Iată, domnilor, asta-i tot ce pot face pentru dumneavoastră.

Reporterii îi mulţumiră zgomotos, şi directorul se simţi într-adevăr mândru pentru modul abil şi sigur cum se purtase, păstrând într-adevăr calea de mijloc.

În vreme ce directorul era ocupat cu reprezentanţii presei, medicul, electricianul, doi gardieni şi bărbierul închisorii veniseră la Casa Morţii. Ca şi directorul, îşi dădeau seama cu durere de semnificaţia fiecărei mişcări pe care-o făceau în acele clipe. Dar spre deosebire de acesta, ei n-aveau de-a face cu presa, ci chiar cu cei trei osândiţi. De aceea era uşor de bănuit că numai cu multă greutate aveau să-şi ducă sarcinile la îndeplinire. Probabil pentru a putea suporta mai uşor simţământul de nemulţumire şi ruşine care-i copleşea, încercau să umfle la maximum importanţa lor în cadrul acestui eveniment şi să-şi pregătească de pe acum cuvintele cu care vor povesti totul a doua zi. Totuşi, fiecare se simţea încurcat şi simţea nevoia să se scuze faţă de cei trei oameni, cei doi anarhişti şi tâlharul. Bărbierul încercă să se scuze pe când îi râdea în cap.

— Ştii, îi spuse el lui Vanzetti, numai soarta mea ticăloasă m-a silit să lucrez într-un loc ca ăsta. Ce pot să fac eu?

— Nu poţi face nimic, îi răspunse Vanzetti cu o notă liniştitoare în glas. Îţi faci numai meseria. Aici nu încape nicio discuţie.

— Aş vrea să spun ceva care s-ajute cât de puţin, insistă bărbierul. Apoi, după ce isprăvi cu Vanzetti, îi şopti electricianului că nu fusese chiar aşa de greu cum s-aşteptase şi că Vanzetti era fără îndoială un om cu totul neobişnuit şi cu judecată.

Sacco însă nu spuse nimic, nu scoase o vorbă, iar când bărbierul făcu unele încercări de a lega o discuţie, îl privi într-un fel atât de ciudat, încât cuvintele i se opriră în gâtlej. Faţă de Madeiros, bărbierul încercă un simţământ cu totul deosebit. Madeiros părea un băieţandru, iar liniştea lui aproape că-l îngrozi. Afară, în coridor, şopti gardienilor ceva despre calmul acestui om, dar ei ridicară din umeri nepăsători, făcând semn către camera de execuţie.

Electricianul îi urmări cu privirea pe gardienii care dădeau întemniţaţilor lenjeria specială. Apoi, cei trei condamnaţi îmbrăcară hainele cernite ale morţii, pe care aveau să le poarte doar pe scurtul drum ce ducea de la celule până la scaunul electric. În vreme ce-şi trăgea pe el costumul acela îngrozitor, Vanzetti spuse liniştit:

— Iată că mirele s-a găsit. Un stat grijuliu îmi dă îmbrăcăminte călduroasă şi-mi pune la dispoziție mâinile dibace ale unui bărbier să mă radă. E curios, dar teama mi-a dispărut. Acum nu mai simt decât ură.

Vorbise italieneşte, şi gardienii nu-i înțeleseră cuvintele. Dar bărbierul pricepu şi traduse în şoaptă doctorului. Doctorul înălță din umeri cu cinismul profesional, folosit de oameni ca el în asemenea împrejurări.

Era în atribuțiile electricianului să facă tăieturile la pantaloni şi la mânecile costumelor de moarte. Şi el făcu asta cu nespusă tristețe, blestemându-se pe sine şi blestemând soarta care-l condamnase la o astfel de muncă. O singură dată atinse trupul lui Vanzetti şi atunci condamnatul tresări, se retrase şi se uită la el cu un fel de scârbă, apoi îşi aruncă privirile grele de ură şi dispreț spre cei doi gardieni care supravegheau lucrul electricianului.

— Şi asta-i o meserie, spuse Vanzetti cu voce aspră, surdă. Faceți o treabă murdară, şi în toate vremurile au existat oameni ca voi. Chiar de-ar exista dumnezeu, nici el n-ar putea avea îndurare pentru cei care s-au făcut slujitori ai morții. Şi când mă gândesc că doream pacea între oameni, în timp ce mai trăiesc pe pământ oameni ca voi. Nu mă atingeți cu mâinile voastre blestemate. Mâinile voastre-s pline de murdăria stăpânului pe care-l slujiți.

Bărbierul traduse din nou, şi medicul închisorii îi răspunse:

— Ce mai vrei? Ce poți să-i faci cuiva mai mult decât să-l omori. Dacă vrea să vorbească, n-are decât. N-ai ce-i face. Nu mă mai tot plictisi cu prostiile lui. Poate să spună ce-o vrea.

Gardienii încuiară uşile celulelor. În fiecare dintre ele se afla acum un om îmbrăcat în negru. Madeiros nu se schimbase deloc. Îmbrăcat în hainele lui negre, stătea acum aşezat pe pat tot atât de liniştit ca şi mai înainte. Nicola Sacco, în picioare, îşi pipăia îmbrăcămintea cea nouă şi o cerceta cu o privire ciudată. Vanzetti rămăsese lângă uşă. Pe fața lui se putea citi mânia, şi sângele-i zvâcnea puternic în vine. Setea de viață îi clocotea în piept, şi muşchii brațelor i se încordară când împinse uşa. Se gândea acum la viața sa fără părere de rău, fără mâhnire, dar cu o mânie crescândă. Îşi aminti de copilăria liberă şi fericită pe care-o petrecuse într-un sat din Italia, scăldat de razele strălucitoare ale soarelui. Îşi revăzu mama şi simți atingerea caldă şi mângâietoare a obrazului ei care se lipea de-al lui într-o strânsă îmbrățişare. O revăzu bolnavă şi stingându-se treptat, în vreme ce el străjuia la căpătâiul ei, încercând să-i dea o parte din nestăvilitul lui suflu de

viață. Încă de pe atunci, începuse să înțeleagă cât de mare era dragostea lui de viață şi setea-i de luptă. Era ca un fel de fântână din care poți scoate apă la nesfârşit, din care se poate bea mereu, până ce setea celor din jur se va fi potolit. Dar propria lui sete niciodată nu fusese stinsă.

Italia dispăruse pentru el odată cu maică-sa. Se revăzu fugind de viața liniştită de la țară pe care o dusese alături de mamă-sa, şi care avusese preț pentru el cât timp trăise ea. Muncă şi luptă – muncă pentru pâinea de toate zilele şi o mistuitoare sete de viață. Iată ce deveni pentru Bartolomeo Vanzetti viața sa, existența sa şi înțelesul adânc al acestei existențe. El nu era ca Sacco. Era un om născut să-nfrunte vijeliile şi încleştările existenței – dar şi să le supraviețuiască. Nici acum chiar nu renunța la luptă. Întreaga lui făptură îi spunea în scrâşnet că nu poate accepta capitularea, aşa cum nu se poate împăca şi nu poate concepe moartea. Trebuia să existe o ieşire, încă un pas de făcut înainte, încă un cuvânt de rostit, încă o încleştare! Vieții nu i se putea răspunde decât cu viață; moartea nu era un răspuns de dat vieții. Moartea era un monstru, dezgustătorul, întunecatul şi înspăimântătorul zeu căruia se-nchinau vrăjmaşii săi. El răspundea morții cu ură, cu mânie, cu turbare. Viața era alături de el, şi el era alături de viață. În acel moment cuvintele-i exprimau cu fidelitate gândurile:

— Trebuie să trăiesc – înțelegi? Trebuie să trăiesc. Misiunea mea e de-abia la început. Lupta continuă. Trebuie să trăiesc şi să m-avânt în luptă. N-am să mor! Nu pot să mor…

Medicul închisorii raportă directorului, care se afla în camera rezervată presei, că pregătirile pentru execuție erau terminate, şi directorul urcându-se pe una din mese, ceru linişte şi atenție din partea mulțimii de reporteri speciali şi ziarişti adunați acolo.

— În acest moment, domnilor, spuse directorul, s-a terminat pregătirea condamnaților pentru execuție. Obişnuita formalitate de a le schimba îmbrăcămintea şi de a fi raşi în cap a fost îndeplinită. Mai sunt doar o oră şi câteva minute până la ceasul hotărât de guvernatorul acestui stat pentru execuție. Între ora unsprezece şi miezul nopții va trebui să verificăm circuitul. Dacă în acest interval veți vedea luminile pălind, să ştiți că am procedat la această verificare. Acum voi încerca să iau legătura cu cabinetul guvernatorului. Voi avea grijă, de asemenea, să dau dispoziții ca orice comunicare din partea excelenței sale să-mi fie imediat adusă la cunoştință.

*Capitolul 18*

Sosi şi ceasul din urmă, ultimul ceas al zilei odată cu care multe speranţe şi visuri dimpreună cu credinţa în dragostea oamenilor pentru dreptate şi adevăr aveau să se sfârşească. În acest ultim ceas milioane de oameni îşi dădură seama, într-o dureroasă tăcere, că nu-i de-ajuns să doreşti, să te rogi şi să vrei pentru ca lucrul dorit să se şi îndeplinească.

Pichetele de manifestaţi din faţa reşedinţei guvernatorului se-nmulţiseră; se vorbea despre un marş asupra închisorii. Dar pentru cei ce se aflau acolo era evident că o asemenea aventură n-ar mai fi putut schimba nimic şi n-ar fi putut opri ceea ce cu necesitate trebuia să se întâmple. Din când în când, guvernatorul venea la fereastra biroului, dădea puţin perdelele la o parte şi privea pichetele de manifestanţi. Până la ora aceasta târzie avusese însă vreme să se obişnuiască cu priveliştea şi ceea ce vedea nu-l mai impresiona.

La Londra, nu era încă cinci dimineaţa şi toată noaptea grupurile celor ce făcuseră de gardă nu se risipiseră. Acum chipurile minerilor, ale textiliştilor şi ale docherilor erau livide, obosite de veghe. Dar în clipa când, din om în om, trecu o şoaptă ce vestea că ultimul ceas sosise, un suspin păru a se-nălţa din trupurile istovite şi umerii lor căzuţi se încovoiară şi mai mult, când se văzură fără voia lor în faţa unui obstacol pe care-l ridicase timpul şi depărtarea.

La Rio de Janeiro era unu şi ceva dimineaţa şi o mulţime din ce în ce mai mare se aduna în faţa Ambasadei Statelor Unite, înălţând strigăte de revoltă. Strigătele erau atât de puternice încât părea neîndoielnic că cerurile vor trimite ecoul lor până departe, până cu mult dincolo de oraşul Boston din Massachusetts.

La Moscova, muncitorii îşi părăseau casele îndreptându-se spre fabrici. Ici şi colo se adunau grămadă în jurul gazetelor de perete şi întrebarea şoptită trecea din om în om.

— Ce oră-i acum la Boston?

Mulţi îşi ştergeau iute ochii şi-şi dregeau glasul. Alţi plângeau pe faţă, faţă sfială – aşa precum şi oamenii muncii din Franţa plângeau către sfârşitul unei lungi nopţi de veghe în faţa ambasadei americane.

La Varşovia mijeau primele licăriri ale zorilor, dar acolo demonstraţiile fuseseră interzise şi împrăştiate. În oraşul acela, muncitorii umblaseră în noapte tăcuţi şi pe furiş ca nişte stafii şi terminau acum de împrăştiat

ultimele manifeste ilegale care chemau poporul la o ultimă încordare pentru salvarea vieților lui Sacco şi Vanzetti.

În îndepărtatul Sydney, în Australia, era mijlocul după amiezii. Docherii părăsiseră lucrul şi cu brațele încrucişate înaintau încolonați prin oraş, spre ambasada americană, scandând protestul lor viguros, prin care cereau să nu li se răpească un crâmpei din propria lor viață odată cu viața unui blând cizmar şi-a unui sărman vânzător ambulant de peşte.

La Bombay, culii de-abia începuseră munca într-o uriaşă filatură de bumbac când unul dintre ei sări cu agilitate de acrobat pe o maşină şi strigă:

— Să lepădăm uneltele pentru un ceas, pentru ceasul acesta de pe urmă, ca să cinstim doi tovarăşi ce merg la moarte.

Şi la Tokio, poliția a împrăştiat mânuind cu sălbăticie bastoanele, pe muncitorii strânşi într-un front compact în fața ambasadei americane. La Tokio era amiază. Peste tot în mizerele cartiere muncitoreşti, vestea trecea din om în om, şi nimeni nu-şi ascundea lacrimile. Dacă toate plânsetele ar fi putut fi auzite, deodată, atunci s-ar fi părut că un uriaş suspin s-a întins peste tot pământul. Şi s-ar fi arătat în acea clipă crudul adevăr că niciodată, de când a apărut omul pe pământ, nu se mai văzuse un asemenea lucru, o atât de largă, de generală şi puternică solidaritate a speciei umane.

La New York, Union Square era înțesată de oameni tăcuți al căror plâns se contopea cu plânsul milioanelor de oameni. În fiecare minut soseau veşti noi şi oamenii se strângeau unii în alții, umăr la umăr, ca să se simtă mai tari şi mai pregătiți pentru a înfrunta spectrul lugubru şi înfricoşător al morții.

La Denver, în statul Colorado, ceasornicul arăta cu două ore mai puțin şi poate asta dădea oamenilor impresia că totul mai putea fi schimbat, căci în Denver se mai strângeau semnături, se mai trimiteau telegrame şi mulți insistau încă să capete legătura telefonică cu reşedința guvernatorului din Boston. La fel stăteau lucrurile la San Francisco, unde acum era ora opt şi ceva seara. Muncitorii şi muncitoarele erau încă strânşi în grupuri; la sediul Comitetului de apărare a lui Sacco şi Vanzetti domnea aceeaşi fierbere, aceeaşi activitate febrilă ca şi la Denver. De-a lungul şi de-a latul Statelor Unite ale Americii, în peste douăsprezece oraşe, funcționau asemenea comitete de apărare. Uneori acestea închiriau încăperi pentru birouri, în alte cazuri dispuneau de o simplă masă de scris, iar câteodată ocupau pur şi simplu colțul unei camere de locuit oferit de o familie oarecare. Dar oriunde ar fi fost instalate aceste comitete, în jurul lor se strângeau oameni în

speranța că unindu-se în grupuri mici, dar bine închegate vor fi mai puternici şi vor putea ajuta cât de cât acelor oameni pe care-i considerau frați de-ai lor.

Un zăbranic uriaş şi apăsător se lăsase deasupra oraşului Boston şi cu greu s-ar fi putut găsi acolo un bărbat, o femeie ori chiar un copil care să nu-şi dea seama cu o durere sfâşietoare, de cele ce urmau să se întâmple în închisoarea Charlestown. Pe mica peninsulă, închisoarea strălucea în lumină, iar paznicii pândeau temători şi înfricoşați în dosul mitralierelor. Armata şi detaşamentele de poliție erau înşirate de-a lungul zidurilor închisorii, iar agenții în civil foiau pe străzile alăturate. Pentru polițişti, oameni a căror preocupare şi misiune în viață era de a-i trata pe ceilalți ca pe vite, tot ce se întâmpla în Boston şi-n restul lumii rămânea un mister de nepătruns. Ei nu-şi puteau în niciun fel explica pentru ce la agonia acestor radicali urâți cu atâta înverşunare de unii, participă totuşi o uriaşă parte a omenirii. Explicația oficială era că cei care sprijineau pe Sacco şi Vanzetti deveniseră unelte ale comuniştilor şi le făceau jocul. Dar de pe-acum furtuna răscolise lumea cu atâta putere încât această explicație nu mai putea fi luată de nimeni în serios şi se nărui ca un castel de nisip, lăsând fără răspuns întrebarea nerostită a polițiştilor, a celor ce aveau nevoie să urască doi nefericiți italieni şi să le dorească sfârşitul cu atâta înverşunare. Totuşi, pentru acei care se aflau în strânsă legătură cu apărarea lui Sacco şi Vanzetti, ceasul din urmă devenise un fel de iad. Câți anume fuseseră aceia care-şi închinaseră viața luptei pentru apărarea lui Sacco şi Vanzetti, nu se poate şti, dar cu siguranță că pe suprafața celor cinci continente ale pământului, numărul lor se ridica la sute şi sute de mii şi fiecare dintre ei îşi purta crucea în acest ultim ceas. Unul dintre aceştia era profesorul de drept penal. Simțind o arzătoare nevoie de a nu fi singur, de a se apropia de cei asemenea lui, se alăturase iarăşi pichetelor de manifestanți. Acum trăia ultimele minute care-l mai despărțeau de moartea lui Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti şi pe măsură ce aceste clipe treceau, încercă să-nțeleagă întreaga dramă în care se afla amestecat. El nu putea aşa cum făceau muncitorii din Boston şi din toată lumea, să răspundă tuturor întrebărilor ce-l chinuiau, printr-o completă identificare cu Sacco şi, Vanzetti. Gândirea şi conştiința lui erau în mod fatal mai complicate, mai întortocheate şi mai greu de satisfăcut. Ca şi toți ceilalți nu-şi putea reprezenta o imagine clară a viitorului, nu putea prevedea evenimentele şi rolul ce-i va reveni în cadrul lor. Ajunsese însă să înțeleagă acest lucru

simplu: cei care stăteau în scaunele înalte ale puternicilor zilei se deosebeau de oamenii de rând, de cei asupriți. Înțelesese de asemenea că puterea nu putea fi cucerită prin rugăciuni, deşi se ferea de concluzia inevitabilă la care-l duceau asemenea gânduri. Îşi dădea foarte bine seama că dacă milioanele de oameni ce doreau libertatea lui Sacco şi a lui Vanzetti, chiar numai cei de-aici, din Statele Unite, s-ar fi pornit într-o singură şi compactă mişcare, atunci nicio putere din lume nu le-ar fi putut sta împotrivă. Dar tot atât de bine îşi dădea seama că imaginea unei astfel de mişcări nu-l lăsa netulburat, că nu putea fi complet de acord cu ea, şi în sufletul său această imagine era mai degrabă întunecată de teamă şi nelinişte.

Multe dintre temerile şi îndoielile ce-l frământau îi erau pricinuite de miile de oameni simpli, muncitori, strânşi în pichetele de manifestanți.

„Dar ce simt ei? se întrebă profesorul. Ce gândesc? Câtă siguranță şi hotărâre e pe chipurile lor! Ai spune că nu încearcă niciun fel de emoție, dar trebuie totuşi să fie teribil de emoționați, căci, iată, femeile duc copiii în brațe şi bărbații sunt istoviți de muncă. Durerea lor trebuie să fie cu totul deosebită dacă i-a călăuzit către această tristă adunare de oameni. Ce fel de durere o fi? Ce gândesc ei oare?”

Şi atunci îşi răspunse: „E ciudat că până azi n-am fost curios să aflu ce gândesc astfel de oameni. Acum vreau să aflu. Vreau să ştiu care-i legătura aceea deosebită ce-i uneşte cu Sacco şi Vanzetti. Vreau să ştiu ce mă înspăimântă”.

Adevărul era că teama lui provenea din mai multe surse şi se manifesta pe mai multe căi. Fiorul rece al morții îi înghețase inima când se gândise la ce trebuiau să-ndure Sacco şi Vanzetti peste puțin timp. Dar şi un alt fior îl cuprinse când văzu chipurile dârze, încruntate şi mânioase ale celor din pichetele de manifestanți. Atunci nu se mai putu opri să-şi spună:

— Ce s-ar întâmpla dacă toți oamenii aceştia s-ar trezi? Ei şi celelalte milioane de pretutindeni… Ce s-ar întâmpla dacă s-ar ridica cu toții şi-ar spune că Sacco şi Vanzetti nu trebuie să moară? Ce s-ar întâmpla atunci? De care parte m-aş afla eu?

Fără îndoială că era adânc tulburat. În aceeaşi zi, mai devreme, la sediul Comitetului de apărare, îşi exprimase aceste îndoieli şi nedumeriri în fața reprezentantului unei organizații muncitoreşti internaționale pentru apărarea lui Sacco şi Vanzetti. Ştia sigur despre el că e comunist. Era un om înalt, cu părul roşu, voinic şi domol la vorbă. Fusese cândva muncitor forestier în Nord-Vest, şi acolo fusese ales deputat în parlamentul statului,

candidând pe listele partidului socialist, iar după câțiva ani devenise membru fondator al noului Partid Socialist de stânga sau Comunist. Nu făcea un secret din apartenența sa politică, şi în parte din această pricină profesorul de drept penal îl căutase încă din primele ore ale serii şi-i vorbise în cel mai cumplit moment de disperare.

— Acum au să moară şi nu ne rămâne nicio speranță.

— Atâta vreme cât mai e timp, mai e şi speranță, răspunse comunistul.

— Vorbe de clacă, spuse tăios profesorul. Am fost la închisoare şi de acolo vin. A sosit sfârşitul; un sfârşit tot atât de fără nădejde ca şi începutul. M-am săturat. Ştiu sigur că oamenii sunt nevinovați şi totuşi trebuie să moară. Credința mea în noblețea omului va muri odată cu ei.

— Cam uşor mor credințele dumitale, spuse comunistul.

— Da? Ale dumitale sunt mai puternice? În ce crezi dumneata, domnule?

— În poporul muncitor al Americii, răspunse comunistul.

— Asta-i o lecție pe care-ai învățat-o pe dinafară, dar n-ai impresia că nu se potriveşte cu realitatea? N-am discutat niciodată cu oameni care împărtăşesc părerile dumitale politice. Ştiam că vă ocupați îndeaproape cu cazul ăsta şi adesea am admirat chiar energia şi abnegația voastră. Dar nu mă pot hotărî să devin roşu pentru simplul motiv că năzuiesc să trăiesc într-o lume în care să domnească dreptatea. De asta am lucrat împreună cu voi, dar acum poziția pe care vă situați începe să mă irite. Ce e aceea credința în poporul muncitor? Unde-i poporul acela? Da, Sacco şi Vanzetti sunt ucişi pentru că-s muncitori, italieni, comunişti, agitatori – pentru că e nevoie de un țap ispăşitor, de un exemplu şi de o intimidare. Dar unde-i poporul dumneavoastră muncitor? Federația Muncii nu face nimic şi cei care se află în fruntea ei stau frumos acasă. N-au venit nici măcar la manifestație. Şi muncitorii… Unde sunt?

— Pretutindeni.

— Asta-i un răspuns?

— Pentru moment e un răspuns.. Ce-ai vrea să facă muncitorii? Să ia cu asalt închisoarea şi să-i elibereze pe Sacco şi pe Vanzetti? Lucrurile nu se petrec aşa decât în visele neroade. Pot să-i ucidă pe Sacco şi pe Vanzetti. L-au ucis doar şi pe Albert Parsons[17] iar Tom Mooney[18] zace în închisoare şi ca ei vor mai fi şi alții, dar nu la nesfârşit. Recurg la asemenea crime pentru un singur motiv: fiindcă se tem de noi şi ştiu că nu vom îndura în vecii vecilor astfel de lucruri.

— Cine nu vor îndura? Comuniştii?

— Nu, nu comuniştii. Poporul muncitor. Iar cei care îi ucid pe Sacco şi pe Vanzetti, urăsc pe comunişti, numai fiindcă ei, comuniştii sunt una cu poporul muncitor.

— Ce stranii concepții aveți, spuse profesorul. Şi-ați vrea ca eu să cred aşa ceva în noaptea asta – tocmai în noaptea asta?

— Nu puteți crede. Pentru dumneavoastră, atunci când Sacco şi Vanzetti vor muri, odată cu ei va dispare orice vis şi orice nădejde de bine şi dreptate.

— Cam crude cuvinte.

— Recunoaşteți însă că exprimă adevărul.

— Şi dacă recunosc? Nu vi se pare că vorbiți cam cu prea multă uşurința despre lupta împotriva unei forte aşa de uriaşe? Lumea întreagă cere cu glas tare ca ei să nu moară şi totuşi vor muri. Recunosc, mi-e teamă. Mi-am pus toată speranța în ceva, am crezut în acel lucru şi m-am înşelat. Nu cunosc acest anonim popor muncitor. Nu-l înțeleg, tot aşa cum nu te înțeleg nici pe dumneata.

— După cum nu-i înțelegi nici pe Sacco şi Vanzetti?

— După cum nu-i înțeleg nici pe Sacco şi Vanzetti, recunoscu trist profesorul.

Şi spunea adevărul. Durerea lui provenea, în mare parte, din speranțele-i spulberate şi credința-i înşelată, iar acum, păşind în mijlocul pichetelor de manifestanți, îşi spunea:

— Iată că, într-adevăr, plâng de mila mea şi nu de-a lor. Ceva neînchipuit de scump, de neînlocuit, moare în sufletul meu şi eu plâng ca o bocitoare.

Astfel fiecare plângea în felul său, dar erau şi oameni ai căror ochi nu lăcrămau şi nu plângeau, ci jurau să-şi întipărească totul în minte şi să nu uite. Îşi întipăreau totul în însăşi inima lor şi cântăreau cu o uriaşă balanță tot ce se-ntâmplase din vremurile de când omenirea ține minte şi de când prima lovitură de bici crestase prima spinare încovoiată. Cei ce nu lăcrimau îşi spuneau: „Există o cale mai dreaptă decât plânsul şi mai bună decât lacrimile".

Şi iată că în închisoare, chiar şi ultimul ceas a ajuns la sfârşit, şi a sosit vremea ca primul dintre cei trei să moară. Acela era Celestino Madeiros, tâlharul şi ucigaşul, iar subdirectorul închisorii însoțit de doi gardieni veniră la celula lui şi-l chemară. Madeiros îi aştepta foarte liniştit; cu o demnitate

uluitoare, îşi luă locul între cei doi gardieni şi făcu cei treizeci de paşi ce separau celula lui de camera de execuție. Când pătrunse acolo se opri un moment şi-şi plimbă privirile peste chipurile celor de față. Mai târziu, unii au spus că, în acea clipă, o scânteie de mânie i s-a aprins în ochi; dar cei mai mulți au recunoscut că la fel de liniştit şi netulburat, s-a aşezat pe scaunul electric. S-a dat semnalul şi un curent de două mii de volți i-a trecut prin trup. Luminile din închisoare au pălit, apoi au strălucit iarăşi cu putere şi Celestine Madeiros era mort.

Acum era rândul lui Nicola Sacco să moară. Ca şi Madeiros a păşit cu o demnitate care, după felul cum se purtase primul osândit, i-a făcut pe cei de față să se cutremure de spaimă. Nu era firesc şi nu era de înțeles ca doi oameni să meargă astfel la moarte şi, totuşi, lucrurile aşa se petreceau.

Sacco n-a scos niciun cuvânt. Liniştit şi demn s-a îndreptat spre scaunul electric şi s-a aşezat. Privea drept înainte în vreme ce i se legau electrozii. Luminile păliră şi, după o clipă, Sacco era mort.

Ultimul dintre cei trei era Bartolomeo Vanzetti. Acum întreaga ceremonie devenise o sfidare pentru persoanele oficiale şi pentru reprezentanții presei aflați de față ca să vadă şi să scrie despre execuție. După liniştea ce însoțise moartea lui Sacco, un suspin dureros s-a înălțat din mijlocul grupului de oameni, apoi s-a vorbit în şoaptă despre ce va face Vanzetti. Şopteau ca să se pregătească ei înşişi pentru momentul când Vanzetti va păşi în camera morții, dar oricât ar fi şoptit nu se puteau pregăti îndeajuns. Nu puteau să prevadă înfățişarea de leu cu care a păşit înăuntru şi nici mândria cu care a stat înaintea lor. Stăpânirea de sine, liniştea, felul cum înfrunta moartea, erau mai mult decât puteau ei suporta, oricât de nesimțitori erau şi oricât se înarmaseră cu tăria de care e nevoie pentru a asista la o triplă execuție. Omul acela le-a străpuns platoşa. I-a privit ca un drept judecător, şi a rostit acele cuvinte pe care hotărâse să le rostească, rar şi răspicat:

— Vreau să vă spun, a zis Vanzetti, că sunt nevinovat. N-am comis niciodată o crimă – câteva păcate, da – dar niciodată o crimă.

Erau oameni tari acolo, dar oricât de tari ar fi fost, au simțit că se sufocă şi mulți dintre ei au început să plângă în tăcere. Nici nu le-a trecut prin minte să-şi stăpânească lacrimile spunându-şi că nu se cade să plângă pentru doi radicali italieni presupuşi a fi străini de tot ce se înțelege prin „modul de viață american”. Asta nu le-a trecut nicio clipă prin minte.

Câțiva au închis ochii, iar alții au întors capul. Atunci luminile au pălit şi, când au strălucit iarăşi, Bartolomeo Vanzetti murise.

## *Epilog*

Pe atunci se afla în oraşul Boston un club ce se chema „Athenaeum" şi din el făceau parte cei ale căror nume erau legate de istoria țării, de vremurile demult apuse ale lui Emerson şi Thoreau. Oameni cum era preşedintele Universității, care judecase în cele din urmă pe Sacco şi pe Vanzetti, aveau mare influență în acel club şi acolo niciodată nu pătrunsese vreun străin, vreun om îndărătul căruia să nu se afle un lung şir de strămoşi născuți pe pământul Americii, vreun evreu sau vreun negru.

În dimineața care a urmat execuției, la 23 august 1927, o foaie de hârtie fu găsită în fiece revistă din sala de lectură a clubului. Şi pe fiecare foaie stăteau scrise aceste cuvinte:

*„Astăzi, Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti, care-au visat frăția între oameni şi au sperat s-o poată afla în America, au fost supuşi unei morți crunte de către urmaşii celor ce-au căutat scăpare, în vremuri de demult, într-o țară a speranței şi libertății."*

—— *Sfârşit* ——

---

[1] *„Ultimul roman al lui Howard Fast"* – articol apărut în revista „La Littérature Soviétique", nr. 4/1954.

[2] Peaches Browning şi Daddy Browning – personaje a căror purtare scandaloasă a fost foarte mult discutată în presa americană.

[3] Chamberlain şi Levin – aviatori americani.

[4] Jack Dempsey, Sharkey, Gene Tunney – boxeri.

[5] Roger Williams (1607–1684) militant social din Noua Anglie în perioada supremației coloniale britanice.

[6] Emerson Ralph Waldo (1803–1882) – scriitor şi filosof idealist burghez, născut la Boston. A luptat împotriva sclavagismului.

[7] Thoreau Henry (1817–1862) – scriitor american, adept al lui Rousseau; autorul lucrării „Nesupunerea civilă”, prin care îşi îndemna compatrioții să nu se supună măsurilor guvernului, menite să apere şi să consolideze sclavagismul.

[8] *Gnom* de la lat. *gnomus* – personaj mitologie vest-european cu chip de pitic urâcios care apără comorile subpământene. *Gnoma* de la grec. *gnome* – o maximă scurtă, aforism – exprimat în versuri sau în proză.

[9] Între 1–3 iulie 1863, în vremea războiului civil din S.U.A., a avut loc la Gettysburg o bătălie hotărâtoare între trupele statelor din nord şi cele ale statelor sclavagiste din sud, în care cele din urmă au fost înfrânte.

[10] Primii colonişti englezi care au venit în Noua Anglie în anul 1620, pe vasul Mayflower.

[11] Eugen Debs (1855–1926) cunoscut militant al mişcării muncitoreşti din S.U.A.

[12] Warren Joseph (1741–1775) patriot american care a luptat împotriva supremației coloniale a Angliei.

[13] Bunker Hill, Breed Hill – coline în regiunea Boston, unde la 17 iunie 1775 a avut loc lupta între trupele americane şi cele engleze. În această luptă a fost ucis generalul Warren. Pe locul unde şi-a găsit moartea – pe Breed Hill – a fost ridicat un monument.

[14] Hale Nathan (1735–1776) – ofițer în armata americană; a luptat împotriva englezilor şi în timpul unei recunoaşteri a fost prins şi spânzurat de aceştia.

[15] Donne John (1573–1631) – poet englez.

[16] Dante Alighieri – *Divina Comedie*, trad. G. Coşbuc: Cântul XVII, vers 109–114. pag. 181 (E.S.P.L.A.)

[17] Parsons Albert – tipograf american, unul din conducătorii mişcării muncitoreşti din Chicago. Împreună cu alți trei militanți a fost spânzurat la 11 noiembrie 1887 sub falsa învinuire că, în timpul demonstrației din piața Haymarket – la 4 mai 1886 –, ar fi aruncat o bombă asupra polițiştilor, bombă aruncată în realitate de provocatori.

[18] Mooney Tom (1882–1942) – cunoscut militant al mişcării muncitoreşti americane, condamnat la moarte de autoritățile Californiei sub falsa învinuire că ar fi aruncat o bombă în timpul paradei militare de la 22 iulie 1916 la San Francisco. Pedeapsa a fost comutată ulterior în închisoare pe viață, Mooney rămânând întemnițat timp de peste 20 ani.

# Table of Contents